

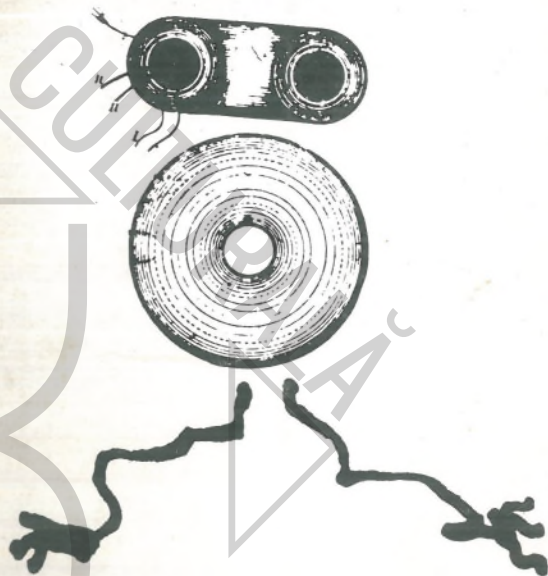

245

Secolul 20

11

1966

Secolul 20

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Comitetul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE
DUMITRESCU-BUSULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ
REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, GEORGETA HORODINĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT,
TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

11

1966

SUMAR

ANDRÉ BRETON

Uniunea liberă; Printre altele; Odă lui Charles Fourier, poeme, în românește, cu o notă, de Virgil Teodorescu • 4

D. H. LAWRENCE, POET AL VITALITĂȚII

Schită autobiografică; Scrisori, în românește de Andrei Bantaș • 16
Raze de lună cu lămpițe, eseu, în românește de Mihai Miroiu • 29
Înrudiri la broaștele țestoase; Relativitate; Hai să fim oameni; Tragedia; Tot ce mai cer; Islazul sălbatic; Gențiane de creastă, poeme, în românește de Sorin Mărculescu, Ion Marinescu, Tașcu Gheorghiu, Miron Chiropol și Dan Constantinescu • 34
Ofițerul prusac; Taina calului de lemn, nuvele, în românește de Catinca Ralea • 39

SIMONA DRĂGHICI: *D. H. Lawrence, liricul* • 74

JOHN LEWIS: *Dinamism și creație* • 81

TÎNĂRA POEZIE A MACEDONIEI

Piscul negru, de Iovan Kotevski; *Vraja-băiat*, de Radovan Pavlovski;
Goce Dolčev, de Ante Popovski, în românește de Virgil Teodorescu;
Acoperișurile, de Gogo Ivanovski; *Ploile*, de Mateja Matevski; *Războinicul*, de Srbo Ivanovski, în românește de Șt. Aug. Doinaș; *Întîlnire*, de Miho Atanasovski, în românește de Virgil Teodorescu • 86

LUIGI PRETI

PETRU COMARNESCU: *De vorbă cu Luigi Preti* • 97

LUIGI PRETI: *Giovinezza, giovinezza*, fragment de roman, în românește de George Lăzărescu • 98

OVIDIO MARTINI: *Cînd Arnul s-a revărsat între Carraia și Ponte Vecchio* — corespondență din Italia • 129

SIMONA DRĂGHICI: *Retrospectiv* • 133

PASIUNEA ESEULUI

TOMA PAVEL: *Leon Bloy, exeget al locurilor comune* • 143

LEON BLOY: *Din « Exegeza locurilor comune »* • 146

ADRIAN MARINO: *Erasmus, critic al « armelor »* • 155

VICTOR KERNBACH: *Șota Rustaveli* • 163

R. ȘERBAN: *Dașdörjin Națagdörj* • 165

ARTE

MANUELA GHEORGHIU: *Arta de a nu pierde Nordul* — Convorbire cu François Truffaut la Veneția • 167

CADRAN MONDIAL • 174

Femeea mea cu glezne din măduvă de soc
 Și cu picioare de inițiale
 Cu tălpile de truse de chei și umezi cilți
 Femeea mea cu gît de arpăcos
 Femeea mea cu gîtul de Val d'or
 De întâlnire stabilită în albia unui torent
 Cu sinii de-nținerie
 Femeea mea cu sinii de mușurai marin
 Femeea mea cu sinii de creuzot pentru tobit rubine
 Cu sinii de vedenii de trandafir sub rouă
 Femeea mea cu pîntec despăturit de evantaiul zilei
 Cu pîntecul de ghiară uriașă
 Femeea mea cu spate de pasăre ce fuge vertical
 Cu spate de-argint viu
 Cu spate de lumină
 Cu ceafa dintr-un bolovan clintit din cretă înmuiață
 Și prăbușirea unei cupe din care ai sorbit abia
 Femeea mea cu coapse de nacelă
 Cu coapsele de policandru și pene lucii de săgeți
 Din tija fulgilor de alb păun
 Și dintr-o insensibilă balanță
 Femeea mea cu solduri de gresie și amiantă
 Femeea mea cu solduri de lebede plutind
 Femeea mea cu sold de primăvară
 Cu sex de stînjene
 Femeea mea cu sex de zăcămint aurifer și-ornitorinc
 Femeea mea cu sex de algă și de bomboane de-altădată
 Femeea mea cu sexul de oglindă
 Femeea mea cu ochii plini de lacrimi
 Cu ochi de panoplie mov cu ochi de minutar magnetic
 Femeea mea cu ochii de soavă
 Cu ochi de apă bună s-o bei în închișoare
 Femeea mea cu ochi de crîng întotdeauna sub secură
 Cu ochi aidoma cu apa cu aerul pămîntul și cu focul.

1931

Printre altele

Lui Pierre Mabilie

Nu sint pentru adepți
 N-am locuit niciodată locul zis Grenouillière
 Lampa inimii mele filează sughite chiar în apropiere de tinda unei biserici
 Am fost atras întotdeauna numai de ceea ce refuză să fie doborît pe loc
 Un copac ales de furtună
 Un vapor de scînteieri răsturnat de spumă
 Edificiul privirii fără o clipire a sopîrlei și-a miilor de-nmuguriri
 Spre deosebire de alții nu văd decît femeile care nu s-au împăcat cu vremea lor

Sau care mai degrabă urcă spre mine săltate-n sus de aburii unei prăpăstii
 Sau încă absente mi-o iau înainte în mai puțin de o secundă cu mersul Cîntăreței la
 tympanon

Pe strada fără pic de vînt pe unde duc în păr o torță

Printre altele această regină a Bizașului cu ochi venind de foarte departe de dincolo
 de more
 Ori de cite ori mi se-nîmplă să trec prin cartierul Halelor acolo unde înția oară
 mi s-o arătat
 Ea se multiplică mereu atît cit poți vedea cu ochii în sticla cărucioarelor vinzătorilor
 de violete

Printre altele copilul covernelor cu-mbrățișarea-i prelungind întreaga viață noaptea
 eschimosă
 Cînd zorii zilei gîfîind au și gravat un ren pe geam

Printre altele călugărița cu buze fățarnice
 În autobuzul de la Crozan la Quimper
 Zgomotul genelor ei deranjează mesajul carbonier

Și cartea cu cheutori stă gata să-i lunge de pe picioarele încrucișate

Printre altele bătrina mărunțică păzitoarea înaripată a Porții
Prin care presupunerile se strecoară printre rișe
Ea îmi arată lăzile cu inscripții ideologice alinate de-a lungul Senei
Să dreptă pe bulbul lotusului sfărâmat de urechea mea

Printre altele cea care-mi zîmbește din fundul iazului Berre
Cînd în Mortigues de pe unul din poduri i se-nîmblă să urmărească rezemată de umărul
meu lenta procesiune a lămpilor adormite
În rochie de bal meduzele răsucindu-se-n policandre
Și care se prefacă nu ia parte la serbare
Că ignoră ceea ce acest companiment relativ în fiecare zi în două sensuri reține din
jurămint

Printre altele

Eu mă întorc la lupii mei la felul meu de a simți
Adevărata desfătare
E că divanul capitonat cu satin alb
Susține steaua lăceroșă

Îmi sînt necesare aceste glorie ale înserării izbînd piezîc pătura voastră de lauri
Urișele cochilii ale sistemelor gata constituite înfățișîndu-se pe cîmp ca o despicătură
neregulată

Cu scări de sîdef și răsfrîngeri de vechi sticle de felinare
Nu mă rețin decît în funcție de vîrtej
Atribuit omului care pentru a nu pierde nimic din marea rumoare
Ajunge deseori să-și sfîrșime pedala

Îmi iau ce-mi trebuie din crăpăturile stîncii acolo unde marea
Aruncă sferele-i de cai călărite de cîini care urîă
Acolo unde conștiința nu mai e plină în mantia-i de rege
Ci e sărutul singur al în stare să se-nearce cu propriul său jeratec
Și chiar ființele plecate pe-o cale care nu-i a mea
Și care ar putea să-nșele de vreme ce contrariu căii mele
Se-nfundă chiar de la pornire în fabula originelor
Dar vîntul se stîrnește fără veste și rampele încep să ostileze din ce în ce mai tare
în jurul mărului lor irizat

Și asta-nseamnă pentru ele universul zvirlit pe fereastră
Fără să ia în seamă ceea ce n-are niciodată sfîrșit
Ziua și noaptea își schimbă promisiunile
Sau amănții lipsindu-le timpul regăsesc și iar pierd inelul izvorului fraged

O, imensă mișcare sensibilă prin care ceilalți izbutesc să fie ai mei
Chiar și cei înrămăși în lină în hohotul de ris al vieții
Cei a căror privire e un cirilic roșu ogăit în tufe de mure
Mă tîrsc mă tîrsc cu ei ducîndu-mă pe unde nu mă pricep să umblu
Legat la ochi tu arzi te-ndepărtezi te tot îndepărtezi
Dar oricum ar lovi masa lor totdeauna pentru mine-i întinsă

Pea mîndrul meu Pélage încoronat cu visc năîndu-și capul peste aceste frunzi
încălate

Joachim de Flore călăuzit de ingerii teribili
Care la anumite ore și azi își mai coboară aripile peste foburgurile
În care sobele trosnesc invitînd la o soluție mai aproape de duioșie
Decît rozele construcții heptagonale ale lui Giotto
Maistrul Eckart maistrul meu în hanul rațiunii
Unde Hegel îi spune lui Novalis cu el avem tot ce ne trebuie și pleacă împreună
Ei și vîntul de altceva nici n-am nevoie
Jansenius da te-asteptam prinț al rigoarei
Mă tem că și-e cam frig
Singurul care-n timpul vieții a izbucit să fie umbra lui
Și din a cărui pulbere zărim urcînd și-amenințînd orașul floarea spasmului

Paris diaconul

Frumoasa pingărita ascultătoare copleșita La Cadrière

Și voi domnilor Bună ziua
Voi care cu atîta pompă ați pironit pe cruce pentru veci două femei de nu mă-nșel
Voi despre care un bătrîn țărăn din Fareins-en-Dôle
La el acasă între portretul lui Marat și-al Maicii Angelica
Îmi spuneau că pierind ați lăsat celor care-au venit și celor ce-ar putea veni
Provizii pentru multă vreme

Salon-Montigues, septembrie 1940
(« Pleine marge »)

Odă lui Charles Fourier

Te cunoașteam pe-atunci doar din vedere
Nici nu mai știu cum ești îmbrăcat
În genul neutru fără-nălădă mai mult nici nu poți face
Dar nu știu în ce chip ar putea fi lăudată edili
Că te-au lăsat să te arăți la prava bulevardelor exterioare
E locul tău în timpul tangajului puternic
Cînd orașul se scolă
Și cînd tot mai aproape furia mării cucerește acele tărîmuri spirituale
A căror ultimă boltă de viață susține stelele
Sau mai adesea cînd se organizează marea vinătoare nocturnă a dorințelor
Într-o pădure în care toate pasările sînt de flăcări
Și de-așemenea oridiceitori o infernală rafală descoperă la carenă
O rană orbitoare care e chemarea sirenelor
Nu mă gîndeam că te afli la post
Și iată că-ntr-o dimineață în 1937

Iată că se-impleau aproape o sută de ani de cînd muriseşi
Trecînd pe stradă am zărit un foarte fraged buchetel de violete la picioarele tale
Nu prea se-ntimplă la Paris s-oduci statuiilor flori
Nu vorbesc de cîinogeniile care au drept scop să mişte turma
Şi mina care-a dispărut spre tine-ntinsă ca o diră lungă iată că-mi rătăceşte amintire
Cred că era o mină fină înmănuşată de femeie
În care şi-ar plăcea să stai ca să priveşti în depărtare
Fără să dau atenţie prea mare în zilele următoare am băgat de seamă totuşi că
buketul fusese înlocuit

Roua se contopea cu florile
Şi tu orice s-ar fi-ntimplat nu îţi mai deslipeai privirea de noroiul diamanţilor al
piei Clichy
Fourier eşti oare mereu acolo
Ca şi pe vremea cînd în faldurile tale de bronz te-ncăpăţina să deviezi cursul
barărilor din blăciuri
De cînd au dispărut tu eşti incandescent

Tu care nu vorbeai de altceva decît să legi iată că totul se deslegeă
Şi talmeş balmeş coboară coasta
Buzele întredeschise ale copiilor căutînd sînul desgolit al mamelor
Şi sideful umorilor şi fesele care-şi păstrează puful
Se amestecă de-a valma-ntr-un singur bloc compact şi moat din spumă de mare
Să sară un firicel de sînge

Pe alt plan
Căci imaginile cele mai vii sînt cele mai repaşi
Minea timpului adulmecă năcuşoara
Şi face să şişnească mîngeta orbitoare a vieţii

Pe alt plan
Unii se-apucă să răsfete în poraginile de pe malul bălţilor
Specii care păreau că-s gata să-ntepenescă pe vecie
Dar care în împrejurări prielnice se-arată a fi capabile de o nouă tirie
Şi trec să-şi hrănească bucuria vermină
Ti-e scribă să le tai ouăle lipite de coaje
Cloctul lor imemorial luncă pe de-asupra spaimei
Le-ai cunoscut şi tu la fel de bine ca şi mine
Dar nu aşa cum au ieşit de netede şi iacome din hibernare

Credeai că pe pămînt plămăda acelaşi
sui care-a avut nevoie de modele canoniore
de ample dimensiuni nu rezistose primului
potop în vreme ce cum preciza cea
de a doua plămădă pe Vechiul Continent
şi alta cea de-a treia în America
scăpaseră de un al doilea potop aşa
că omul care se ivise putea s-aştepte
fără nici o teamă ba chiar era capabil
să grăbească în propriul său interes
plămăda 4, 5, etc. . .

Dumnezeule al progresiunii lărtă-mă dar vād acelaşi mobilier
Nimic în plus sub raportul contra-midiilor antişobolan şi antiplonşiă
Pe legea mea uriaşii sălbateci ai faunei preistorice
Nu sînt prea departe ei guvernează concepţiunea universului
Şi împrumută pielea lor umedă operelor omeneşti
Ca să poţi afla cum o duce azi muritorul de rînd
Încearcă să surprinzi privirea lămantinului
Care se lăfăie în grădina zoologică în cada lui cu apă călduţă
El o să-şi spună multe în legătură cu vigoarea idealurilor

Și-o să-ți arate cantitatea de efort furnizat
În domeniul industriei străgătoare
Profitînd de-ocazie
Nu uita să te interesezi și de căutătorii de cadavre
Și vei vedea că și-au pierdut din măreție

Perdeaua geomădă fiind ridicată
Ți se va îngădui să contempli în sanctuarul lui
O mină de singe întipărită în dreptul inimii pe impecabilul lui șorț măcelarului-soare
Oferindu-și baletul colților săi nichelați
În timp ce maimuțele cu cap de cîline din băcănie
Copleșite de atenții în aceste zile de lipsuri și de speculă
La apropierea ta își vor lustrui aparența luxoasă
Printră măsurile pe care le preconizai pentru restabilirea echilibrului populației
(Numărul consumatorilor direct proporțional cu forțele de producție)
E limpede, că nimeni nu s-a supus regulului glistosofic
Care trebuie stabilit ținînd deaptrivă seama de legalizarea moravurilor phanerogame
A fost preferată binecuvîntata și străvechea metodă

Care constă în a practica tăieturi sumbre în mulțimea fantomă
Sub anesteziilor încercat al drapelelor
Fourier e din cale-afară trist să-i vezi cum răsăr ieșind din cea mai infectă cloacă
a istoriei
Îndrăgostiți de labirintul core-i duce acolo
Nerăbdători s-o ia de la-nceput ca să sară mai bine

Mereu în acțiune
La primul defect al ciclonului
Să știi cine rămîne cu lampa la pălărie
Cu mină înțeleasă de rampa vagonetului suspendat
Lansat în pulberea sublimă

Ca tine Fourier
Neclintit printre marii vizionari
Care-au crezut c-au biruit rîtina și nefericirea

Ca tine în poza nemuritoare
Al Smulgătorului de ghimpi

Zadarnic s-a tot spus că tu și-ai făcut iluzii grave
Asupra șanselor de-a rezolva litigiul prin bună înțelegere
Ți se cuvine trestia lui Orfeu

Veniră alții înarmați numai cu persuasiunea
Ei minau berbecul ce trebuia să crească
Pentru a fi în stare să se-ntorcă din orient în accident
Și dacă violența își făcuse cuib între coarnele lui
O primăvară înfloritoare i se oglindea-n adîncul ochilor

Rînd pe rînd existența acestui animal fabulos mă exaltă și mă tulbură
Cînd o clintit din cap lumea s-a cutremurat și-au răsărit imense pașiji

Care pe-nlocuri du fost năpădite de mărăcini
Acum singerează și paște
Nu vād pe nicăieri păstorul omîton care-ar trebui să-l păzească
Ca să rămînă destul de treaz pentru a-și duce acțiunea pînă la capăt
Tremuri ca nu cumva să se fi molipsit păsbind atita vreme în apropierea
măstînilor

Învelit cu superba lui Lină dacă neștiut de nimeni se ducea să-și pregă-
tească otrăvurile
Enorocirea e că nu poți să-ți iei nici o răspundere cînd e vorba de aceste fapte
de foarte mari proporții pe care geniul le pune în mișcare și care lăsate
în voia propriilor resurse au tendința exagerată de a se orienta spre
nefast mai ales atunci cînd refugiu într-un nefast parțial socotit
transitoriu

și avînd prin urmare putința de a reduce chiar nefastul
întră în intențiile care le frămîntă

Neprățuit
În ochii mei și mereu exemplar rămîne primul salt săvîrșit în sensul ajustării structurii
Și totuși ce eroare a mișcării ațelor a putut fi comisă nimic nu anunță domnia armoniei
Nici măcar Cresus și Luculus
Pe care-i chemai să rivalizeze în sub-grupele corturilor renonculor
Mereu li se-mpotrivesc Spartacus
Dar privind dinnapoi înainte ai impresia că drumurile fericirii sînt din ce în ce mai rare
Sărăcie înșelătoare asuprîe măcel mereu ațeleși nenorociri cu care tu ai înfierat
civilizația pe frunte
Fourier și-au bătut joc dar într-o zi va trebui de voie de nevoie să pună la-ncercare
leacul tău

Chiar dacă dintr-un ordin mină ta va suferi unele corectări de unghi
Să se înceapă prin repararea onoarei
Datarită poporului evreu
Și lăsînd la o parte faptul că fără deosebire de religie jaful liber care se cheamă negoț
nu va putea fi reabilitat
Rege al pasiunii o greșeală de optică nu poate altera limpezimea sau reduce întinderea
viziunii tale

Calendarul de pe peretele tău a împrumutat toate culorile spectrului
Eu știu cît ai iubi fără vre-un gînd ascuns
Tot ce e nou
În apa care trece pe sub pod
Dar pentru a pune rînduială în aceste ultime achiziții și a le face cine știe prin
imposibil utile

Vechiul tău scrin din inimă de stejar se ține bine
E zdărnă de altfel le priește cele douăsprezece sertare

1947

În românește de VIRGIL TEODORESCU

David Herbert Lawrence s-a născut la 11 septembrie 1885, într-un sat de miniere din regiunea Nottingham, Eastwood. Căsnicia nefericită a părinților a concentrat întreaga afecțiune maternă asupra mezinului familiei, David Herbert, până într-atît încît să se interpună prietenilor viitorului romancier, printre care și celei cu Jessie Chambers, prietena și admiratoarea sa din copilărie. Jessy va apare ulterior în romanele sale « Păunul Alb » (1911) și « Fii și iubiți » (1913). După studii de specialitate la Universitatea din Nottingham, Lawrence devine învățător și este numit la o școală modestă din Croydon, suburbie a Londrei. Acolo întâlnește pe Frieda Weekley, născută von Richthofen, soția unuia din colegii săi (martie 1912). Ulterior demisionază din postul de institutor și, împreună cu Frieda, părăsește Anglia, pentru o lungă peregrinare prin Germania și Italia. După o scurtă revenire în patrie, se stabilește în Italia. Războiul îi obligă să se întoarcă în Anglia, unde, între timp, reușește să se căsătorească cu Frieda von Richthofen. În 1919, pleacă din nou în Italia și respectiv în Sicilia, Sardinia, Malta, făcînd escale în Austria și Germania. La invitația romancierei americane Mabel Dodge, se îmbarcă (în 1922) spre Noul Mexic, mergînd însă prin răsărit, Oceanul Indian, Australia, Noua Zeelandă, Insulele Cook, Tahiti și San Francisco. În Australia, adînc impresionat de atmosfera locală, a scris romanul « Cangurul » (1923). Ajunși în Noul Mexic, neînțelegerile matrimoniale rezumă șederea doar la patru luni. Frieda se reîntoarce în Anglia pentru a-și revedea copiii din prima căsătorie, iar Lawrence pornește să colinde Statele Unite, și apoi Mexicul, în căutarea locului celui mai potrivit pentru comunitatea pe care voia s-o înființeze. Peste puțin revine și el în Anglia. După ce colindă din nou Europa, se întorc în Mexic și în Noul Mexic. Constatîndu-i-se fizica, anterior suferise de două pleurezii care îi subminaseră sănătatea definitiv, se reîntoarce în Europa (1925), în Italia, unde, în apropierea Florenței scrie, în 1928, « Iubitul Lady-ei Chatterley » și se apucă să picteze, spre consternarea autorităților și publicului sofisticat. În anii următori își schimbă domiciliul foarte des, orbitînd între Italia, Spania, Franța, Elveția și Germania. Moare la 2 martie 1930, la Vence, în Alpii Maritimi. Ulterior, osemintele îi vor fi transportate pe ranch-ul său din Noul Mexic.

Creația lawrenciană este uluitoare: unsprezece romane, șizeci și cinci de romane scurte, nuvele și povestiri. Pagini memorialistice, de călătorie (« Crepuscul în Italia », « Marea și Sardinia », « Dimineți mexicane »), o imensă corespondență de indiscutabilă valoare, critică literară — printre care « Studiile de literatură clasică americană » au devenit clasice — patru culegeri de poezie și cîteva lucrări teoretice, de un interes excepțional pentru sistemul de idei al autorului.

D. H. LAWRENCE

Autoportret — 1929

POET AL VITALITĂȚII

Schiță autobiografică

Sînt întrebare:

— V-a fost greu să răbăteți în viață și să deveniți om de succes?

Și la rîndul meu trebuie să recunosc că dacă se poate spune despre mine că am răbdat, și dacă se poate spune că sînt un om de succes, atunci nu mi-a fost greu.

Niciodată n-am flămînzit într-o mînsardă, nici n-am așteptat cu suflul la gură poștașul să-mi aducă un răspuns de la vreo revistă sau editură, și nici nu m-am căznit cu sudoarea frunții să creez opere grandioase și nici nu m-am trezit celebru peste noapte.

Am fost băiat sărac. Ar fi fost firesc să mă zbat în ghiarele nemiloase ale împrejurărilor, și să îndur ciomăgelele soartei înainte de a ajunge un scriitor cu un venit foarte modest și o reputație îndoielnică. Dar n-a fost așa. Totul s-a întîmplat de la sine și fără măcar un geamăt din parte-mi.

Păcat. Fiindcă eram fără doar și poate băiat sărac din muncitorime. Și nu păream să am vreun viitor. Dar de fapt, ce sînt eu acum?

M-am născut în sînul clasei muncitoare și în sînul ei am crescut. Tatăl meu era miner, pur și simplu miner și atîta tot, n-avea nimic deosebit. Nu se bucura nici măcar de stimă, deoarece se îmbăta destul de des, nu se apropia niciodată de vreo biserică și de obicei era destul de necuvincios cu șefii mîrnuți, cei de deasupra lui, de la mină.

Practic vorbind, n-a avut niciodată cît a fost șef de echipă un abataj mai de doamne-ajută, fiindcă mereu spunea lucruri supărătoare și nesa-buite despre superiorii lui de la mină. Îi jignea pe toți de cele mai multe

ori dinadins, cum putea așadar să se aștepte la favoruri din partea lor? Și cu toate astea bombănea cînd i se refuzau.

Presupun că mama îi era superioară. Venea de la oraș și chiar se trăgea dintr-o familie mic-burgheză. Vorbea limba literară, fără accent regional și niciodată în viața ei n-a putut reproduce măcar o propoziție în dialectul pe care-l vorbea tata, sau pe care-l vorbeam noi copii în afara casei. Avea un scris caligrafic și compunea scrisori bine aduse din condei, iscusite și amuzante, cînd avea chef. Și după ce mai îmbătrîni, începu iar să citească romane; o enerva la culme *Diana of the Crossways*¹, în schimb o captiva total *East Lynne*².

Dar era soție de muncitor și nimic altceva; cu o bonețică neagră și ponosită, cu chipul ei isteț, luminos, deosebit; și pe cît de puțin respect inspira tata, pe atît de mult inspira ea. Era vaoie din fire, sensibilă și poate cu adevărat superioară. Scăpătase însă și ajunsese printre muncitori, pierdută în mulțimea nevestelor de mineri săraci.

Eu am fost un copilandru firav și palid, cu nasul veșnic smîrțit. Majoritatea oamenilor mă tratau cu tot atîta blîndețe ca pe oricare alt flăcăiandru firav de pe stradă. Cînd am împlinit doisprezece ani am căpătat de la Consiliul Comunal o bursă de douăsprezece lire pe an, și am plecat la Liceul din Nottingham.

După ce am terminat școala, am fost trei luni conțopist. Apoi la vîrsta de șaptesprezece ani am contractat o pneumonie foarte serioasă care mi-a șubrezit sănătatea pe viață.

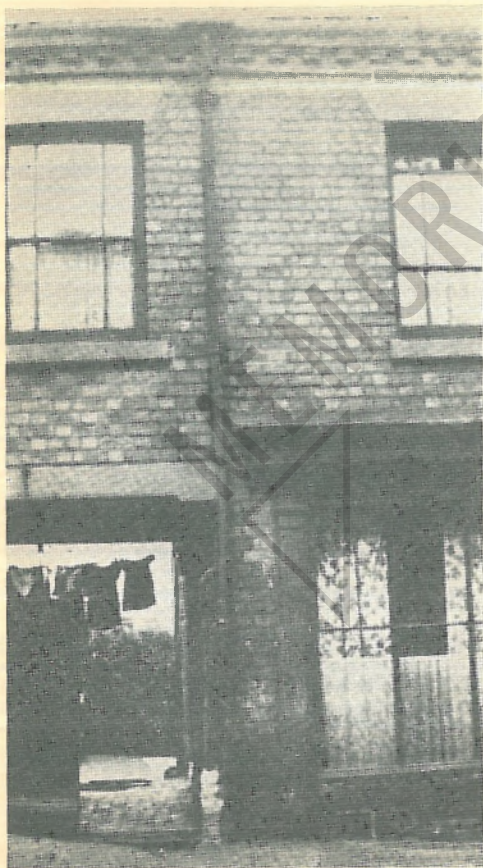
Peste un an am ajuns să predau la o școală primară și după ce i-am dăscălit cu asprime pe băieții de mineri, timp de trei ani, m-am dus să urmez secția «normală» a Universității din Nottingham.

După cum mi-a părut bine să părăsesc școala, tot atît de bine mi-a părut și cînd am terminat universitatea. Pentru mine nu însemnase decît o deziluzie, în loc să fie un contact viu cu oamenii. Am plecat la Croydon, lîngă Londra, ca să predau la o școală primară nouă, pentru o sută de lire pe an.

Pe cînd mă aflam la Croydon și împlinisem douăzeci și trei de ani, fata care îmi fusese cel mai apropiat prieten al tineretii și care lucra și ea ca învățătoare într-un sat de mineri din ținutul nostru natal, copie cîteva din poeziile mele și fără să-mi spună nimic le trimise la *English Review*, care tocmai își făcuse o glorioasă reapariție sub direcția lui Ford Madox Hueffer.

¹ «Diana la răscruce», roman de George Meredith (1828–1909), inspirat de un episod din istoria surprizii Irlandei de către englezi (n. tr.)

² Roman al obscurii scriitoare Ellen Wood (1814–1887) (n. tr.)

VICTORIA STREET,
 Eastwood —
 Casa în care
 s-a născut
 D. H. LAWRENCE

JESSIE CHAMBERS,
 prietena
 din copilărie

Hueffer se arată cât se poate de amabil. Îmi publică poeziile și mă pofti să-l fac o vizită. Așadar, fata mă lansase în literatură, la fel de ușor cum o prințesă taie panglica de inaugurare cu prilejul lansării unui vapor.

De patru ani mă tot zbatusem să încheg *Păunul Alb*, din bucățele disparate, izvorite din substraturile conștiinței mele. Cred că cea mai mare parte a cărții am scris-o și rescris-o de vreo cinci-șase ori dar numai așa pe apucate, niciodată ca o îndatorire sau ca o trudă divină, sau gemând în chinurile facerii.

Mă năpusteam asupra lucrării, scriam puțin, îi arătam fetii ce-am scris; ea era întotdeauna plină de admirație; apoi îmi dădea seama că nu e ceea ce doresc și iar mă apucam de treabă. La Croydon însă lucram mult și sistematic, cu destulă regularitate, seara când mă întorceam de la școală.

În orice caz, după vreo patru-cinci ani de eforturi spasmodice, am terminat cartea.

Imediat Hueffer îmi ceru să vadă manuscrisul. Îl citi pe nerăsuflate, cu cea mai entuziastă amabilitate, chiar puțin exagerată. Odată când ne aflam împreună într-un omnibuz la Londra, îmi strigă în ureche cu glasul lui ciudat:

— Are toate defectele de care poate suferi romanul englezesc.

Pe vremea aceea se presupunea că romanul englezesc avea atâtea defecte în comparație cu cel francez, încât aproape că nu i se permitea să existe.

— Dar, strigă Hueffer în omnibuz, să știi că ai GENIU.

Vorbele lui mi se părură atât de comice încât îmi veni pur și simplu să râd. La început oamenii îmi spusese că întotdeauna că am geniu, ca și cum ar fi vrut să mă consoleze de lipsa avantajelor incomparabil mai importante de care se bucurau ei.

Dar nu era în intenția lui Hueffer. Mie mi s-a părut întotdeauna că și el avea un pic de geniu. În orice caz trimise manuscrisul *Păunului Alb* lui William Heinemann¹, care-l acceptă pe loc și-mi ceru să modific doar vreo trei-patru rânduri a căror omisiune ar face acum pe oricine să zîmbească. Urmam să primesc cincizeci de lire la apariția cărții.

Între timp, Hueffer îmi mai publică vreo cîteva poezii și povestiri în *English Review* și lumea le citea și-mi-o spunea, ceea ce mă făcea să mă simt prost și să mă enervez. Nu puteam să sufăr ca în ochii oamenilor să trec drept autor. Și asta cu atât mai mult cu cît eram profesor.

Mama a murit când aveam douăzeci și cinci de ani; două luni mai târziu a apărut *Păunul Alb*, dar asta n-a însemnat nimic pentru mine. Am rămas învățător încă un an pînă când m-am îmbolnăvit iarăși grav de pneumonie. Odată însănatășit, nu m-am mai întors la școală. De aci înainte am trăit din puținul cîștig pe care mi-l aducea scrisul.

Au trecut șaptesprezece ani de când am renunțat la profesorat și am început să trăiesc viața independentă de scriitor. N-am flămînzit

niciodată și nici măcar nu m-am simțit vreodată sărac, deși în primii zece ani veniturile mele n-au fost mai mari (ba chiar adesea au fost mai mici) decît ar fi fost dacă aș fi rămas mai departe învățător.

Dar cînd omul s-a născut sărac se deprinde să trăiască și cu bani puținți. Tata ar socoti că sînt bogat, chiar dacă alții n-ar gîndi la fel. Iar mama ar socoti că am făcut carieră, chiar dacă eu unul, nu gîndesc la fel.

Dar ceva nu e în regulă, fie cu mine, fie cu lumea, fie cu amîndoi. Am călătorit mult și am cunoscut mulți oameni de tot felul și de toate condițiile, și pe mulți dintre ei i-am găsit simpatici și i-am stimat sincer.

În parte, oamenii au fost mai întotdeauna prietenoși. De critici n-am să vorbesc pentru că ei constituie o faună aparte. Am vrut să nutresc o adevărată prietenie măcar pentru unii dintre semenii mei.

Și totuși, n-am izbutit niciodată pe deplin. Dacă mă descurc sau nu în lume rămîne un semn de întrebare; dar în orice caz nu mă descurc prea bine cu lumea. Și, zău, nu știu dacă sînt un om de succes. Pe de altă parte, nu prea mă simt un succes ca om.

Prin asta vreau să spun că nu există nici un contact foarte cordial sau fundamental între mine și societate sau între mine și alți oameni. Există undeva o ruptură. Și contactul meu este cu ceva care nu e pe de-a-ntregul omenesc și nu poate fi exprimat pe de-a-ntregul în cuvinte.

Pe vremuri socoteam că pricina o constituie bătrînețea și istovirea Europei. După ce am cercetat și alte părți ale lumii, știu acum bine că nu e așa. Poate că dimpotrivă, Europa e cel mai puțin istovit din toate continentele, pentru că în ea se trăiește cel mai mult. Un loc în care se trăiește, trăiește și el.

De cînd m-am întors din America îmi pun cu seriozitate întrebarea: De ce contactele dintre mine și oamenii pe care-i cunosc sînt atât de restrînte? Și de ce aceste contacte nu au nici o semnificație vitală?

Și dacă aștern această întrebare pe hîrtie și încerc să aștern pe hîrtie răspunsul, o fac pentru că mi se pare că întrebarea îi chinuie pe mulți oameni.

Răspunsul, după cîte îmi pot da seama, are o oarecare legătură cu clasele sociale. Clasele creează o prăpastie în care se pierde tot ce e mai bun în fluxul uman. Nu atât triumful burgheziei a creat această moarte, cît triumful elementului burghez.

Fiind născut dintr-o familie muncitorească, simt că burgheziile îmi retează ceva din vibrația mea vitală cînd mă aflu în mijlocul lor. Recunosc că sînt oameni încîntători și culți și adeseori de treabă. Dar

¹ Directorul uneia din cele mai cunoscute edituri londoneze (n. tr.)

ei opresc pur și simplu funcționarea unei părți din mecanismul meu interior. Și astfel ceva rămîne în afară.

Atunci de ce nu trăiesc în mijlocul muncitorilor mei? Pentru că vibrația lor e limitată în altă direcție. Mediul lor e îngust, deși destul de profund și de pasionat, pe cînd mediul burghez este larg, dar superficial și lipsit de pasiune. Absolut lipsit de pasiune. În cel mai bun caz burghezii înlocuiesc pasiunea cu afecțiune, care constituie marea emoție pozitivă a claselor de mijloc.

Dar clasa muncitoare are o anumită îngustime de concepții, prejudecăți și inteligență. Și asta iarăși creează o închisoare. E cu neputință să aparți în mod absolut vreunei clase.

Și totuși aici în Italia, de pildă, văd că trăiesc într-un anumit contact tăcut cu țăranii care lucrează pămîntul din jurul vilei. Nu sîntem în termeni prea intimi, abia dacă vorbesc cu ei, ne dăm doar binețe. Nu lucrează pentru mine; pentru ei nu sînt un *padrone*¹.

Și totuși, de fapt, formează pentru mine un *ambiente*² și de la ei îmi vine fluxul uman. Nu vreau să trăiesc alături de ei în casele lor; asta ar fi un fel de închisoare. Dar vreau ca să fie acolo, în jurul meu, ca viața lor să se desfășoare alături de a mea și în legătură cu viața mea. Eu nu-i idealizez. De ajuns cu prostia asta! E mai rea chiar decît forțarea elevilor de școală să se exprime într-un jargon închistat, chinuit. Dar vreau să trăiesc în preajma lor, pentru că viața lor pulsează și curge înainte.

Și acum știu, într-o măsură mai mare sau mai mică, de ce nu pot să urmez nici măcar calea lui Barrie³ sau Wells⁴, care amîndoi se trăgeau și ei din oameni de rînd și au obținut și ei un succes atît de mare. Acum știu de ce nu mă pot înălța în lume și nu pot deveni măcar cît de cît popular și bogat.

Nu-mi pot face transferul din propria mea clasă în clasele de mijloc. Pentru nimic în lume nu pot renunța la conștiința mea pasională și la vechea rudenie de sînge cu semenii mei și cu animalele și cu pămîntul, în favoarea celeilalte îngîmfări mintale, false și subțiri, alcătuită din tot ce rămîne din conștiința mintală de îndată ce a ajuns să fie exclusivistă.

În românește de ANDREI BANTAȘ

¹ Italiană = stăpîn (n. tr.)

² Italiană = mediu, ambianță (n. tr.)

³ James Matthew Barrie, romancier și dramaturg scoțian (1860—1937) (n. tr.)

⁴ Herbert George Wells, scriitor englez (1866—1946) (n. tr.)

D. H. LAWRENCE
și
ALDOUS HUXLEY
în 1929

Scrisori

110, Heath St. Hampstead, N. W. 3.
9 ianuarie 1924

Dragă Spoodle,

Ieri a sosit revista *Calul zîmbăreț*¹ — zburînd nișel cam țepăn — iar azi a venit zăpadă. Destul de multă zăpadă albă, strălucitoare, așternută pe pămînt, ca să aducă puțină lumină. Mă aflu la Londra exact de o lună și în tot răstimpul, zorile nu s-au revărsat încă niciodată. A domnit mereu doar o semiobscuritate monotună, greoie, mortificată, care, iarna la Londra, pare să la locul zilei. Pe mine mă scoate din sărite.

Totuși, cu puțină strălucire de la zăpadă și cu un nechezat destul de lemnos al Calului, răsunîndu-mi în urechi, mă apuc să-ți scriu o scrisoare de la Londra.

Dragul, bătrînul meu Col Azurii, Cal de Peruzea, Cal jucărie, Cal Trojan purtînd în pînăte cîțiva eroi speriști: Calule Zîmbăreț, e adevărat că nechezînd aduci în tropotul

¹ Revistă literară de mici dimensiuni, editată de W. Johnson în cadrul Universității California, ulterior suprimată în urma publicării unui articol semnat de Lawrence asupra cărții scriitorului american Ben Hecht (1894—1964) — *Fanciful Mollare*.

LA DISPARIȚIA LUI ANDRÉ BRETON

« Mais André Breton vient de mourir » — și odată cu dispariția lui izbucnește în memorie arhitectura încărcată a clădirii *Hotel des Grands Hommes* din piața Panthéon, acolo unde s-a discutat sumarul revistei *Littérature*, acolo unde Paul Eluard cu ochii lui « de pétrole fou » venea ținând în minile-i subțiri foile rozee ale *Poemelor pentru pace*, acolo unde Breton și Soupault au redactat primul text suprarrealist *Les Champs Magnétiques*, în vreme ce Péret, prea tânăr încă, aștepta să-și facă intrarea.

Epoca în care Breton scria: « Părășiți Dada ! Părășiți prada pentru umbră » — epoca insolentiei necesare și a splendorii intransigente cu enorma ei cantitate de dragoste și nobila ei furie.

Cine-ar putea face însă eroarea să creadă că o mișcare de o atât de mare amploare a izbucnit în capetele citorva oameni ? E clar pentru oricine azi, că apariția suprarrealismului răspunde unor necesități și unor aspirații, eterne poate, dar care în acel moment căpătaseră o acuitate deosebită. De altfel suprarrealismul a fost precedat de cubism, de futurism, de Dada, Breton, ca și Aragon, Eluard, Péret, a făcut parte din grupul Dada până în 1922. Dar acceptând acest lucru, Breton nu s-a lăsat atras de facilitatea negației și a exhibiționismului. El auzea *vocea suprarrealismului*. La chemarea ei a fost redactat acel prim text onirocritic *Les champs Magnétiques*, botezat *suprarrealist*, ca un omagiu adus lui Guillaume Apollinaire. Sînt anii cei mai fertili în explorarea domeniului automatismului psihic și experiențelor asupra somnului hipnotic.

Urmează perioada din 42, rue Fontaine, cînd grupul suprarrealist francez sporește odată cu venirea lui Desnos, Vitrac, Crevel, Artaud, Max Ernst, Tanguy, André Masson, Dali, Bunuel și sfera lui de acțiune se lărgeste în toată lumea.

De-a lungul vieții lui, André Breton n-a încetat să exalte suprarrealismul. Cu un secol și jumătate în urmă, Novalis spunea că vom înțelege lumea atunci cînd ne vom înțelege pe noi înșine, întrucît noi și lumea sîntem două jumătăți ale aceluiași întreg. Breton afirmă și el că localizarea este un concept artificial într-un univers în continuă indeterminare. Suprarrealismul a pus, cel dintîi, bazele unui calcul apropiat de o combinațiuni. Pentru suprarrealism acel « comme » care prezidează întreaga poezie modernă, face din ea prototipul unei lumi a cunoașterii de la care chiar raportul științific e nevoit să-și împrumute articulația. Breton crede că suprarrealitatea este conținută în realitate și că nu-i este nici superioară nici exterioară. E vorba aproape de un vas comunicant între conținut și ceea ce-l conține. « Poetul viitorului — scrie el în *Vasele comunicante* — va învinge ideea deprimantă a divorțului ireparabil dintre acțiune și vis. »

Geniul lui Breton, unul din marii poeți ai vremii noastre, constă, fără îndoială, în forța cu care a știut să declanșeze în noi dorința de libertate și dragoste, nepotolita dorință de a lupta în comun dar totodată și-n lăuntrul tău, pentru a surprinde funcțiunea reală a gândirii. Pentru el libertatea este proprietatea fundamentală a ființei umane: « *liberté, couleur d'homme*. »

André Breton, născut la Tinchebray (Orne), la 18 februarie 1896, s-a stins din viață în zorii zilei de 28 septembrie 1966. În urma unei crize cardiace. Acum cînd nu mai e, să-i adresăm versul pe care el l-a scris pentru Fourier :

Vechiul tău scrin din inimă de stejar se ține bine . . .

VIRGIL TEODORESCU

ANDRÉ BRETON

« *Liberté, couleur d'homme* »

Uniunea liberă

Femeea mea cu părul de foc aprins cu lemne
Și cu idei de fulger de căldură
Cu mijloc de clepsidră
Femeea mea cu mijloc de vidră între dinții tigului
Femeea mea cu gura de coacărd și de buchet de stele de ultima mărime
Cu dinții de amprente de soare albi peste țărîna albă
Cu limba ca de ambră și sticlă șlefuită
Femeea mea cu limba de jertfă-njunghiată
Cu limba de păpușe care închide și deschide ochii
Cu limba dintr-o piatră fără seamăn
Femeea mea cu gene din bastonașele scrisului de copil
Și cu sprincene din chenarul tivit pe cuibul ei de-o rîndunică
Femeea mea cu timpile calde de-ardezie de-acoperiș de seră
De abur dilipit de geomuri
Femeea mea cu umeri de vin vechi
Și de fîntîni sub ghioșă cu boturi de delfini
Femeea mea cu ncheistura minii din bețe de chibrit
Femeea mea cu degete de întimplare și de as de pică
Cu degete de fîn cosit
Femeea mea cu subțioara din blană palidă de jder
Din noaptea Sfîntului Ioan
Și din mîlin din cuiburi de scări
Cu brațele de spumă de mare și ecluză
De grîu și moară puse la un loc
Femeea mea cu pulpe de rachetă
Și cu mișcări de orologerie

tău un pic de înțelepciune cobilind. Eu unul, Calul meu drag, sînt un adept al înțelepciunii cailor! Dar dacă stai să te gîndești mai bine, e un fel de centaur. Dragul, vechiul meu Cal, lasă-te mîngiat și lasă-te convins să nechezi și să fii un centaur, scoțindu-ți pușin pîrllea cu rîsul.

Chiar dacă ești doar un Cal jucărie, cu copul de lemn și cu Spoodie călărînd pe crupa ta de mătura, acum ești bine venit, chiar foarte bine venit. Uite un măr. Lasă-te ispitit ca și Adam și mîncîncă-l, și de dragul tuturor cailor, fii mai curajos decît Adam, care a mușcat doar odată din el și a aruncat restul. O, Calul meu, mîncă-mă! Măști frumos. Hai să reînviem centaurul.

Dragul, bătrînul meu Cal, aici la Londra n-ai ajuns niciodată să ai culoarea azerului sau a peruzelei. Ah, Londra e îngrozitoare. E întunecată, e umedă, de un cenușiu gălbui, și e groaznic cum despică toate și le prefăce în moloz. Cu mulțimi nesfîrșite care se învîrtesc fărîmînd totul într-o umezeală în care orice lucru dispare, estompat, de parcă ar sfîșia zădărnice căzuțe din veșminte, veci făcîndu-le bucațele, bucațele. Calule, Calule, poate că nu ești decît un Cal de Lemn¹, un capriciu de-al meu, dar lasă-mă să te încalec și să mă întroc în Noul Mexic. Puțin îmi pasă cît de frig e acolo, cît de cenușiu e pustiiul, cît de înghețat e aerul la Taos, la Lobo, la Santa Fé. Acolo aerul nu te înecă, în timpul zilei simți că în plînd zi, iar în cursul nopții strălucеște noaptea întunecată. Și acolo nici nu te simți înfășurat ca o mumie în giulgiuri peste giulgiuri de așa-zis aer — galben, umed, murdar, înecăcios, învechit, răsuflat de oameni pînă la moarte. O, Calule, Calule, Calule, de fiecare dată cînd pocnești din călcîile dărmii un țarc. Aici însă Calule e mort; nu mai are putere să pocnească din călcîile. Și nu știi dacă a triumfat galileeanul palid sau o paliditate mai palidă chiar decît paloarea lui Isus. Dar aici a triumfat o paloare galbenă ca de gălbînare, Calul de Peruzea o murit de mult și a fost tocat mărunț, prefăcut în salam. Mi se pare ceva insuportabil.

Lasă Calul să ridă. Eu sînt un partizan înfocat al Calului care rîde. Dar cînd chicotește doar așa în sinea lui, nu-mi place.

Sînt un partizan înfocat al Cailor, dar nu al Cailor înțelepți din Călătoriile lui Gulliver. Pentru mine aia nu sînt destul de albaștri. Un centaur de culoarea peruzelei poate rîde, poate rîde cel mai mult și cine rîde la urmă rîde mai bine. Eu cred în el. Cred că el e acolo, dincolo de pustiiul din sud-vest. Sînt convins că dacă l-ai momi cu niște grăunțe ca lumea, ar veni pînă la Santa Fé ca să vă muște de nas și pe urmă să ridă iarăși de voi.

Omul cu două picioare nu e bun de nimic. Ca să stea drept trebuie să stea pe patru picioare. Iu și centaurul. Cînd s-a născut Isus, duhurile au boci de jur împrejurul Mediteranei strîigînd: A murit Ben. A murit mamele! Sau, iar în timpul Renașterii, centaurul a scos un ultim geamăt și și-a dat sufletul. Sau el pușin, porcă mi-aduc aminte de el cum l-am văzut în Galeriele Vaticanului, lamentîndu-se și gata să-și dea duhul.

Ar fi îngrozitor dacă ar muri de-a pururi calul din noi, așa cum pare să fi murit în Europa. Ce îngrozitor ar fi dacă în momentul acesta m-aș așeza în mijlocul atmosferei londoneze alcătuită din fese galbene de mumie — zăpada se topește — înăuntrul îngrozitorului sarcofag de mumie al Europei și n-aș ști că acest Cal Albastru mai pocnește încă din călcîie, scoțînd cîteva scînteie, dincolo de culmile munților stîncoși. Pentru mine ar fi într-adevăr un lucru foarte trist.

Dar așa cum stau lucrurile îmi spun: Eh! La Lobo, la Taos, la Santa Fé, Calul de Peruzea își scutură zăpada de pe coadă și pornește în trap vesel către munții albaștri din depărtare. În Mexic coama lui strălucеște galbenă pe trupul albastru giroind de razele

soarelui și el plesnește ca din bici, în dreapta și în stînga, ca un diavol, pînă ce i se înfrîșesc de tot copitele. Bunul, bătrînul meu Cal!

Dar acum vorbind serios, Spoodie, omul trebuie să fie iască.

Văcăreliile centaurului! Cîtuși de pușin. Rîsul Omului-cal de Peruzea. N-are decît să se vîcărească ridicăa despicată.

Se presupune că în simbolismul modern calul reprezintă pasiunile. Dă-le dracului de pasiuni. Ce reprezintă centaurul Chiron sau oricare altul din acea stirpe patrupeadă de pe vremuri? Înțelepciunea! Înțelepciunea cobilind! Înțelepciunea solidă, sănătoasă, patrupeadă — iată ce reprezintă Calul. Înțelepciunea cobilind, ascultă-mă pe mine. Asta e Centaurul, asta e Calul Albastru al Mediteranei antice născut din cuceririlor galileeanului palid sau ale utroplădului gentileman germanic sau nordic. În primul rînd înțelepciunea, înțelepciunea populară, înțelepciunea sănătoasă, înțelepciunea Calului și apoi rîsul, un rîs de cal rîsător și înțelept. Pe urmă aceleasi pasiuni, lucioase și primejdioase pe flancuri și după ele iarăși copite, copite irezistibile, distrugătoare, care pot cărîmă zidurile lumii.

Înțelepciunea de cal, rîs de cal, pasiune de cal, copite de cal: întrebă-i și pe indienii dacă n-am dreptate.

Spune-mi dacă a murit Calul? Spune-mi dacă s-a stins neamul Centaurului? Se prea poate să fie așa, aici în Europa, de la Renaștere încoace. Dar, sub cerul larg, albastru

Coperta revistei
LAUGHING NORSE —
desen de D. H. LAWRENCE

¹ Loc de cuvinte: hobby horse înseamnă cal de lemn, cal jucărie și figurat «manie, capriciu» (ca
dada în franceză) (n. tr.)

din sud-vest și departe spre sud, deasupra Mexicului; deasupra pustiurilor cenușii și a deșerturilor roșii de la poalele Munților Stîncoși și ale munților Sierra Madre; de-a lungul canoanelor și de-a curmezeișul acelor mesas¹ și pe lîngă adîncimile unor barrancos² merge Calul de Peruzea, stînjinit, dus pe glînduri, și gata-gata să izbucească într-un rîs zgomotos, în fond rîzînd cel mai mult și rîzînd la urmă.

Întreabă-i pe indieni dacă în pueblos³ nu se naște în fiecare an cîte un mic mînz albastru din bătrîna iapă bălătat de culoarea întunecată a sfîrneli. Spune-mi dacă Centaurul nu poate zămisli centauri? Întreabă-i pe indieni, întreabă-i pe navajo, întreabă-i pe mexicanii adumbriți de sombrero-urile urîșe.

Dar n-are nici un rost. Trebuie să căldăresc pe un cal zîmbăreț. Ridichea despăcată nu mai e în stare să umble. Trebuie neapărat să căldăresc un cal zîmbăreț. Și eu fluier ca să-l chem, îl chem la mine, ăstern o mînd de grăunte pentru el și-i întind un măr, aici în Anglia. Degeaba l Zădornic! Nici un răspuns! Bietul animal a murit și a fost tocat și prefăcut în crînați de Cambridge. Răspuns despăcat, fleșcăite, de pe care a început să atîrne carnea, crînați, perechi de crînați în pipă despăcată; aștea par să plutească în supra aerului londonez. Nici un răspuns.

Aici nu există nici o peșteră albastră în care să adăpostesc Calul de Peruzea. Nu e nici o iapă întunecată de culoarea sfîrneli care să-i zămislească mînji, și nici întinderi largi, albastre, pe care să le cuturese în voie. A murit.

Și totuși eu trebuie neapărat să căldăresc, centaur, pe un armăsar albastru. Așadar, slavă celui mai bătrîn dintre zei, vine un cal mic zîmbăreț de lemn, pogorîndu-se din aerul albastru al munților stîncoși mergînd ca o rachetă pe coada lui de mătura, îndemînîndu-mă să încalec și să pornesc.

Ura! Hopa sus! Am pornit-o! Ca o vrăjitoare pe o coadă de mătura, căldîrind spre Apus.

D. H. LAWRENCE
(Scrisoare către Willard Johnson)

DINTR-O SCRISOARE CĂTRE WILLARD JOHNSON

Îți vine să te întrebi de ce ai venit — de ce ai venit toți oamenii ăștia. Ținutul Hopi e groaznic — un pustiul de argilă, tuciuri, palid, cu mesetas de culoare cenușie a morții, ieșind în afară adîmura unor bucăți coluroase de pîine neagră, vechi și uscată. Și iadul unui drum de patruzeci de mile plin de hopuri. Și totuși, duminică după-amiază a străbătut pustiul trist, mașină după mașină, sălind și hurducîndu-se și scufundîndu-se în gropi.

Traversezi patruzeci de mile ca să ajungi în Ținutul Hopi și acolo în deșert dai peste trei mesas proeminente, fără nici un haz. Dansul a avut loc pe ultima mesa, la Hotevilla. Diversele sate ale neamului hopi sînt ca marginele crestate ale unei coji de pîine, cum nu se poate mai cenușii și aride, situate pe culmile acestor mesas; și te străbăți: mai întîi Walpi; apoi Chimopova pe care nu-l vedem; apoi Oraibi pe ultima mesa; și dincolo de Oraibi, pe aceeași mesa, dar pe o ridicătură mai mare de stîncă cenușie, zdrențuită, departe spre marginea apuseană, se află Hotevilla.

¹ Spaniolă = podișuri (n. tr.)

² Spaniolă = rîpe, viroaze, prăpăstii (n. tr.)

³ Spaniolă = sate (n. tr.)

Cea mai mare parte din acele pueblos de căsuțe cenușii sînt în ruine — frînturi uscate și zdrențuite de ruine deprimante. Te și întrebi ce nevoi cumplite sau ce înecăpîinare ca o lui Cain o împins neamul hopi către aceste frînturii și înălțimi cenușii înfrîntoare. În orice caz, odată ajunși aici, evident că pentru ei nu mai era nici o posibilitate de întoarcere. Dar cea mai mare parte din pueblos sînt în ruine. Și încă și așa sînt tare mici.

Hotevilla e un sat prăpădit, cu plaza¹ puțin mai mare decît o curte; iar casa principală din piață e numai ruine. Dar într-un tîrziu în această plaza s-au înghesuit trei mii de spectatori. La o depărtare de o milă de sat s-a improvizat locul oficial pentru camping, ca un corral² alcătuit din sute de automobile negre. De-a curmezeișul pustiului cenușiu ca moartea au venit, zgîlfîndu-se și hurducîndu-se, șiruri de vite automobile negre, ca un cortegiu funerar. Pînă ce a venit toată lumea — cam vreo trei mii de trupuri.

Și toate aceste trupuri s-au îngrămădit în plaza lunguiață, pe acoperișuri, în fereștele ruinelor, și cu întesat pămîntul nisipos pe sub zidurile vechi: o mare mulțime de oameni îngrămădiți unii într-alții. Erau americani de toate felurile, din vestul sălbatec și din vestul îmblînzit; americane în pantaloni, un sortiment foarte variat de pantaloni de damă; și cel puțin două femei în fustă, relicve ale epocii trecute. Erau femei navajo ca fuste largi și bondițe de catifea; erau femei hopi cu saluri vii colorate; o negresă cu o bluză neagră decoltată și o pâlărie neagră de marină; tot felul de metiși; și bărbăți care se asortau cu ele. Casa ruinată avea două ferestre mari pătrate — guri fără cercevele: în una din ele fu dusă o tinărie, pare-se despuată, cu o pâlărie neagră pe cap. Își întinse pe pervazul ferestrei brațul gol, frumos, ca un șarpe alb și poză în regina Semiramida care stă și așteaptă spectacolul. În spatele ei capetele diferitelor americani asortați: poate cinești. În ceaialta fereastră un buchet de flori de maci, alcătuit din indiene cu saluri colorate și părul lung de un negru strălucitor, pieptănat cu breton deasupra ochilor convențional inocenți. Două ferestre deschise către Occident l dar oare ce voiau să vadă toți oamenii aceștia? Vaniferă, oare, de departe, bîrfînd o cale atît de lungă ca să stea într-un camping lipsit de confort? Ca să vadă un crimfel din dansul șarpeiului într-o plaza nu mai mare decît o curte? Cîțiva (așa-zisi) preoți adîmura unor antîlpe mîjite cu boiele de un cenușiu deschis și vreo doisprezece (așa-zisi) preoți asemenea unor șerpi mîjite cu negru. Nici tobe, nici cîntec, nici simboluri. Un murmur cavernos. Și apoi unul dintre preoții șerpi, topînd încet de jur împrejur, ținînd între dinți gîtul unui șarpe palid, ca o pasăre, în timp ce șase preoți mai vîrstnici îl băteau pe umeri, cu niște smocuri de pene rituale, pe cei șase preoți mai tineri împodobiți cu șerpi, topînd în urma lor ca într-un joc de copii. Ca într-un joc de copii — bătrînul Roger a murit și zace în adîncul mormîntului său! După încă vreo cîteva înfrînturi, dansatorul își puse șarpele pe nisip și se îndepărtă către gloata spectatorilor ce înconjurau piața; și după aceea veni un preot-șarpe cu un băț în formă de șarpe, cu un gest spectaculos îl ridică din mijlocul mulțimii care se dădu înopoi și-l înmîină unui preot-antîlop din planul al doilea. Cei șase tineri își relinnoiau șarpele, așa cum își recaptă vulturul tinerețea — uneori cel mai tînăr dintre ei, un băiat de vreo doisprezece ani scăpa din gura bu podoba unui șarpe cu clopoței, bu o reptilă iute ca săgeata, bu o năpîrcă subțire, bu un șarpe greoi care-i încalecă coada lungă în jurul genunchiului bălătuil de parcă ar fi fost o jartieră — pînă ce acesta o desfacea calm. Și pe urmă alți șerpi pînă ce preoții din fund aveau brațele pline, ca și cum ar fi cărat maldăre de ciorapi de mătase clucîndu-se să-și atîrne pe o funie, la uscat.

¹ Spaniolă = piață (n. tr.)

² Spaniolă = țară; împrejurime alcătuită din cîrpușe așezate în cerc (n. tr.)

După ce toți șerpii fură ținută o vreme în gura unuia sau altuia și după ce se apropiaseră vreo câțiva metri de multime, își strânsă pe toți, ca și cum ar fi fost într-adevăr un malădă de ciorapi uzi, de mătase — să zicem vreo patruzeci sau treizeci — și îi lăsară să se înclăcescă laolaltă timp de un minut într-un ceain mare, un cadun de mămăligă pe care femeile din pueblo îl așază în nisipul din plaza. Și apoi, he!, presto ! he!, smulseră șerpii din ceain cu o mișcare bruscă de parcă ar fi fost rușe căzute pe jos și cei doi prești fugiră cu ei spre marginea de apus a mesei, ca să-l pună în libertate printre stîncile unui (așa-zis) altar al șerpilor.

Și așa se sfîrși totul. Populația navajo porni călare spre Soare-opune, automobilele negre o luară din loc, întorcînd spatele soarelui. Totul se sfîrșise.

Doar ce venim să vedem cu toții? Oamenii cu șerpi în gură, ca la circ? Șerpi drăguți și curați, cu toții spălați și dați cu sulemanuri de către niște (așa-zisi) prești? Aidoma unor ciorapi uzi de mătase palidă. Șerpi cu capete de păsărele care nu mușcău pe nimeni și păreau mai inofensivi decît porumbeli? Și oameni ciudați cu fețele îngriște și fălcile albe ca o orchestră de cadavre?

Un spectacol? Dar cu toată distanța, era un spectacol tare mic și neînsemnat.

Doar un spectacol! Sud-vestul este marele teren de joacă al americanului alb. Deșertul nu e bun pentru nimic altceva. Dar el alcătuiește un bun teren de joacă pe plan național. Și indianul cu părul său lung, cu oalele sale și cu păturile și jucăriile și alte fleacuri lucrate în casă cu destul de puțină îndemnare, el însuși este o minunată jucărie vie. E mult mai distractiv decît iepurii de casă pe care poți să-i crești, și la fel de inofensiv. E într-adevăr minunat, cum țopăie de colo pînă colo cu un șarpe în gură. Foarte distractiv! O, vestul sălbatec e foarte distractiv: este Țara Vădîită. E ca și cum te-ai afla drept în mijlocul ringului de la circ: nisip din belșug și sălbaticul cu chipurile vopsite care balborosesc o limbă neînțeleasă și șerpi și cîte și mai cîte. Haideti băieți! I Mare distracție, mare! Marele Sud-Vest — circul național. Haideti, băieți! și noi avem dreptul la el tot alta cît au și alții. Mare distracție, mare!

Cît deșpre indianul care țopăie mormolind ceva ciudat și legănînd un șarpe între dinți — vai ce spectacol tare! Și zice că dansează că să-l crească mai repede porumbul. Cît costă irigația, Jimmy? El zice că șerpii sînt emișori pe care-i trimite zeulul ploii ca să-l îndemne să aducă ploaia asupra porumbului din rezervația Hopi pentru ca hopii să aibă mămăligă din belșug. Cît face un sezon de muncă la calea ferată, Jimmy? În orice caz, cu doi dolari pe zi hopii să poată să vină să-l vedem. Am fi pierdut o mare distracție. Bietul hopi bătrîn, zău că are mult hău cu șarpele cu clopoței între dinți. Ar trebui să vii să-l vezi și tu, băiete. Să îți dai piezi foarte mult dacă nu vii.

D. H. LAWRENCE

În românește de A.B.

Raze de lună cu lămîie

O zei, el cuprinde lumea
îngustă Aidoma unui colos!

Luna este atît de strălucitoare încît pînă și via își aruncă umbra iar întunericul Mediteranei este despicat de o perdea albă, întinsă, de lumină. Lămpile caselor vechi de lîngă țarm clipeșc în tăcere și prin zidul întunecat al promontoriului înaintează lumina orbitoare a farurilor unei locomotive. Astăzi este Sînta Ecaterina, zi de praznic, și jos pe țarm bărbații șed cu toții în jurul măsuțelor și beau vin sau vermut.

Ce face oare ferma, mica fermă din New Mexico? Acolo este altă oră. Cum însă și eu am cîstit ziua Sîntei Ecaterina cu un pahar, nu mă mai ostenesc să număr ceasurile. Îmi închipui că și pe acolo luna se află la sud-est, înălțîndu-se, ca să zic așa, deasupra orașului Santa Fé, dincolo de arcuirea munților Picoris.

Sono io! zic italienii. Sînt eu! ceea ce sună mai simplu decît este de fapt. Căci, la urma urmelor, cine sînt eu acum, după ce am bătut în cîntea Sîntei Ecaterina, cînd luna strălumează marea și gîndurile mele, tocmai fiindcă sînt purtate în zbor spre lună deasupra Mediteranei și îngînă ultimele cuvinte de rămas bun: *Dunque! Signore! di nuovo!* — trebuie negreșit să urmeze cărarea lunii spre sud-vest, spre sud-vestul minunat unde se află ferma.

Se spune: *in vino veritas*. Aș! Cîte nu se spun! Este în vinul Sîntei Ecaterina, în mica mea fermă și în cei trei cai dintre copaci. Caii o să plece doar dacă a nins și s-a așternut zăpada; luna își prefiră razele printre pini argintînd lucerna de pe deal și ferestrele cabanelor sînt

* Italiană = repede (n. tr.)

oarbe. Nu adastă nimeni acolo. Totul este zăvorât. Numai pinul cel semeț din fața casei stă treaz, înălțându-se tăcut și nepăsător. Poate că de câte ori mă chinuie dorul de cele meleaguri el mă mână spre copacul din fața casei, copacul cu umbra deasă la al cărui vîrf verde nu căta niciodată nimeni. Fiind la îndemînă, de trunchiul lui se anină tot soiul de mărunțișuri de metal. Leși din casă și copacul se află alături asemenea unui înger păzitor. Trunchiul copacului și masa cea lungă de lucru și gardul ! Iar dincolo, noapte și luna strălucind, cel puțin pentru mine, dincolo sălășluiește o lumină la Taos sau Ranchos de Taos. Privit de aici, castelul din Noli se înalță la apus. E neîndoișor că acolo a nins dacă pînă și aici bate un vînt rece. Acolo a nins și o lună aproape plină, ridicată deasupra munților asemenea unui lup din povești, își varsă hoștește văpaia ca niciodată aici. Jos, la poalele cîmpului de lucernă, se zărește pîlcul brumăriu de brazi, luciul argintiu al zăpezii noaptea în deșertul neted și un vîrf de lumină rumenă ce veghează la *Ranchos de Taos*.

Iar dincolo, în depărtare, munții înconjurători îi vezi chiar fără a-i zări, căci este o noapte cu lună.

Așadar, te grăbești să intri în casă și să mai arunci cîțiva butuci pe foc.

Nu-i chip însă să-ți împlinești dorința. Îl auzi pe Giovanni strigîndu-te de jos pentru a-ți ura noapte bună ! Coboară puținel pînă în sat. *Vado gin ! Signor Lorenzo ! Buona Notte !*

În depărtare Mediterana șoptește, un șopot ca dintr-o scoică. Doar cineva fluieră, încolo noaptea este foarte luminoasă și liniștită. Mediterana, de-a pururi tînră, simbolul însuși al tinereții ! Și Italia, cu un renume atît de străvechi și totuși urșită să fie în veci atît de copilăroasă și naivă ! Niciînd, nici măcar pentru o clipă, în stare să înțeleagă vîrsta fermecătoare, argintie a Americii, continentul de mai tîrziu.

Oare sînt aici, ori mă pregătesc de culcare la fermă ? Poate că doar frunzăresc catalogul lui Montgomery Ward, să aleg daruri de Crăciun și beau raze de lună cu apă fierbinte fiindcă este frig. Du-te afară și vezi dacă puii sînt închiși la căldură, dacă se zăresc caii și dacă Suzana, vaca cea neagră, s-a dus să se adîpostească pentru noapte în culcușul

ei dintre copaci. Noaptea, vacile nu mănîncă mult. Și caii izbesc din copite în jurul cabanelor. Pe un asemenea frig, acolo sus, dincolo de lună, stelele hăpăiesc ca niște lupi de stepă. Și zărești umbrele unor lupi adevărați străbătînd cîmpul de lucernă. Pe neașteptate pinii încep să sporovăiască tainic de parcă ar umbra în juru-ți. Și locul mișună de strigoi. Locul acela, ferma mișună de strigoi. Cînd te-ai obișnuit însă cu strigoii casei, fie ei oricît de mulți și de puternici, îți sînt ca o familie, chiar mai aproape decît rudele de sînge. Strigoilor le duci cel mai mult dorul, strigoilor de acolo din Munții Stîncoși care nu cutează să iasă niciodată din pădure și care adastă lîngă izvor aidaoma animalelor. Îl cunosc și ei mă cunosc : ne înțelegem bine. Ei mă dojenesc cînd îi părăsesc și se supără. Poate că ciucuri de zăpadă acoperă tufele și arbuștii. Poate că în zori pe un ger cumplit stoluri de găște coboară, asemenea unui nor albastru metalic, din pinii din fața casei, cînd lumina neprielnică se apropie bănuitoare peste munți și atinge deșertul departe, departe, dincolo de Rio Grande.

Iar eu, eu părăsesc aceste gînduri. Aici poți-bea vermut, Marsala, vin roșu sau alb. La fermă, fiind frig, în noaptea asta aș putea-bea raze de lună, raze nu prea bune, care însă m-ar încălzi : cu apă fierbinte, lămîie, zahăr și puțină scorțișoară dintr-una din cutiile acelea roșii de conserve *Schilling*. Mi-aș aprinde focul în sobița din odaia de dormit și aș lăsa-o să duie puțin, încinsă de vînt. Apoi m-aș arunca în pat cu toți strigoii fermei așezați confortabil în juru-mi și aș dormi pînă cînd m-aș trezi cu nasul înghețat afară din plapomă. Deșteptîndu-mă, îmi voi arunca îndată privirea prin tăbliile de sticlă ale ușii dormitorului, spre trunchiul falnicului pin ce stă de strajă aidaoma unei santinele și spre o stea joasă foarte luminoasă, care tocmai trece deasupra muntelui de parcă cineva ar flutura o lanternă electrică.

Si vedra la primavera

Fiorann'i mandolini

Ei bine, fie și vermut, dacă nu sînt raze de lună cu lămîie și scorțișoară. Ce-ar fi să-l chem pe Giovanni și să-i spun că doresc : « *Un poco di chiar' di luna, con cannella e limone . . . ?* »

În românește de MIHAI MIROIU

«Este fiica Baronului von Richthofen, dar este splendidă, zău că da . . . »

FRIEDA LAWRENCE,
soția scriitorului;
în anii '50

Frieda Lawrence despre soțul ei

N-a existat niciodată nimic de prisos în viața sa, doar cele necesare și ceva în plus, așa, pentru a o face mai veselă. Dar totul în jurul său trebuia să fie în ordine. Trebuia să fie apă bună de băut; locul în care locuia trebuia să fie pitoresc, chiar dacă era foarte mic; trebuia să existe o vatră cel puțin într-una din încăperi, și hrana trebuia să fie bună. În anii războiului am fost foarte săraci. Am trăit luni întregi din cinci sau șase dolari pe săptămână. Dar cred că nici unul din oaspeșii noștri n-a simțit în timpul vizitelor că nu eram decât niște prăpădiți, săraci lipiți de pământului. În jurul său plana o bogăție de resurse de toate felurile.

Toți acei care l-au însoțit în plimbările sale își amintesc de ele ca de un eveniment. Întotdeauna părea că vede pentru prima oară tot ce se afla dincolo de prag, și se uita cu luare aminte la orice, la fiecare floare care răsară primăvara, la fiecare culoare, adulmeca fiecare mireasmă. Era o adevărată petrecere să-i fii tovarășe.

Călătorea pentru că voia să afle cum era lumea în alte locuri, nu pentru că fugea de sine înșuși. Te simțai de minune în preajma lui Lawrence. După o plimbare lungă, după amiază, sau după o excursie cârmă, ne reîntorceam în amurg, aprindeam repede focul și lampa, mîncam și ne instalăm lângă foc să ne petrecem seara. El, ori citea, ori desena, ori compunea scrisori, sau, dacă avea chef, continua să-și scrie cartea la care lucra atunci. Timpul nostru, locul ne aparțineau.

Lawrence avea o credință absolută în onestitate. Încălcare a cinstei îl făcea să vadă roșu: « Fără onestitate, legăturile între oameni devin întru totul imposibile » — obișnuia să spună. Își iubea semenii cu o dragoste înclădată și exasperată. Dar era întotdeauna dragoste. Dragostea este într-adevăr cheia existenței și a operei lui Lawrence. Când îi spuneam, ca femeie: « Dar de ce te necăjești, din cauza altora? Mă ai pe mine, nu-i destul? » el răspundea: « Da, este foarte mult, dar nu-i totul ». Glasul lui nu era numai pentru mine, ci pentru cei mulți.

(Din volumul Amintiri și corespondență)

Poeme

Inrudiri la broaștele festoase

Se urnește, fărîma,
Mugur al universului
Fronton de viață.

Pornește la drum, pesemne.
Ou sprinten, încotro?

Maică-sa l-a lepădat ca pe gămăliile de găinaț.
Și-acum se-nfoaie-n jurul ei, minuscul, ca-n jurul unei tinichele ruginite.

O simplă stavilă,
Îi ocolește dimbul mare și domol —
Festoasele presimt orice obstacol.

Degeaba-i spun cu glas sugrumat de emoție:
«E mama ta, ea te-a adus pe lume cînd erai un ou».

Nu se ostenește nici să-ntrebe: «Femeie, ce-am eu cu tine?»
Plictisit privește-n altă parte.
Mai plictisit, și ea privește-n altă parte,
Amîndoi înfinit de apatici,
Neștiutori,
Nepreveniți,
Nimic.

Cît despre tată,
Mușcă de cite ori odrasla i-o întind,
Cum mușcă și cu bățul cînd îl imboldesc,
Fiindcă-i irascibil în dimineața asta, broscu-festos irascibil,
Stîrnit de dragoste și gol de simțire pămîtească.
Tata și cu mama,
Și trei frățiori,
Toți rătăcind fără țel ca niște pietricele peregrine risipite-n grădină,

Confundîndu-se unul pe altul cu bulzi de pămînt sau tinichele.
Atît doar că tătîcul și măicuța sînt cunoștințe vechi, firește,
Deși nici vorbă de sentiment de familie, nici la-nceputuri.
Pui de festoasă
Fără mamă, fără tată, fără soră, fără frate.

Vislește, zăndără de piatră,
Peste bulgării de țărîină ai toamnei, soare-nchegat de vînt,
Voioșie tîndră.

Își caută tovarăș?

Nu, nu, nici gînd.
Nu știe că e singur;
Izolarea e dreptul lui din naștere,
Al lui, atomul.

Să tot vislești și să crești pe labe solzoase,
Să căldătorești, să scormoni, înspăimîntat de noapte, într-un pic de lut afînat,

Să rodești o substanță măruntă,
Să te misti și să fii sigur că se mișcă:
Basta!
Să fii o broască-festoașă!
Gîndește-te, într-o grădină cu bulgări inerti
Un pui de broască-festoașă, sprinten, tărcat, singur de tot
Adam!

Într-o grădină cu pietriș și cu insecte
Să hoinărești și să-ți simți inima bătînd încet
Ca la festoase, primul dangăt de clopot
Din singele cald, în dimineața obscuriei geneze.

Să te misti și să fii tu însuși,
Încet și neîntrebat,
Și cu nesăbuință, o, stoicilor!
Să rătăcești prin triumful domol al existenței tale,
Trăgînd clopotul tăcut al prezenței tale în haos,
Și mușcind din iarba fragedă cu aroganță,
Cu atîta aroganță.

În românește de SORIN MĂRCULESCU

Relativitate

Îmi plac teoriile cu relativități și quante
că nu le înțeleg
și că mă fac să simt cum spațiul s-ar muta
precum o lebădă nu poate sta-ntr-un loc,
îndepărtînd de ea și liniști și măsură;
și ca și cum atomul e-un lucru impulsiv
schimbîndu-și pururea părerea.

Hai să fim oameni

*Hai să fim oameni, pentru Dumnezeu,
nu maimuței, maimuțărind mașini
sau stînd cu cozi încovrigate
pe cînd ne-amuză radiu, mașină,
sau film ori gramofon.*

Maimuțe ce rinjesc politicos.

În românește de IONEL MARINESCU

Tragedia

*Tragedia mi se pare o puternică larmă
mai puternică decît se cuvine.*

*Tragedia mi se pare asemenea unui om
îndrăgostit de propria lui înfrîngere.
Care-i un fel cîrănos de-a fi îndrăgostit de tine.*

*Nu pot ține prea mult la vaietele și tragediile
lui Lear și Macbeth și Hamlet și Timon:
șin ei înșiși din cale-afară de mult.*

*Și cînd mă gîndesc la nemărginita tragedie a material-mecanicei noastre civilizații
care strivește viața firească a omului, atunci
mă simt cîte odată înfrînt; dar numaidecît îmi dau seama
că mărunta mea jalnică-nfrîngere n-o să-mi aducă vreun bine
nici mie, nici altora.*

Tot ce mai cer

*Tot ce mai cer unei femei e gestul duioșiei
cînd inima-mi spre harul ei se-nclină
și-un tremur lin, prea lin, să se așeze între noi
ca un fior de clopote neauzite.
E tot ce cer.*

*Sînt prea sătul de ne-nfrîntele femei, cerînd,
biciuitoare-a fi iubită,
cînd nu-i în ele-o umbră de iubire.*

În românește de TAȘCU GHEORGHIU

Islazul sălbatic

*Sîntei repezi joacă printre tufanii de măceș
Mărunte șuvoaie ale soarelui imitînd focul,
Deasupra, bucurăși, naștii măturîndu-le,
Triumfînd din nou peste ere, țipătul lor proclamă.
Iepuri zac, pumni de țărîină castanie
Ghemuți pe cîmpul ros, mohorît.
Dorm? Trăiesc? Iată brațele-mi ridic și atît
De sus colina sub goana lor învie!
Islazul plutește înfînit, lîngă trestii
Strălucitoare flori-cupe își duc semețiile lor,
Piriul leneș împinge în somnul acestii
Liniști, unda blajină; ori se trezește și sare și rîde clacotitor
Într-o apă adîncă de unde cîndva
Oi se-adăpau, înnegurată sub sălcii,
Izvorul încet îi răsună obia;
Gol pe marginea povîrîndu-se moale
A cîmpului stau și-mi privesc umbră albă
Ca un murmur și ea.
Ce-i dacă măceșii se-nchircesc și eu plîcînd din toate?
Ce-i dacă apele s'îlrgesc, unde vor fi atunci
Crățele și lanțurile? Ce este lucrul pe care-l văd acum bătrîn?
Albă pe ope umbră îmi tremură, se zbate:
Cum lung se uită înapoi un ciine alb după stăpîn!
Eu pe mal, substanță tot, umbra mea umbră toată,
Uitîndu-se în sus spre mine, privînd înapoi!
Și apa curge și curge-ntunecată
Și ciinele alb dănuie și tremură în leasa
Cu fire atît de moi.
Dar minunat este să fii substanță-aici!
Umbra-mi nu este nici acolo, nici
Dincolo de tărîm; doar, eu, eu sînt, un rege sînt aici.
Sînt aici! Sînt aici! strigă naștîl;
Aici! luncă iepurii, Aici! suspînă măceșul.
Aici! gîzele de aproape, departe rostînd.
Pe trupul meu în soare aerul cald
Îmbujorat de cîntul a șapte ciocirlii îndeolaltă
Mă sărută veșnic fericit.
Ești aici! Ești aici! Te-am găsit! Pretutindeni înalt*

Te-am căutat pe tine cel din substanță, pe tine
 Piatră de încercare a dezmiardărilor, pe tine, copile gol !
 O, dar apa mă iubește și mă strânge, mă lasă să cad,
 Mă ridică, se joacă pierdută cu mine,
 Șoptește: Vai, minunăță
 Materie ! Nici urmă de umbră ! Și mă ține
 Aproape, și mă rostogolește, mă strânge,
 Mă atinge ca și cum niciodată
 Nu ar putea să mă atingă destul.
 Soare, dar în substanță, galbene păsări de apă,
 Aripi și pene pe ere de jale și tainice; mereu
 Nagiși rotindu-se. Totu-i cum trebuie, totu-i bun, tot ce Dumnezeu
 Capătă substanță ! Un iepure saltă
 Adevărit, și cîntec înșeptit de ciocirlii aud eu.

În românește de MIRON CHIROPOL

Gențiane de creastă

Nu oricine are gențiane în casă
 în lînul septembrie, la trista, lentă sărbătoare a Sfîntului Mihai.

Cupe, gențianele creștelor, mari și-tunecate, întunecime
 adumbrînd ziua ca o torță cu albastrimea fumegîndă-a tenebrelor lui Pluto,
 nervurate, aldama torțelor, cu strălucirea lor de întunec răspîndită azuriu
 spulberîndu-se-n jos punctiform, slăbind sub sîcchiul albei zile,
 faciă-floare a beznei fumegînd albastru, flăcărarea negru-azurie a lui Pluto,
 negre lămpi din palatele lui Nu, negru albastru arzînd,
 împrăștiînd întunecime, albastră întunecime — palide lămpi ale Demetrei, împrăștiată
 lumină.

arătați-mi, arătați-mi deci drumul.

Întinde-mi o gențiană, dă-mi o torță,
 îngăduie să mă căldăzesc după albastru, înfurcata faciă a acestei flori
 în josul treptelor tot mai întunecate, unde albastrul se întunecă de albastru,
 unde însăși Persefona pășește, chiar, acum din brumatul septembrie,
 către orbul tărîm unde întunec veghează întunecul
 și Persefona însăși e doar o voce
 sau o tenebră nevăzută învăluită în întunecul mai întunecat
 al brațelor plutonice, și, de patima beznei dense pătruns,
 printre splendoarea torțelor întunecimii, să-nvăluir întunecime
 peste pierduta mireasă și mirele-ascuns.

În românește de DAN CONSTANTINESCU

CONSTANTIN POPOVICI: Calvarul ►

Două nuvele de LA WRENCE

Ofițerul prusac

Străbătuseră mai bine de 30 de kilometri de la răsăritul soarelui. Mergeau pe drumul alb și fierbinte, bucurându-se din când în când de o clipă de umbră aruncată de un pîlc de copaci, pentru ca apoi să iasă din nou în arșiță. De o parte și de alta, valea largă și nu prea adîncă, luea din pricina căldurii. Lanul de secară verde, întunecat, grîul fraged și gîlbui, pămîntul destelenit, pășunile și pădurile de pini negri se întindeau alcătuiind un desen monoton și fierbinte sub cerul scînteietor. Dar drept în față se înălțau munții, aștinându-le calea, albaștri, încremeniți, cu zăpada sclipind blînd din adîncurile atmosferei apăsătoare. Regimentul mărșăluia către munți, înainte, mereu înainte, printre lanurile de secară și pășuni, printre pomii fructiferi scheletici, frumos rînduiți, de fiecare parte a drumului. Secara strălucitoare de un verde puternic, împrăstia o căldură înăbușitoare, munții se apropiau din ce în ce căpătînd un contur tot mai deslușit. Picioarele soldaților se înfierbîntaseră și sudoarea începuse să le picure din păr, pe sub cască. Ranițele lipite de umeri îiureau de arșiță dar în schimb păreau să provoace o senzație de răcoare înțepătoare.

Își vedea de drum, în tăcere, privind munții din fața lui, care izbucneau drept din cîmpie, culme după culme jumătate pămînt, jumătate cer, lăsîndu-se peste dunga brăzdată de zăpada moale a creștelor palide și albastrii.

Izbutea acum să umble aproape fără să-l mai doară. Cînd porniseră, luase hotărîrea să nu șchiopăteze. Dar după primii pași, i se făcuse rău, și primii kilometri, sau chiar mai mult, își țînuse suflarea iar pe frunte i se iseră broboane de sudoare rece. Dar își urmasse drumul învingîndu-și durerea. La urma urmei nu erau altceva decît vinătăi. Le cercetase de cum se trezise: vinătăi mari pe șale. Îl supăraseră cînd făcuse primii pași, de dimineață, și acum, din cauză că răbdase și-și învinsese durerea,

simțea un fel de nod fierbinte în piept. Parcă n-ar fi tras nici un pic de aer în plămîni. În schimb umbla aproape fără nici o efortare.

Mina căpitanului tremurase ridicînd ceașca de cafea, în zori. Ordonanța îl văzu tremurînd din nou. Zări silueta zveltă a căpitanului îndreptîndu-se cîlare spre ferma din fața lor, o siluetă frumoasă, într-o uniformă azurie cu fireturi stacojii; văzu metalul strălucind pe coiful negru și teaca sabiei, și dîrele închise de sudoare pe trupul mătăsos al calului sur. Soldatul se simțea fascinat de silueta ce pornise atît de brusc, în goana calului. O urmă ca o umbră tăcută și de neînălțurat, blestemat de ea. Ofițerul era conștient de zgomotul pașilor companiei în urma lui, de marșul ordonanței printre soldați.

Căpitanul avea vreo 40 de ani, era înalt și cu părul albit la temple. Era zvelt, bine legat, și unul dintre cei mai buni călăreți din apus. Ordonanța lui, care avea obligația să-l frece pe spate, privea cu admirație mușchii uimitori ce i se dezvoltaseră la șale, din pricina călăriei.

Altminteri, ordonanța nu prea se uita la ofițer. Îl observa cam cît se observa și pe el însuși. I se întîmpla foarte rar să vadă fața stăpînului: nu se uita niciodată la ea. Căpitanul avea părul aspru, roșcat, tuns foarte scurt. Mustața era și ea tunsă scurt și stătea zbrilbită deasupra unor buze pline și brutale. Fața îi era aspră, obrajii supți. Poate că frumusețea lui se datora și cutelor adînci care-i brăzdau obrajii, și tensiunii minioase a frunții care îi dădeau o expresie de om luptîndu-se cu viața. Sprîncelele blonde stăteau stufoase deasupra unor ochi albaștri în care mocnea un foc rece.

Era un aristocrat prusac, mîndru și arrogant. Dar mama lui fusese conștea poloneză. Făcînd în tinerețe prea multe datorii la joc, își dătrusese perspectivele în armată, rămînd un simplu căpitan de infanterie. Nu se căsătorise niciodată. Nu-i permisesse situația și nici nu înțînise femeia care să-l împingă să facă un asemenea pas. Își petreccea timpul la clubul ofițerilor sau cîlărînd — uneori călărea la curse chiar pe unul din caii săi. Din cînd în cînd își lua cîte o amantă. Dar după aceste legături se întorcea la datorie mai încruntat, cu o privire mai dușmănoasă și mai furioasă ca oricînd. Totuși cu soldații lui se purta cu indiferență, cu toate că la furie era cumplit. Așa că, una peste alta, se temeau de el, dar nu le era prea antipatic. Îl acceptau așa cum acceptîi inevitabil.

Față de ordonanță se purtase la început cu răcoare, cu dreptate și cu indiferență: nu-și bătea capul cu fleacuri. Astfel încît acesta nu știa mai nimic despre el, în afară doar de ce ordine îi va da și cum voia să fie executate. Era foarte simplu. Cu timpul însă, lucrurile începură să se schimbe.

Soldatul era un tânăr de vreo 22 de ani, de înălțime mijlocie, și solid, cu brațe și picioare puternice. Era oacheș și avea o mustață neagră și moale care mijise de curând. Toată făptura lui răspindea căldură și tinerețe. Avea sprincene bine conturate, deasupra unor ochi negri fără expresie, care te făceau să crezi că omul nu gândise nicodată, că luase contact cu viața direct prin simțuri și că acționa direct din instinct.

Încetul cu încetul, ofițerul începu să devină conștient de prezența plină de energie și de tinerețe a ordonanței. Nu reușea cu nici un chip să se dezbrace de sentimentul prezenței lui, atunci când tânărul îl servea. Era ca o flăcără fierbinte în apropierea trupului încordat și rigid al omului mai în vîrstă, un trup care devenise aproape lipsit de viață, țeapăn. Tânărul avea un aer direct și independent, iar în mișcările lui era ceva care-l făcea pe ofițer să fie tot timpul conștient de prezența băiatului. Și asta-l enerva pe prusac. Nu avea nici un chef să se lase atît de impresionat de ordonanță încît să revină la viață. Ar fi putut ușor să-l schimbe, dar nu-l schimba. În ultima vreme i se întîmpla foarte rar să se uite în ochii lui. Stătea cu fața întoarsă de parcă ar fi vrut să-l evite. Și totuși, în timp ce tânărul se mișca nepăsător prin apartament, omul mai în vîrstă îl privea, observînd mișcarea umerilor lui tineri și puternici sub postavul albastru și înclinarea gîtului. Și asta-l scotea din fire. Când vedea mîna soldatului, tinăra, frumoasă și arsă de soare, o mîna de țaran, apucînd pîinea sau sticla de vin, simțea că i se urcă sîngele în cap de ură sau de furie. Nu că tânărul ar fi fost neîndemînic, nu. Pe ofițer îl înfuria siguranța oarbă și instinctivă cu care se mișca soldatul, o siguranță de animal tînăr în libertate.

O dată, cînd soldatul, turnînd vin roșu în pahar, vărsase puțin pe fața de masă și o pătase, ofițerul tresărise scofînd o înjurătură și ochii lui scăpărdînd scînteii albastre înțîliseră pentru o clipă privirea nedumerită a tinărilor, pricinuindu-i un șoc: simțise ceva care i se cufundă tot mai adînc în suflet, acolo unde nu ajunsesse nicodată nimic. După aceea rămăsese îngîndurat și uimit. Pierduse puțin din siguranța lui firească, din echilibrul său lăuntric, și simțea oarecare neliniște. Din ziua aceea se născuse un fel de tensiune ascunsă între cei doi bărbați.

De atunci soldatul, speriat, evită să se mai uite în ochii stăpînului. Vedea în subconștient ochii aceia albaștri ca lama de oțel, cu sprincenele încruntate, și era hotărît să nu mai aibă de-a face cu ei. Așa că îi ocolea, se ferea de ei. Aștepta cu înfrigurare să treacă cele trei luni după care avea să iasă din armată. Începușe să se simtă stingherit în prezența căpitanului, și soldatul, chiar mai mult decît ofițerul, dorea să fie lăsat în pace, în starea de neutralitate pe care i-o conferea situația de servitor.

Îl servea pe căpitan de mai bine de un an și-i cunoștea îndatoririle pe care le îndeplinea cu ușurință, de parcă ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume. Ofițerul și ordinele pe care i le dădea i se păreau o realitate inevitabilă ca soarele sau ca ploaia și cu cum ar fi fost ceva de la sine înțeles. Asta nu-i cerea nici un fel de participare personală.

De acum încolo însă, dacă va fi silit să aibă legături mai directe cu stăpînul lui, se va simți ca o sîlbăticuie prinsă în cursă și va trebui să fugă.

Influența prezenței tinărilor soldat străpunsese disciplina rigidă a ofițerului și-l tulbura. Era însă un om civilizat, cu minți lungi și frumoase, cu mișcări rafinate, și nu avea să permită nimănui să-i trezească instinctele înăscute. Era un om cu o fire pasionată care însă se stăpînea în totdeauna. Se bătea uneori în duel, sau avea cîte o ieșire violentă în fața soldaților. Știa că este întotdeauna pe punctul de a izbucni. Dar se ținea tare, gîndindu-se la postul pe care-l ocupa în armată. Tânărul soldat parea că împrăștie căldura sufletească și generozitate prin toți porii, prin toate mișcările lui, care aveau o intensitate de animal sălbatic atunci cînd umblă în libertate. Și lucrul acesta îl înfuria pe ofițer din ce în ce mai tare.

Și în ciuda voinței lui, căpitanul nu mai reușea să rămână indiferent în fața soldatului. Și nici nu-l lăsa în pace. Împotriva voinței, îl supraveghea, îi dădea ordine pe un ton agresiv, încerca să-l rețină cît mai mult. Uneori se înfuria pe el și îl teroriza. Soldatul se închina în el, nu voia să mai audă nimic și aștepta posomorît și roșu la față să se isprăvească scandalul. Cuvintele nu-i pătrundeau nicodată în creier, și se străduia în semn de apărare să rămînă impermeabil în fața sentimentelor stăpînului său.

Ordonanța avea o cicatrice pe degetul mare de la mîna stîngă, o cusătură groasă care se întindea peste articulația degetului. Pe ofițer această cicatrice îl enerva îngrozitor. Ar fi vrut s-o șteargă. Dar ea rămînea tot acolo, urtă și grosolană pe mîna tinăra și arsă de soare. În cele din urmă ofițerul nu se mai putu abține. Într-o zi, în timp ce soldatul netezea fața de masă, căpitanul țîntui degetul cu un creion și-l întrebă:

— De unde ai asta?

Tinărul tresări și se trase înapoi în apărare.

— Un topor, Herr Hauptmann, răspuse.

Ofițerul aștepta explicații suplimentare. Dar nu mai urmă nimic. Ordonanța își văzu de treabă. Omul mai în vîrstă rămase întunecat și mîhnos. Servitorul îl ocoli. A doua zi ofițerul întrebă din nou voința de care era în stare ca să nu se mai uite la cicatrice. Voia s-o apuce și să... O flăcără fierbinte îl ardea sîngele.

Știa că în curînd soldatul va fi liber și că se bucura la gîndul acesta. Căpitanul începuse să-și piardă firea din te miri ce. Nu se putea odihni cînd soldatul era departe, iar cînd era prezent se uita la el fix, cu o privire chinuită. Ura sprîncenele acelea negre și frumoase, deasupra ochilor întunecați, lipsiți de expresie; îl înfuriau mișcările armonioase ale membrilor zvelte pe care nici o disciplină militară nu reușise să le înțepenească. Deveni deci aspru, persecutîndu-l plin de cruzime și folosind disprețul și ironia. Dar tînrul soldat devenea din ce în ce mai tăcut și mai inexpressiv.

— Ce vite-te-or fi crescut de nu poți să te uiți în ochii oamenilor? Uită-te la mine cînd îți vorbesc!

Soldatul își întorcea ochii negri către fața celui alt. Dar ochii erau goi: își rețineau parcă privirea, percepînd albastrul ochilor stăpînului fără să comunice cu ei. Și omul mai în vîrstă se făcu alb la față și sprîncenele lui roșcate se crispară. Ordinele pe care le dădu rămăseră fără rezultat.

Odată aruncă o mînușă grea, din acelea militare, drept în obrazul tînrului. Avu satisfacția să vadă ochii negri privind drept într-ai lui și aprinzîndu-se ca o flăcără cînd pui pale peste foc. Și izbucni în ris cu un fior în glas și un rînjit pe față.

Mai avea două luni și scăpa. Băiatul încerca înconștient să se apere; încerca să-l servească pe ofițer de parc-ar fi fost o autoritate abstractă și nu om. Instinctul îl împingea să ocolească orice fel de ciocnire cu el, chiar și cele alimentare de ură. Totuși în ciuda voinței tînrului, ura creștea, ca un fel de răspuns la sentimentele ofițerului. Dar încerca s-o ascundă. Va îndrăzni s-o recunoască abia după ce va părăsi armata. Era un om muncitor din fire și avea mulți prieteni. Se gîndea ce băieți cumsecade erau, uimitor de cumsecade. Dar nu-și dădea seama că, de fapt, era singur. Și singurătatea asta era acum și mai puternică. Îl va întovărăși pînă la sfîrșitul stagiului militar. Iar ofițerul părea că înnebunește de-a binelea și băiatul era îngrozit.

Soldatul avea o iubită, o fată de la munte, liberă și sălbatică. Se plimba amîndoi fără să scoată aproape nici un cuvînt. Se plimba cu ea nu ca să vorbească, ci ca să cuprindă cu brațul și s-o simtă aproape. Asta îl liniștea, îl ajuta să uite de căpitan, căci se putea odihni ținînd-o strîns la piept. Și ea, printr-un fel de înțelegere nerostită, era acolo, pentru el. Se iubeau.

Căpitanul își dădu seama ce se petrece, iar era nebul de furie. Îi dădea băiatului de lucru în toate serile și îi făcea plăcere să vadă amărăciunea care-i întuneca uneori fața. Din cînd în cînd, ochii celor doi bărbați se întâlneau, ai tînrului posomorîți și întunecați, privind fix, cu încăpăținare, ai omului mai în vîrstă batjocoritori, plini de dispreț și de neliniște.

Ofițerul încerca din răsputeri să respingă pasiunea care pusese stăpînire pe el. Nu voia să admită că sentimentul pe care-l nutrea față de ordonanță ar putea fi altceva decît exasperarea pe care o simte orice om față de un servitor nărod și pervers. Și astfel, rămînînd cît se poate de corect și socotindu-se justificat față de conștiința lui, lăsa celelalte pominri să se dezvolte. Dar nervii sufereau. În cele din urmă, plesni ordonanța cu centura peste față și cînd văzu că băiatul se dă înapoi, cu lacrimi de durere în ochi și cu sînge pe buze, simți deodată un fior de plăcere adîncă și de rușine.

Dar, recunoscu el în sinea lui, era un lucru pe care nu-l mai făcuse niciodată pînă atunci. Băiatul îl scosese din sările. Și probabil că proprii lui nervi erau foarte zdruncinați. Plecă pentru cîteva zile cu o femeie.

Dar fusese un simulacru de plăcere. N-avusese nici un chef de ea. Rămase totuși cît hotărîse. Apoi se întoarse chinuit de furie amestecată cu durere și disperare. Calări toată seara și se întoarse direct la masă. Ordonanța ieșise. Ofițerul se așeza, își sprijini mîinile delicate pe masă și rămase perfect nemîșcat, avînd senzația că tot sîngele îl roade pe dinăuntru.

În cele din urmă soldatul se întoarse. Ofițerul privi silueta tînră, puternică și zveltă a băiatului, sprîncenele lui frumoase și părul des și negru. Într-o săptămînă băiatul își recăpătase prospețimea de altă dată.

Mîinile ofițerului se crispară — păreau pline de flăcări demente. Tînrul stătea drept, nemîșcat, indiferent.

Masa decurse în tăcere. Soldatul însă părea nerăbdător. Strîne farfuriile cu zgomot.

— Te grăbești? întrebă ofițerul privind cu atenție fața încălzită și preocupată a servitorului.

Celălalt tăcu.

— Vrei, te rog, să-mi răspunzi, spuse căpitanul.

— Da, să trăiți, zise ordonanța care ținea în brațe un teanc de farfurii adînci, de la popotă.

Căpitanul aștepta, îl privi, apoi întrebă din nou:

— Te grăbești?

— Da, să trăiți, fu răspunsul care-l înfurie pe celălalt.

— De ce?

— Voiam să ies, să trăiți.

— Am nevoie de tine astă seară.

Urmă o clipă de șovăială. Fața ofițerului înțepenisă în chip ciudat.

— Da, să trăiți, răspunde băiatul, cu o voce din fundul gîtului.

— Am nevoie de tine și mîine seară... de fapt poți considera că o să am nevoie de tine în toate serile, în afară de cazul în care-ți dau eu liber. Sub mustață, băiatul strîne buzele.

— Da, să trăiți, spuse el, descleștându-și o clipă gura.

Apoi se întoarse din nou către ușă.

— Și ce-i cu vârful acela de creion, de după ureche?

Ordonanța sovăi, apoi își văzu de treabă fără să răspundă și ieși din încăperea. Așeză teancul de farfurii afară, lângă ușă, apoi scoase capătul de creion de după ureche, și-l băgă în buzunar. Copiase câteva versuri pentru o felicitare pe care voia să i-o dăruiască iubitei, de ziua ei de naștere. Se întoarse să isprăvească de strîns masa. Ochii ofițerului dansau. Avea un mic zîmbet avid.

— Ce-i cu vârful acela de creion de după ureche?

Ordonanța luă un teanc de farfurii. Ofițerul stătea lângă soba mare și verde, cu un zîmbet vag pe față și cu bărbia scoasă în afară. Văzîndu-l, băiatul simți deodată că inima lui o ia razna, că nu mai vede nimic. În loc să răspundă, se întoarse buimăcit către ușă. În timp ce se apleca să pună vasele jos, se simți proiectat înainte de o lovitură în spate. Farfuriile o porniră cu un torent, pe scări în jos, iar el se agăță de stîlpul balustradei. Pe cînd se ridica, simți o nouă lovitură puternică și încă una, și încă una, așa că se agăță cîteva clipe de stîlp, simțind că-i vine rău. Stăpînul lui intrase repede în cameră și închisese ușa. De jos, servitoarea ridică ochii, privi stăra și, văzînd dezastrul care se întîmplase cu farfuriile, făcu o mutră batjocoritoare.

Ofițerul simți că-l lasă inima. Își turnă un pahar de vin, vîrsînd puțin pe podea, și dădu restul pe gît, sprîjinindu-se de soba verde și rece. Auzi ordonanța strîngînd cioburile de pe trepte. Așteptă, palid, ca beat. Servitorul se întoarse în cameră. Inima căpitanului tresări, ca de plăcere, cînd văzu băiatul zăpăcit și clătîindu-se din pricina durerii.

— Schöner ! spuse căpitanul.

Soldatului îi trebuia puțin timp ca să ia poziția de drepti.

— Da, să trăiți.

Băiatul stătea în fața lui, cu mustața tînără și patetică, cu sprîncele fine, clar conturate pe fruntea de marmură întunecată.

— Ți-am pus o întrebare.

— Da, să trăiți.

Tonul ofițerului ardea ca acidul.

— Ce-i cu creionul de după ureche?

Băiatul simți din nou cum îi fierbe sîngele în vine și cum se sufocă. Se uita la ofițer cu ochii negri, febrili, de parc-ar fi fost fascinat. Și rămase așa, neclintit, hotărît, inconștient. Un zîmbet șters apărui în ochii căpitanului în timp ce ridică piciorul.

— Am uitat . . . să trăiți, gîfii soldatul, cu ochii lui negri pironiți asupra ochilor albaștri, care dansau în fața lui.

— Ce căuta acolo?

Ofițerul văzu pieptul tînărului umflîndu-se în timp ce făcea eforturi să rostească cuvintele.

— Am scris ceva.

— Ce anume?

Soldatul îi măsură din nou din cap pînă-n picioare. Ofițerul îl auzea cum gîfîie. Un zîmbet apărui în ochii albaștri. Soldatul își forță gîtlejul uscat, dar nu izbucni să scoată nici un sunet. Deodată pe fața ofițerului zîmbetul se aprinse ca flacăra și soldatul simți o lovitură puternică în coapsă. Se dădu într-o parte. Și fața îi înțepeni, singurul lucru viu rămîndînd cei doi ochi negri care priveau fix.

— Ei? făcu ofițerul.

Băiatului i se uscăse gura: avea senzația că-și freacă limba de o bucată de hîrtie aspră de împachetat. Își forță glasul, silindu-se să scoată un sunet. Ofițerul ridică piciorul. Servitorul încremeni.

— Niște versuri . . . să trăiți, spuse el cu voce spartă, de nerecunoscut.

— Versuri? Ce versuri? întrebă căpitanul cu un zîmbet slab.

Băiatul se munci din nou să scoată un sunet. Și deodată, căpitanul se simți descurajat. Îi era rău și se simțea oșobit.

— Pentru fata mea, să trăiți, auzi ofițerul.

Sunetul era sec, inuman.

— Aha, spuse, întorcîndu-se. Strînge masa !

« Hîc » făcu soldatul, apoi din nou « hîc » după care, reuși să articuleze pe jumătate:

— Da, să trăiți.

Tînărul ieși, cu o înfățișare de bătrîn și mișcîndu-se cu greu. Ofițerul rămase singur. Stătea țeapăn, eytînd să se gîndească. Instinctul îl prevenea că nu trebuie să se gîndească. Adînc, în sufletul lui, satisfacția intensă a pasiunii acționa încă puternic. Urmă apoi o contraacțiune, o senzație îngrozitoare de sfîșiere, ca și cum s-ar fi rupt ceva înăuntrul lui, un întreg chin, ca o reacție. Rămase acolo un ceas, nemîșcat, pradă unui haos de senzații, dar țeapăn și dornic să nu se gîndească la nimic, să-și împiedice mintea să înțeleagă. Rămase așa, pînă cînd tensiunea se potoli aproape de tot, după care începu să bea. Bău pînă se îmbătă și pînă cînd adormi zdrebit. Cînd se trezi de dimineață, se simți cutremurat pînă în străfundurile ființei lui. Dar refuză să-și dea seama de ceea ce făcuse. Poruncise minții să nu înțeleagă, o înăbușise împreună cu instinctele, și omul conștient nu mai avea nimic de-a face cu tot ce se întîmplase. Se simțea doar puțin slăbit ca orice om după beție. Povestea propriu-zisă îi rămase însă neclară. Și era mai bine așa. Refuză

să-și amintească de beția pasiunii. Și reuși. Iar când ordonanța apără aducând cafeaua, ofițerul avea aceeași atitudine ca în dimineața din ajun. Refuzase să admită ceea ce se petrecuse cu o seară înainte — nega întregul incident — și reuși să se convingă. Nu el făcuse asemenea lucru. Nu el. Orice s-ar fi întâmplat, era numai vina unui servitor nătâng și îndărătnic.

Soldatul umblase ca un somnambul toată seara. Băuse puțină bere, pentru că i se uscase gîtlejul, dar nu mult. Alcoolul îi trezea din nou sentimentele și asta nu putea să îndure. Simțea un fel de amorțeală a simțurilor — de parcă nouă zecimi ale omului obișnuit din el ar fi fost inerte. Se țira încoace și încolo, schilodit. Totuși, când se gîndi la loviturile pe care le primise, i se făcu rău, și cînd, mai, tîrziu în oada, se gîndi la primejdia de a mai primi și alte lovituri, simți cum începe să-i clocotească singele în vine și cum îl apucă un fel de leșin. Apoi înima începu să-i bată puternic, amintindu-și de ceea ce urmăse. Fusese silit să spună «pentru fata mea». Era mult prea frînt ca să mai dorească măcar să plîngă. Stătea cu gura căscată ca un prost. Se simțea fără gînduri, istovit. Așa că își isprăvi treaba cu greu, cu neîndeminare, foarte încet, bîlbîind cu periile, fără să vadă ce face, venindu-i foarte greu, dacă apuca să se așeze jos, să se forțeze ca să se ridice. Membrile lui și maxilarul erau moi, lipsite de vlagă. Se simțea foarte obosit. În cele din urmă se băgă în pat și dormi buștean, destins, un somn care semăna mai degrabă a leșin decît a ațipire, un somn ca o abrutizare, ca o noapte neagră, presărată cu scînteii de chin.

Dimineața aveau loc manevrele. Dar el se trezi înainte să sune goarna. Durerea chinuitoare din piept, gîtul uscat, sentimentul îngrozitor de disperare care nu-l mai lăsa, îl făcură să-și simtă ochii obosiți de cum se trezi. Își aduse aminte de ce se întîmplase fără măcar să se gîndească. Știa de asemenea că se făcuse iarăși ziua, și că trebuia să-și continue mersul obișnuit al vieții. Răsăritul alunga ultima fărîmă de întuneric din încăperea. Va trebui să-și miște trupul țepăan și să continue. Era atît de tînăr și cunoscuse atît de puține necazuri încît era năucit cu totul. Ar fi vrut să fie neînșel noaptea, ca să poată zace liniștit, acoperit de întuneric. Și totuși, nimic nu va împiedica soarele să se ridice pe cer, nimic nu-l va scuti să se scoale să pună șaua pe calul căpitanului și să prepare cafeaua. Toate astea-l așteptau în mod inevitabil. Și totuși, se gîndi el, erau lucruri imposibile. Dar nu putea scăpa. Trebuia să se ducă să-i servească ofițerului cafeaua. Era prea amețit ca să înțeleagă. Știa doar că era un lucru inevitabil — inevitabil oricît de mult ar zace nemîșcat.

În cele din urmă, după ce reuși cu mari eforturi să se miște, căci avea impresia că e o masă inertă, se ridică din pat. Dar trebuia să facă eforturi uriașe de voință pentru fiecare mișcare în parte. Se simțea fierduri,

năucit și neputincios. Apoi durerea deveni atît de îngrozitoare încît se agită de pat. Privindu-și coapsele văzu pe pielea oacheșă vinătăile mai închise la culoare, și-și dădu seama că dacă ar apăsa cu degetul pe una dintre vinătăi, ar leșina. Dar nu voia să leșine — nu voia să știe nimeni de toate astea. Nimeni, niciodată. Trebuiau să rămînă între el și căpitan. Universul se limita acum numai la doi oameni — el și căpitanul.

Încet, cu economie de mișcări, se îmbracă, și se strădui să umble. Totul i se părea neclar în afară de lucrurile pe care punea mîna. Reuși totuși să-și continue treaba. Însăși durerea îi trezi simțurile amorțite. Dar lucrul cel mai greu avea să vină de acum încolo. Luă tava și se duse sus, în camera căpitanului. Ofițerul stătea la masă, palid și mahmur. Salutîndu-l, ordonanța avu senzația că încetează să mai existe. Rămase o clipă nemîșcat, supunîndu-se acestei senzații de autoanulare — apoi își reveni, i se păru că-și redobîndește personalitatea. În schimb căpitanul începu să-și piardă conturul, să devină ireal, și inima tînărului începu să bată mai tare. Se agită de această situație — în care ofițerul încetase să mai existe — pentru ca el însuși să poată trăi. Dar văzînd mîna ofițerului cum tremura cînd ridică ceașca de cafea, simți că totul cade, se spulberă. Și ieși avînd senzația că el însuși se sfărîmă în bucăți, că se descompune. Cînd îl văzu pe căpitan călare dînd ordine, în timp ce el stătea în picioare cu pușca și ranita în spate, bolnav de durere, simți că trebuie să închidă ochii — să închidă ochii pentru ca totul să dispară. Și numai chinul lung de a fi umblat cu gîtlejul uscat îi umplu mîntea cu o dorință unică, irezistibilă ca somnul: să se salveze.

II

Începuse să se obișnuiască pînă și cu gîtlejul lui uscat. Creștele acoperite de zăpadă radiînd, proiectate pe cer, torrentul de ghiață, alb-verzii, șerpuiind printre locurile mai puțin adînci și albicioase de jos, din vale, păreau aproape supranaturale. Înebeaua de febră și de sete. Înainta cu greu, dar fără să se plîngă. Nu voia să vorbească, nu voia să discute cu nimeni. Deasupra riului zburau doi pescăruși aidoma unor fulgi de zăpadă și apă. Mirosul de secară crudă, îmbibată de soare, îi dădu o senzație de greață. Și marșul continua monoton, aproape ca un somn chinuit.

La ferma următoare — joasă și întinsă — care se afla la marginea drumului, se pusese răfă ciubere cu apă. Soldații se strînseseră ciorchine în jurul lor, ca să bea. Își scoaseră căștile. Din pîrul umerilor se ridicau aburi. Căpitanul, călare, privea. Simțea nevoia să-și vadă ordo-

nanța. Casca arunca o umbră întunecată peste ochii lui albaștri și aprigi, dar mustața și gura și bărbia se desluseau clar, în soare. Ordonanța trebuia să se miște în prezența acelei siluete călare. Și totuși nu era nici speriat, nici intimidat. Se simțea doar ca un om spintecat, golit pe dinăuntru, ca un cartuș gol. Avea sentimentul că era un nimic, o umbră care se trăse sub soare. Și cu toate că-i era îngrozitor de sete, abia izbuti să bea simțind prezența căpitanului lângă el. Nu voia să-și scoată casca, să-și ștergă părul ud. Voia să rămână în umbră, să nu fie silit să-și recapete conștiința. Treăsind, văzu călciul agil al ofițerului înfigându-se în burta calului. Apoi căpitanul se depărta în galop domol, și soldatul reuși în sfârșit să recadă în starea lui de prostătie.

Nimic nu-i putea da înapoi mulțumirea de a trăi, în dimineața aceea senină și caldă. Se simțea golit sufletește în mijlocul a tot ce există, iar între timp, căpitanul își obosea calul, simțindu-se mai mândru de sine ca niciodată. Băiatul simți că-l trece un fior fierbinte. Căpitanul era mai sigur de viață ca oricând, în timp ce el era golit ca o umbră. Simți din nou fiorul, zăpăcindu-l. Dar înima îi bătea ceva mai hotărâtă acum.

Compania coti urcând dealul pentru a face un ocol ca să se întoarcă. De jos, dintre copaci, se auzeau tălângile. Văzu țărani desculți care coseau iarba deasă, lăsându-și lucrul și coborînd dealul cu coasele pe umăr, asemenea unor ghiare lungi și strălucitoare îndoite, atîrnându-le pe spate. I se păreau ireali, ca de pe altă lume. Se simțea ca într-un vis întunecat: de parcă toate celelalte lucruri ar fi fost acolo, ar fi avut formă, iar el ar fi fost doar o conștiință, un gol care putea gândi și percepe.

Soldații călcau apăsât, în tăcere, urcând dealul în lumina orboare a soarelui. Treptat, începu să i se învîrte capul, încet, ritmic. Uneori i se întuneca privirea de parcă s-ar fi uitat printr-o sticlă afumată la lumea aceasta de umbre firave și reale. Fiecare pas îi dădea un junghi în cap.

Aerul era parfumat, nu se mai putea respira. Toată vegetația aceea luxuriantă părea să-și împrăstie seva pînă cînd aerul deveni ucigător, grețos de atîta mireasmă. Era un miros de trifoli în aer, ca de miere curată de albine. Apoi începu să se simtă o mireasmă slabă, înepătoare — se aflau pe lângă fagi; apoi un zgomot ciudat de tălângi și un miros groaznic, înăbușitor — treceau pe lângă o turmă de oi. Un cioban, cu o cămașă neagră de pînză groasă, ținea în mînă un toiag. Oare de ce se ghemuiau oile una într-alta, sub soarele așa sălbatic? Își dădu seama că ciobanul nu se uită la el, cu toate că el putea să-l vadă.

În cele din urmă, făcură un popas. Așezară puștile în piramidă, ranitele răspîndite în jurul lor în cerc, și se împrăștiară puțin, așezîndu-se pe o mică ridicătură, sus, pe coasta dealului. Începură să vorbească

de una și de alta. Soldații se coceau de căldură dar erau plini de viață. El stătea nemișcat și se uita la munții albaștri care se înălțau din cîmpie la douăzeci de kilometri depărtare. Erau tăiați de o cută albastră din care la poale, se deschidea albia largă, palidă a riului — pete de apă, de un verde transparent printre bancuri de nisip, gri-trandafiriu, între pădurile întunecate de pini. Era acolo, și se întindea pînă departe. Și riul asta părea să vină pe munte, în jos. Departe, cam la un kilometru, un plutăș cîrmea o plută, era o regiune ciudată. Mai aproape, pe la marginea pădurii, se vedea clădirea unei ferme cu acoperiș roșu, cu temelie albă și ferestre asemenea unor pete mari pătrate, ghemuite lângă zidul zid de frunziș de fag. Apoi fișile lungi de secară, de trifoi și de grîu verde deschis. Și chiar la picioarele lui, sub ridicătura de pămînt era o mlaștină negricioasă, unde se găseau găbenele de pădure, încremenite pe tulpinile lor zvelte. Unele dintre bășicuțele palide, aurii, erau înflorite, iar cîte o farîmă desprinsă plutea în aer. Băiatul simți că îl năpădește somnul.

Deodată, în mirajul colorat din fața ochilor, apăru o imagine nouă. Căpitanul, o siluetă mică roșie și albastră ca cerul, călărea în trap regulat printre fișile de grîu pe sprînceana dealului. Semnalizînd cu steagul, se apropia din ce în ce. Silueta călărețului se mișcă iute, mîndră și sigură, ca un punct strălucitor în care se concentrase toată lumina dimineții ce arunca peste ceilalți o umbră delicată, cu sclipiri firave. Tînărul soldat supus, apatic, stătea și se uita drept înainte. Dar cînd calul își încetini pasul, urcînd ultima potecă abruptă, fiorul acela puternic străfulgeră din nou trupul ordonanței. Rămase în așteptare. Simțea o greutate în moalele capului, de parcă ar fi fost plin de foc. Nu voia să mînce. Miinile îi tremurau puțin cînd le mișcă. Între timp, ofițerul, semeț, se apropia încet, călare. Tînărul soldat era din ce în ce mai neliniștit. Apoi, văzînd că ofițerul se destinde, simți că-l trece din nou un fior.

Căpitanul se uita la pata de albastru și stacojii, și la capetele negre, împrăștiate pe coasta dealului. Îi plăcea să comande. Și se simțea mîndru. Ordonanța se afla printre toți ceilalți soldați, într-o stare de dependență comună. Ofițerul se ridică puțin în scări să privească. Tînărul soldat stătea posomorît, cu fața întoarsă. Căpitanul se lăsă înapoi în șa. Calul frumos, cu picioare subțiri, cafeniu ca ghinda, pași semeți urcînd dealul. Căpitanul intra în zona ocupată de companie. Un miros încins de bărbătie, de transpirație și de iuft, un miros pe care-l cunoștea foarte bine. Schimbă cîteva cuvinte cu locotenentul, apoi mai urcă puțin și rămase acolo sus, ca o siluetă impunătoare. Calul, cu pete de nădușeală pe crupă, plesnea din coadă, în timp ce ofițerul își privea soldații și ordonanța — o ființă neînsemnată în mijlocul mulțimii.

Tînărul soldat simțea că îi arde inima în piept și răsufla din greu. Ofițerul, uitîndu-se de sus, văzu trei soldați tineri ducînd între ei două găleți de apă și clătîndu-se în timp ce străbăteau cîmpul verde și însorit. Sub copac se întinse masa și locotenentul subțirel al companiei stătea acolo, făcîndu-și de lucru, plin de importanță. Atunci căpitanul își impuse un act de curaj: își chemă ordonanța.

O flacăra pilpîi în gîtlejul tînărului, cînd auzi comanda. Se ridică orbește simțînd că se înăbușe. Salută rămînd mai jos decît ofițerul. Nu ridică ochii. Dar își dădu seama că vocea stăpînului tremura.

— Du-te la han și adu-mi... ofițerul dădu comanda. Repede, adăugă el. Auzind ultimul cuvînt, servitorul tresări brusc și simți o putere care-i cuprinse întreaga ființă. Se întoarse însă, supunîndu-se din obișnuință, și o porni alergînd cu greu la vale, arătînd ca un urs, pantalonii căzîndu-i peste cizme. Ofițerul urmări această cursă oarbă, năvalnică, tot drumul.

Dar supunerea atît de umilă și de mecanică a ordonanței era doar o aparență. În sufletul lui se formase un simbul în care se adunase concentrată, compactă, toată energia vieții aceleia tinere. Execută ordinul și se întoarse urcînd repede, dar cu mare efort, dealul. În timp ce mergea, îl apucă o durere de cap care-l făcu să se strîmbe fără să-și dea seama. Dar acolo, în coșul pieptului, tare, solid, era el, personalitatea lui, neclintită, pe care n-avea să i-o smulgă nimeni.

Căpitanul urcase întrînd în pădure. Ordonanța mergea chinîndu-se prin căldură, trecînd prin zona care mirosea puternic a trupă. Se simțea plin de o energie ciudată. Căpitanul era mai puțin real decît el însuși. Se apropie de marginea verde a pădurii. Acolo, în penumbră, văzu calul oprit în loc, soarele și umbra tremurată a frunzelor dănsînd pe trupul lui cafeniu. În pădure era o poiană unde se tăiaseră de curînd copacii. Aici, în umbra verde aurie, lîngă potirul strălucitor al razelor de soare, se aflau două siluete albastre și roz, petele roz apărînd clare. Căpitanul vorbea cu locotenentul.

Ordonanța se opri la marginea poienii luminoase. Trunchiuri mari de copaci, despuiate, lucioase, stăteau întinse ca niște trupuri goale cu pielea brună. Pămîntul bătătorit era acoperit cu așchii de lemn care semănau a pete de lumină, iar cioturile copacilor doborîți apăreau, ici, colo, crude și netede. În spate, dincolo de toate acestea, era verdele însorit al unui fag.

— Atunci eu pornesc înainte, spuse căpitanul, destul de tare ca să-l audă ordonanța.

Locotenentul salută și se depărtă. Ordonanța făcu cîțiva pași. În timp ce înainta către ofițer, simți un junghi în burtă.

Căpitanul privi silueta cam greoaie a soldatului care înainta, împletindu-se, către el, și simți cum începe să-i ardă și lui sîngele în vine. Se vor înfrunta ca de la bărbat la bărbat. Ceda în fața siluetei solide care umbla împletindu-se, cu fruntea plecată. Ordonanța se aplecă și așeză mîncarea pe un ciot, neted, tăiat cu fierăstrăul. Căpitanul privi mîinile soldatului goale, strălucitoare, înfîșoșate de soare. Voia să-i vorbească dar nu putea. Tînărul sprijini o sticlă de coapsă, o desfăcu și turnă berea în cană. Păstră, tot timpul, capul plecat. Căpitanul acceptă cana.

— Cald, spuse, de parc-ar fi vrut să fie amabil.

Flacăra țîșni din inima ordonanței, gata-gata să-l înăbușe.

— Da, să trăiți, răspuse el printre dinți.

Auzindu-l pe căpitan cum bea, strînse pumnii, simțînd o durere violentă la încheietura mîinilor. Urmă apoi un zăngănit slab. Ofițerul punea dopul la sticlă. Ridică ochii. Căpitanul îl privea. Soldatul întoarse repede privira într-altă parte. Apoi îl văzu pe căpitan aplecîndu-se și luînd o bucată de pîine de pe ciot. Văzînd trupul țeapăn al ofițerului care se apleca la picioarele lui, simți că-l trece din nou un fior și mîinile îi tresăriră. Se uită în altă parte. Își dădu seama că ofițerul era nervos; rupînd pîinea, scăpă din mînă o bucată. O mîncă pe cealaltă. Stăteau încondați, tăcuți: stăpînul mestecînd pîinea cu greu, servitorul privind fix cu ochii aiurea și pumnii închești.

Deodată tînărul tresări: ofițerul apăsase din nou capacul cîinii de bere, deschînd-o. Soldatul privi fascinat marginea cîinii și mîna albă, încheștată pe toartă. Era ridicată. Tînărul o urmări cu privirea. Apoi văzu gîtul subțire dar puternic al omului mai în vîrstă, mușcîndu-se în sus și în jos în timp ce bea. Maxilarul puternic se mișcă și el. Și deodată instinctul care-i zvîcnea tînărului în pumni, izbucni. Soldatul sări de parcă s-ar fi simțit sfîșiat de o flacăra puternică. Pintelul ofițerului se prinse într-o rădăcină de copac și omul se prăbuși cu fața în sus lovindu-se cu un zgomot surd de o buturugă ascuțită drept în mijlocul spatelui. Cana îi zbură din mînă. Într-o clipă soldatul, cu fața lui tînără, deschisă, serioasă, mușcîndu-și buza inferioară puse ofițerului genunchiul în piept și, dîndu-i capul pe spate, începu să-i împingă bărbia peste marginea buturugii, apăsînd cu toată puterea, cu patimă și cu un sentiment de eliberare, minunata lui eliberare de tensiunea care-i chinuia încheieturile mîinilor. Și, cu podul palmelor, continua să împingă bărbia cu toată puterea. Îl făcea plăcere să simtă că are în mîinile lui bărbia și maxilarul acela puternic, puțin aspru din cauză că începuse să-i crească barba. Nu se potolea de loc, dimpotrivă, cu tot sîngele clocotind de frenezie efortului continua să împingă capul celui alalt spre spate pînă cînd auzi un pocnet surd și avu o senzație ciudată de măcinare.

Apoi simți că i se încețosează mintea. Trupul ofițerului era scuturat de convulsii puternice, sperindu-l și îngrozindu-l pe tânărul soldat. Dar în același timp îi făcea plăcere să-l domine. Îi făcea plăcere să împingă cu minile lui bărbia și capul celuialt spre spate, să-i simtă pieptul cînd și omul dîndu-și ultima suflare sub greutatea genunchilor lui tineri și vinjoși, să simtă smuciturile puternice ale trupului întins la pămînt smucind propriul lui trup cu care-l apăsa pe celălalt.

În cele din urmă convulsile se potoliră. Tînărul se putea uita în nările celuialt, dar ochii nu putea să-i vadă. Cît de curios ieșea gura în afară, cît de exagerate erau buzele pline și mustața zbîrlită de deasupra lor. Apoi tresări, văzînd că nările se umpleau încet, încet cu sînge. Roșul ajunsese pînă la marginea nărilor, sovăi, apoi începu să curgă și o porni pe obraz, prelingîndu-se într-o dăbă subțire către ochi.

Asta îi dădu un șoc și fu cuprins de disperare. Se ridică încet în picioare. Trupul celuialt zvîcni, apoi rămase nemișcat. Soldatul se uită la el în tăcere. Era păcat că se frînsese. Trupul acesta reprezenta mai mult decît ființa care-l lovise și-l persecutase. Îi era teamă să privească ochii celuialt. Erau hidoși acum. Nu li se mai vedea decît albul, și sîngele se prelingea către ei. Fața ordonanței se crispă, căpătînd o expresie de spaimă. Dar nu mai avea ce face. Și, de fapt, era mulțumit. Urise fața căpitanului. Fața care acum se stînsese. Ordonanța simțea o mare ușurare în suflet. Totul era așa cum trebuia să fie. Dar nu putea să se uite la trupul acela lung de militar, frînt, culcat peste buturugă cu degetele lui frumoase, crispatе. Voia să-l ia de acolo și să-l ascundă.

Repede, atent, îl ridică și-l împinse sub trunchiurile doborîte care se odîneau lungi, frumoase și netede, abia despărțite de buturugă. Fața era groaznică, plină de sînge. O acoperi cu cășca. Apoi așeză membrele drept și cuvincoș și curăță cu mîna frunzele uscate de pe stofa fină a uniformei. Și astfel cadavrul rămase nemișcat acolo, dedesupt, în umbră. O mică rază de soare, care pătrundea printr-o crăpătură între buturugi alerga de-a lungul pieptului. Ordonanța rămase cîteva clipe lîngă trup. Aici se isprăvea și propria lui viață.

După un timp, cu toate că era îngrozitor de amețit, auzi totuși vocea puternică a locotenentului, dincolo de liziera pădurii, spunîndu-le oamenilor să-și închipuie că podul care trecea peste vale se afla în mîinile inamicului și că trebuie să pornească la atac în felul următor... Locotenentul nu prea avea darul vorbirii. Ordonanța îl ascultă din obișnuință dar nu pricepu nimic și cînd locotenentul își începu din nou explicațiile, nu-l mai ascultă.

Știa că trebuie să plece. Se ridică. Îi uimea să vadă frunzele lucind în soare, și așchiile de lemn arătînd asemenea unor pete albe ale pămînt-

tului. Pentru el, lumea suferise o schimbare. Pentru ceilalți însă nu — totul părea la fel. Numai că el o părăsise. Și nu se mai putea întoarce. Ar fi trebuit să ducă sticla și cana de bere înapoi. Era de datoria lui. Dar nu putea. Părăsise toate astea. Locotenentul continua să dea explicații cu vocea lui răgușită. Soldatul simțea că trebuie să plece. Altfel vor da peste el. Și acum nu putea îndura să se întîlnească cu nimeni.

Se frecă cu degetele la ochi, încercînd să descopere unde se află. Apoi se întoarse. Văzu calul, care stătea nemișcat pe potecă. Se duse la el și îl încălecă. Îl dorea să stea în șa. Pornind în galop mărunt prin pădure își concentră toate eforturile să-și păstreze echilibrul. Nu i-ar fi păsat de nimic, dacă ar fi putut să scape de sentimentul că e despărțit de ceilalți. Poteca îl ducea afară din pădure. Cînd ajunse la marginea ei, opri calul și se uită în jur. Acolo, în lumina largă a soarelui din vale, soldații se mișcau ca într-un mușuroi. Din cînd în cînd, se auzea vocea unui țaran care grăpa o fișe de pămînt necultivat și striga la boii lui cînd voia să întoarcă. Satul și bisericuța cu turnul alb se pierdeau în lumina soarelui. Soldatul nu mai avea nici o legătură cu toate astea — stătea aici, departe, ca un om care se află afară, în întuneric. Părăsise viața obișnuită, pășind în necunoscut, și nu mai putea, nici nu mai voia, să vină înapoi.

Întoarce spatele văii care ardea sub soare și porni călare, pătrunzînd adînc în inima pădurii. Trunchiurile de copaci, adidoma unor oameni cenușii și nemișcați, nu-l băgară în seamă cînd trecu pe lîngă ele. O căprioară, ca o fărîmă însușită de soare și întuneric, o zbughi alergînd prin umbra pestrișă. Frunzișul era brăzdat de goluri strălucitoare și verzi. Apoi totul deveni doar pădure de pini, întunecoasă și rece. Îi era greață din pricina durerii. Capul îi zvîcnea îngrozitor, nu mai putea îndura. Era bolnav. Nu fusese niciodată bolnav, în viața lui. Se simțea pierdut și buimac.

Încercînd să descalece, căzu, pierzîndu-și echilibrul, năucit de durere. Calul începu să se agite neliniștit. Soldatul îi smulse căpăstrul și îl goni, făcîndu-l să pornească în galop mărunt. Calul fusese ultima lui legătură cu restul lumii.

Nu dorea decît să stea întins și să fie lăsat în pace. Împleticîndu-se printre copaci, ajunse într-un loc liniștit în pantă, acoperit de pini și de fagi. De îndată ce se întinse și închise ochii, mintea lui începu să o ia rază lăsîndu-l în urmă. Simțea înăuntrul lui o zvîcnire dureroasă de parcă ar fi fost ecul unei pulsații din inima planetei. Ardea, îl uscăse căldura. Dar era prea absorbit de cursa incoherentă a delirului, prea chinut ca să-și mai dea seama de ceva.

Își reveni brusc cu o tresărire. Avea gura uscată și amară, inima îi bătea puternic dar nu era în stare să se ridice. Inima îi bătea puternic. Unde era? La cazarmă? Acasă? Auzi niște lovituri. Făcînd un efort se uită în jur — copaci și un pat de verdeață, și pe jos pete de soare nemîncate, strălucitoare și roșcate. Nu-i venea să creadă că era el însuși, nu credea nimic din ce vedea. Auzea lovituri. Se strădui să-și recapete cunoștința, dar leșină din nou. Apoi se strădui iar. Și, încetul cu încetul, reluă contact cu lucrurile din jur. Știa ce se întîmpla și simți un fior de spaimă străpungîndu-i inima. Auzi din nou loviturile dinainte. Vedeă ramurile zdrențuite ale unui brad, negre și grele, deasupra capului. Apoi totul se întunecă. Cu toate că n-avea impresia că închisese ochii. Nu-i închisese. Din adîncul întinericului începu să deslușească lucrurile din nou. Cineva continua să bată. Deodată văzu fața desfigurată de sînge a căpitanului pe care o ura. Și rămase nemîncat de groază. Totuși în fundul sufletului știa că e bine așa, că oțiterul trebuise să moară. Dar delirul fizic puse stăpînire pe el. Auzi din nou bătăile. De frică, rămase întins, complet nemîncat, ca mort. Apoi își pierdu cunoștința.

Cînd deschise ochi din nou, tresări, văzînd ceva care se cățara iute pe un trunchi de copac. Era o păsărică. Și pasărea îi fluiera deasupra capului. Cioc-cioc-cioc, — pasărea mică și iute bătea cu ciocul în trunchiul copacului ca și cum capul ei ar fi fost un ciocan mic și rotund. O privi curios. Pasărea se mută brusc, cățărîndu-se. Apoi, ca un șoricel, coborî alunecînd pe trunchiul fără ramuri. Văzînd cum se cățara repede, repede, se cutremură de silă. Ridică fruntea. Își simți capul foarte greu. Apoi păsărica ieși iute din umbră, trecînd peste un petec lăniștit de soare, căpșorul săltîndu-i iute, piciorușele sclipîndu-i pentru o clipă în lumină. Ce frumoasă era, micuță și cu petele acelea albe pe aripi. Erau mai multe și tare frumoase — numai că se cățarau ca niște șoricești iuți dar nehotărîți, alergînd încoace și încolo, printre fagi.

Se întinse din nou, istovit, și-și pierdu cunoștința. Îi era groază de păsărelele acelea cățărătoare. Simțea că tot sîngele îi năvălește în creier. Și totuși nu se putea urni.

Își reveni și mai chinut de oboselă. Îl durea capul, îi era îngrozitor de rău, și nu putea să se miște. Nu fusese nicodată bolnav în viața lui. Nu știa unde se afla sau ce se întîmpla cu el. Probabil că-l bătuse soarele în cap. Sau să fi fost altceva? Îl făcuse pe căpitan să tacă pe vecie — acum cîțva timp — oh! I mult timp. I se mînjise fața cu sînge și dăduse ochii peste cap. Într-un fel era foarte bine așa. Era liniște. Dar acum trecuse dincolo de starea lui obișnuită. Nu se simțise nicodată așa.

Mai trăia oare sau nu? Era singur. Ceilalți se aflau într-un loc întins și luminos, iar el rămăsese în afară. Orașul, toată țara, era un loc întins, strălucitor, plin de lumină, iar el se afla afară — în golul întunecat de dincolo, unde fiecare lucru exista singur. Dar, vor trebui cu toții să vină aici la un moment dat, toți ceilalți. Ce măruntii erau toți, și rămăși undeva în urmă lui. Avusesse tată, mamă, iubită. Dar ce contau ei? Acum el se afla pe meleagurile fără de sfîrșit.

Se ridică în capul oaselor. Auzi un zgomot precipitat. Era o veche mică și cafenie, care alerga cu salturi frumoase și unduioase, coada ei roșcată completînd onduilașile trupului — iar cînd se așeza în două labe, coada se înfășura pe deșăfură. Se uită la ea cu plăcere. Veverița începu să alerge din nou, nebulnică, și să zburde. Se repezi sălbatică la o altă veveriță și începură să alerge una după alta, scoțînd sunete scurte, de ocară sau de joacă. Soldatul voi să le vorbească. Dar nu reuși să scoată decît un sunet răgușit. Veverițele o zbughiră urcîndu-se repede în copaci. Apoi văzu una dintre ele privîndu-l cu coada ochiului, cățărînd la jumătatea unui trunchi. Îl trecu un fior de spaimă, deși în măsura în care era conștient, se distra. Veverița rămase pe loc, la jumătatea trunchiului, uitîndu-se la el cu fața ei mică și ageră, cu urechiușele ciulite, lăbuțele cu ghiarele înfipte în scoarță și cu pieptul alb, scos în afară. Ordonanța tresări și-și întoarse ochii de la ea îngrozit.

Se luptă să se ridice în picioare și o porni clătînîndu-se. Continuă să meargă înainte, mereu înainte, căuînd ceva — ceva de băut. Își simțea creierul înfierbîntat, gata să ia foc din lipsă de apă. Continuă să meargă împleticîndu-se. Apoi nu mai știu nimic. Își pierdu cunoștința, în timp ce mergea. Dar își continuă drumul împleticîndu-se, cu gura deschisă.

Cînd spre uimirea lui, abrutizat, deschise din nou ochii asupra lumii, nu mai încercă să-și amintească ce se întîmplă. Vedeă o lumină deasă, aurie, în dosul unor scînteii verzi-aurii și a unor raze lungi ca niște săgeți cenușii-purpurii, iar mai departe, întinericul care-l înconjură devenea din ce în ce mai adînc. Avea senzația că trebuie să se întîmple ceva. Se afla în mijlocul realității, la capătul ei cel mai întunecat. Dar setea asta care-l ardea creierii. Se simțea mai ușurat, mai puțin trist. Își spuse că trebuie să fie noutatea. Tunetele șopteau în aer. I se părea că umblă minunat de repede, că se îndreaptă spre alinare — sau poate că era vorba de apă?

Deodată împietri de spaimă. Văzu o vîlvătoare de aur înfricoșătoare, imensă, de care îl despărteau doar cîteva trunchiuri negre, ca niște grămăzi. Tot grîul neted și tînăr era scaldat în aur strălucitor, lucind pe verdele mătăsoș. O femeie cu o fustă largă și cu o bucată de pînză neagră pe cap, în loc de basma, trecea ca o masă de umbră prin grîul scînteietor

și verde, ieșind în plină lumină. Mai era și clădirea unei ferme azurii în umbră, și bușteni negri. Și mai era și un turn ascuțit de biserică aproape una cu aurul. Femeia își vedea de drum, depărțându-se de el. Soldatul n-avea grai în care să-i vorbească. Ea era irealul luminos și trainic. Ar face zgomot, scoțind cuvinte care pe el l-ar zăpăci, iar ochii ei l-ar privi fără să-l vadă. Femeia trecea pe aici, ca să ajungă în partea cealaltă. Soldatul se sprijini de un copac.

Cînd în cele din urmă se întoarse, uitîndu-se de-a lungul crîngului întins și despuat, al cărui răzor neted începuse să se umple cu întineric, văzu munții într-o lumină de miracol, apropiați și radioși. În spatele creștelor molcome și cenușii ale lanțului celui mai apropiat, văzu alți munți aurii și palid cenușii cu zăpada radiind ca aurul pur și moale. Străluceau în tăcere, nemișcați, sclipind pe cer, modelați perfect din minereul cerului. Stătu și se uită la ei, cu fața iluminată și-și simți setea, arzînd înăuntrul lui, ca sclipirea aurie, lucitoare a zăpezii. Rămase cu ochii într-acolo, sprijinit de un copac. Apoi totul se depărtă luncind și pierzîndu-se în spațiu.

În timpul nopții, fulgerele brăzdară fără încetare cerul, luminîndu-l. Probabil că umblase din nou. Din cînd în cînd, pentru o clipă, omenirea părea să atîrne lividă în jurul lui, cîmpiile licăreau verzi-cenușii, cu luciul lor neted, copacii păreau gramezi întunecate, iar șirurile de nori erau asemenea unor pete negre pe cerul alb. Apoi întinericul se lăsa ca un oblon și noaptea învăluia din nou totul. Filifirea slabă a unei lumi descoperite doar pe jumătate, care se strălăua fără prea multă izbîndă să țîșnească din întineric. Apoi apără iar o întindere palidă care reprezenta cîmpul, siluete negre, nelămurite care păreau că-l amenință, și șiruri de nori atîrîndu-i deasupra capului. Lumea era o năluca neagră aruncată o clipă peste obscuritatea pură, care se refăcea mereu întregă și nevătămată.

Nu mai delirul bolii și al febrei evoluau pe dinăuntru — mîntea închi-zîndu-i-se și deschizîndu-i-se ca noaptea. Uneori avea convulsii de spaimă văzînd cîte o făptură cu ochi mari care-l priveau fix de după un copac — apoi chinul îndelungat al marșului și soarele care-i putrezea sîngele — apoi un fior de ură împotriva căpitanului, urmat de un fior de duioșie și de ușurare. Dar totul era schimonosit, născut din durere și găsindu-și dezlegarea tot în durere.

Dimineața se trezi de-a binelea. Apoi creierul i se încinse de groaza unică a setei. Soarele îi ardea fața, roua se transformase în aburi, care îi ieșeau din hainele ude. Se ridică în picioare ca un apucat. Acolo drept în fața lui, albaștri, reci și blînzi, munții se rînduiau de-a lungul marginii palide a cerului de dimineață. Îi dorea — nu-i dorea decît pe ei — dorea

să-și părăsească ființa și se să contopească cu ei. Dar munții nu se mișcau. Erau încremeniți și molcomi, cu urme de zăpadă dulce și albă. Rămase nemișcat, înnebunit de suferință, mîinile înțelșîndu-i-se, încercă să se agate de ceva. Apoi începu să se zvîrcolească pe iarbă într-un acces de nebunie.

Rămase nemișcat, într-un fel de vis chinuit. Seta părea că se desprinsese de el, și stătea deoparte, ca o cerință unică. După aceea durerea pe care o simțea deveni și ea un tot unic. Apoi mai era și povara trupului — un alt lucru, desprins de el. Era împărțit într-o seamă de lucruri independente unele de altele. Există un fel de legătură ciudată, chinuitoare între ele, și totuși, se depărtau tot mai mult unul de altul. Apoi legătura se rupse cu totul. Soarele care îl sfredelea, sfredelea și legătura dintre ele. Apoi toate începură să cadă, să cadă în scurgerea infinită a spațiului. Apoi deveni din nou conștient. Se ridică într-un cot și se uită la munții sclipitori. Erau rînduiți acolo, minunați, încremeniți între cer și pămînt. Se uită fix la ei, pînă cînd i se întunecă privirea, și munții, în frumusețea lor, atît de curați, atît de răcoroși, păreau să aibă ceea ce pierduse el.

IV

Cînd îl găsiră soldații, trei ore mai tîrziu, zăcea cu fața pe braț, părul lui negru arzînd în soare. Dar mai trăia încă. Văzîndu-i gura deschisă și neagră, soldații îl lăsară îngrozii să cadă.

Muri în aceeași noapte, la spital, fără să-și mai revină.

Doctorii observară vinătăile de pe picioare, la spate, și tăcurea.

Trupurile celor doi zăcuseră alături la morgă, unul alb și zvelt, rigid în odihna lui veșnică, celălalt pîrînd că în orice clipă s-ar putea trezi la viață din somnul lui ușor, atît era de tînăr și de nevinovat.

Taina calului de lemn

A fost odată o femeie frumoasă, care pornise în viață avînd totul. Totul în afară de noroc. Se căsătorise din dragoste, dar dragostea se prefăcuse în pulbere. Avea copii frumoși dar nu și-i dorise, și nu era în stare să-i iubească. Copiii o priveau cu răceală de parcă ar fi socotit că are cine știe ce vină. Și femeia gîndi că trebuie să aibă păcate pe care

era bine să le ascundă cât mai iute. Dar ce păcate anume, nu știa nici ea. Și totuși, de câte ori se afla în preajma copiilor simțea că miezul inimii ei se împietrește. Asta o necăjea și de aceea se purta, în felul ei, mai blând și avea mai multă grijă de ei decât dacă i-ar fi iubit foarte tare. Și numai ea știa că în miezul inimii are o bucată de piatră care o împiedică să simtă iubire. Da, nu iubea pe nimeni. Toată lumea spunea despre ea: «Ce mamă bună! Își adoră copiii». Numai că și ea și copiii ei știa că nu-i așa. O citea fiecare în ochii ceilalți.

Avea un băiat și două fetițe. Locuia într-o casă frumoasă, cu grădină, aveau servitori stilați, și se socoteau superiori vecinilor.

Dar cu toate că trăiau pe picior mare, în casa lor dănuia întotdeauna un fel de panică. Nu erau niciodată destui bani. Mama avea un mic venit și tata avea un mic venit, și totuși nu îndestul ca familia să-și poată ține rangul. Tatăl se ducea în oraș, unde avea o slujbă. Dar cu toate că avea perspective frumoase, ele nu se realizau niciodată. De aceea părinții erau mereu chinuți de grija banilor, cu toate că reușeau întotdeauna să fie la înălțime.

Într-o zi, nemaiputând îndura, mama spuse:

— Am să încerc să fac eu ceva.

Dar nu știa de unde să înceapă. Își frământă creierii, încercă un lucru, apoi altul, dar nu izbuti să găsească nimic serios. Nereușita brăzdă cute adânci pe fața ei. Copiii creșteau, va trebui să-i trimită la școală. Trebuiau mai mulți bani, trebuiau mai mulți bani. Tatăl, care era întotdeauna foarte chipeș și avea gusturi costisitoare nu părea în stare să facă nimic folositor. Iar mama, care avea o mare încredere în puterile ei, nu reuși nici ea să facă nimic. În schimb, gusturile ei erau tot atât de costisitoare ca ale bărbatului.

Și astfel casa ajunsă să fie bîntuită de un fel de obsesie nerostită: *Trebuie mai mulți bani! Trebuie mai mulți bani!* Copiii auzeau fraza tot timpul cu toate că nimeni n-o rostea niciodată cu glas tare. O auzeau de Crăciun cînd li se umplea odaia cu jucării scumpe și frumoase. Și în spatele calului de lemn, modern, strălucitor, în spatele casei minunate de păpuși, o voce șoptea: «*Trebuie mai mulți bani! Trebuie mai mulți bani*». Copiii se opreau o clipă din joacă, ascultau. Se priveau în ochi să vadă dacă auziseră cu toții. Și fiecare afla din ochii celorlalți că auziseră și ei: «*Trebuie mai mulți bani. Trebuie mai mulți bani*».

Șoaptele ieșeau din arcurile calului de lemn care se legăna liniștit. Auzea chiar și calul, aplecîndu-și capul de lemn și rozîndu-și frîul. Păpușa cea mare, zîmbitoare, trandafirie, în căruciorul ei cel nou, auzea și ea cuvintele, foarte deslușit, și zîmbea parcă și mai încîntată din cauza lor. Cățelușul tont, care luase locul ursulețului, părea atît de tont,

numai și numai pentru că auzea șoaptele misterioase care umpleau casa: «*Trebuie mai mulți bani!*».

Totuși nimeni nu rostea cuvintele cu glas tare. Șoaptele pluteau pretutindeni și de aceea nimeni nu le rostea. După cum nimeni nu spune niciodată: «*Respirăm*», cu toate că inspirăm și expirăm tot timpul.

— Mamă, întrebă Paul, într-o zi, de ce nu avem și noi mașina noastră? De ce o luăm mereu pe-a unchiului, sau un taxi?

— Pentru că noi sîntem membri săraci ai familiei, spuse mama.

— Dar de ce sîntem săraci?

— Păi, spuse ea încet și cu amărăciune, eu cred că sîntem săraci fiindcă tăticul vostru n-are noroc.

Băiatul tăcu un timp.

— Noroc înseamnă bani, mamă? Întrebă băiatul cu sîlală.

— Nu, Paul, nu tocmai. E ceea ce te face să ai bani.

— Aha, spuse copilul nedumerit. Credeam că atunci cînd unchiul Oscar spune profitor norocos, înseamnă bani.

— Profitor, înseamnă om cu bani, spuse mama. Dar e vorba de bani cîștigați urît, nu de noroc.

— Aha, făcu băiatul. Atunci spune-mi, mamă, ce-i norocul?

— E ceea ce te face să ai bani. Dacă ai noroc, ai bani. D-aia e mai bine să te naști cu noroc decît cu bani. Dacă ești bogat poți pierde banii, dar dacă ai noroc, cîștigi mereu alții, și din ce în ce mai mulți.

— Da? Și tata n-are noroc?

— Cîtuși de puțin, după părerea mea, răspuse ea cu amărăciune.

Băiatul o privi cu îndoială.

— De ce? Întrebă el.

— Nu știi. Și de altfel nimeni nu știe de ce unu-i norocos și altul nu.

— Zău? Chiar nimeni? Nimeni?

— Poate Dumnezeu. Dar El nu spune niciodată.

— Ar trebui să spună. Și nici tu n-ai noroc, mamă?

— Cum să am, dacă m-am măritat cu un bărbat fără noroc.

— Dar tu, așa, singură, ai?

— Înainte de a mă mărita credeam că am. Dar acu' sînt convinsă, că nu.

— De ce?

— Lasă... nu contează. Poate că mă înșel, spuse.

Copilul se uită la ea să vadă dacă era convinsă de ce spune. Dar ridurile din jurul gurii îi făcură să-și dea seama că încerca doar să-i ascundă ceva.

— În orice caz, spuse el cu îndrăzneală, eu sînt norocos.

— De unde știi? Întrebă ea, rîzînd.

Copilul o privi fix. Nici măcar nu știa de ce făcuse asemenea afirmație.
— Mi-a spus Dumnezeu, continuă, el cu nerușinare.
— Să sperăm că-i așa, dragu' mamei, spuse ea, rîzînd din nou. dar de data asta cu amărăciune.

— Zău, mamă, că mi-a spus !
— Perfect, spuse mama, întrebîndu-și una din exclamațiile soțului ei.
Băiatul își dădu seama că nu-l credea. Sau mai degrabă că nu-l lăsa în seamă cuvintele. Asta îl necăji și tare ar fi dorit s-o silească să-l asculte.
Plecă singur, căutînd în mod copilăros, fără să știe cum, formula « norocului ». Cufundat în gînduri, neluînd în seamă pe ceilalți, umbla aproape furișîndu-se, căutînd în sinea lui să găsească norocul. Viața sa aibă noroc, îl voia, îl voia. Și pe cînd fetele se jucuau cu păpușile în odaia copiilor, el se așeza pe calul lui mare de lemn, și începea să se legene nebunește, cu o patimă care le făcea să se uite la el speriate. Calul alerga sălbatic, buclele negre ale băiatului se zbăteau prin aer și ochii lui aveau o strălucire ciudată. Fetele nu îndrăzneau să-i vorbească.

Ajunghind la capătul călătoriei lui nebunești, descăleca și se așeza în fața calului uitîndu-se la capul lui plecat. Botul roșu era ușor întredeschis și ochiul mare îl luca stîlcos.

— Acum, fi porunceai el în gînd armăsarului care sfîrăia, acum du-mă unde-l norocul. Du-mă ! Acum !

Și lovea calul peste grumaz cu biciușca pe care i-o ceruse unchiului Oscar. Știa că armăsarul putea să-l ducă unde se afla norocul, trebuia doar să-l silească. Și încăleca iar, și iar începea cursa lui dezlîntită, sperînd că pînă la urmă va ajunge unde voia. Știa că poate ajunge.

— Ai să rupi calul, Paul ! îi spunea guvernanta.
— Așa face mereu. Tare aș vrea să se oprească ! spuse Joan, cea mai mare dintre surori.

Dar el se mulțumea să le arunce o privire furioasă, fără să scoată o vorbă. Guvernanta renunța. Nu-l înțelegea. Și oricum nu mai avea nici o autoritate asupra lui. Băiatul creșcuse și o lăsase undeva în urmă.

Într-o zi, mama și unchiul Oscar intrară tocmai cînd o pornise într-una din cursele lui frenetice. Paul nu le adresă nici o vorbă.

— Bună ziua, tinere jockey. Ce spui, cîștigi Derbyul ? îl întrebă unchiul.
— Nu crezi că ești un băiat prea mare pentru un cal de lemn ? Nu mai ești chiar atît de mic, îi spuse măicăsa.

Paul se mulțumi să ridice puțin privirea, ochii lui mari, albaștri și cam apropiați, scoțînd scînteii de furie. De obicei cînd era în plin avînt nu vorbea cu nimeni. Măicăsa îl privi atentă, cu o expresie îngrijorată.

Deodată Paul opri galopul mecanic al calului, și se lăsă să lunece jos.
— Am ajuns, anunță băiatul, cu o expresie înverșunată, ochii lui albaștri continuînd să arunce scînteii și stînd cu picioarele lui lungi și solide, depărtate unul de altul.

— Unde ai ajuns ? îl întrebă mama.

— Acolo unde-am vrut, îi răspunse copilul cu același ton înverșunat.

— Foarte bine, băiete, să nu te oprești pînă nu ajungi acolo unde vrei, spuse unchiul Oscar. Cum îl chiamă pe cal ?

— N-are nume, spuse băiatul.

— Și se simte bine fără nume ? întrebă unchiul.

— Ei, are el nume — fel de fel de nume. Săptămîna trecută îl chema Sansovino.

— Sansovino ? Păi asta a cîștigat cursa de la Ascot. De unde știi tu de numele asta ?

— Vorbește mereu despre curse cu Basset, spuse Joan.

Unchiul era încîntat să descopere că nepotul lui e atît de bine informat, în materie de curse. Basset, tînarul grădinar care, în timpul războiului fusese rănit la piciorul stîng și căpătase postul lui actual datorită lui Oscar Crosswell, care îl avusese ordonanță, era pasionat după curse de cai. Cursele erau toată viața lui și băiețelul îi ținea isonul. Oscar Crosswell afla toate astea de la Basset.

— Dom' Paul vine și mă întreabă și eu nu pot să nu-i răspund, spuse Basset cu o expresie extrem de serioasă de parc-ar fi vorbit de lucruri sfinte.

— Și pariază vreodată pe un cal anume ?

— Știi, eu n-aș vrea să-l trădez, să trăiți ! E băiat bun, strașnic ! Nu vrei să-l întrebați mai bine pe el ? Să nu vă supărați, da, cursele îi fac atîta plăcere și s-ar putea să creadă că l-am trădat.

Basset era serios ca o biserică.

Unchiul se întoarse la nepot și-l luă la plimbare cu mașina.

— Ascultă, Paul, spune-mi mie așa, ca între bărbaiți, tu pariezi vreodată pe vreun cal ? întrebă el.

Băiatul se uită fix la bărbatul chipeș de lîngă el.

— De ce ? Crezi că nu se cade ? spuse băiatul, ocolind răspunsul.

— Nu, nici pomeneală. Da' ziceam că poate-mi vinzi și mie un pont pentru alergările de la Lincoln ?

Mașina gonia, ieșind din oraș în direcția casei unchiului Oscar din Hampshire.

— Pe cuvînt de onoare că nu spui nimănui ? zise băiatul.

— Pe cuvînt de onoare, răspunse unchiul.

— Bine, atunci să știi că iese Narcisia.

— Narcisa? Eu mă-ndoiesc, fiule. Dar spune-mi, de Mirza ce părere ai?
— Nu știu decât câștigătorul, spuse băiatul. Și câștigătorul e Narcisa.
— Narcisa, spui?

Urmă o pauză. Pentru ceilalți, Narcisa era un cal necunoscut.

— Unchiule?

— Da, băiete.

— Să nu mai spui nimănui, te rog. I-am făgăduit lui Basset.

— Să-l ia naiba pe Basset! Ce legătură are el cu asta?

— Sîntem asociați. Sîntem asociați de la începutul începutului. El mi-a împrumutat primii cinci șilingi pe care i-am pierdut, unchiule. Și i-am făgăduit, pe cuvînt de onoare, că rămîne un secret între noi doi. Numai că dumneata mi-ai dat hîrtia de zece șilingi cu care am început să cîștig, așa că m-am gîndit că trebuie să fi norocos. Dar nu mai spui nimănui. Făgăduiești?

Băiatul se uită fix la unchiul său, cu ochii lui mari, albaștri, așezați cam aproape unul de altul. Unchiul tresări și începu să ridă stînjinit.

— Ai dreptate, fiule, am să păstrez pontul. N-am să-l vînd nimănui. Deci, Narcisa. Și cît ai de gînd să pariezi pe el?

— Tot, în afară de douăzeci de lire, spuse băiatul. P-ăia îi țin de rezervă.

Unchiul găsi că-i o glumă grozavă.

— Spui că păstrezi douăzeci de lire de rezervă, tinere? Păi dacă spui că păstezi douăzeci de lire, cît mai pariezi?

— Trei sute, răspuse băiatul cu o expresie serioasă. Dar rămîne între noi, unchiule, dă-ți cuvîntul de onoare.

Unchiul izbucni într-un hohot de rîs.

— Sigur că rămîne între noi, tinere Nat Gould, spuse el rîzînd. Dar unde sînt cele trei sute de lire?

— La Basset. Le ține el, că doar sîntem asociați.

— Va să zică sînteți asociați. Și el cît pune pe Narcisa?

— Nu cred că pune chiar cît mine. poate c-o să meargă pîn' la o sută cincizeci.

— Ce? bănuți? spuse unchiul rîzînd.

— Nu. Lire, răspuse băiatul, uitîndu-se mirat la unchi. Basset păstrează o sumă mai mare de rezervă decît mine.

Unchiul Oscar tăcea. Nu știa dacă să se mire sau să ridă. Renunța să mai discute, dar hotărî să ia băiatul cu el la cursele de la Lincoln.

— Uite fiule, spuse, eu pun douăzeci pe Mirza și cinci pentru tine pe orice cal vrei tu.

— Narcisa unchiule.

— Nu, nu vreau să pun hîrtia de cinci pe Narcisa.

— Eu i-aș pune, dacă ar fi banii mei, spuse copilul.

— Bine, bine, ai dreptate. Deci cinci pentru mine și cinci pentru tine pe Narcisa.

Copilul nu fusese niciodată pîn-atunci la curse. Ochii lui albaștri străluceau de parc-ar fi aruncat flăcări. Privea atent, cu buzele tîguitae. Un franțuz care stătea chiar în fața lui pariape pe Lancelot. Înnebunit de emoție, franțuzul își agita brațele în sus și în jos strigînd: « Lancelot, Lancelot », cu accent franțuzesc.

Narcisa ieși prima. Lancelot al doilea, Mirza al treilea. Copilul, îmbujorat, cu ochii strălucitori, era uimitor de calm. Unchiul îi aduse patru hîrtii de cîte cinci lire — patru la una.

— Ce să fac cu astea, strigă el, fluturînd hîrtiile în fața ochilor băiatului.

— Păi să vorbim cu Basset, spuse copilul. Cred că am ajuns la o mie cinci sute, plus douăzeci rezervă, plus aștia douăzeci.

Unchiul se uită cîteva clipe la el cu atenție.

— Ascultă băiete, îi spuse el, nu-i așa că glumești vorbind de Basset și de cele o mie cinci sute de lire?

— Nu glumesc de loc. Dar rămîne între noi, unchiule. Ți-ai dat cuvîntul.

— Da, fiule, mi l-am dat, așa e. Dar trebuie să vorbesc cu Basset.

— Dacă vrei să te asociezi cu mine și cu Basset, bine. Putem toți trei să fim părtași. Dar trebuie să făgăduiești, pe cuvînt de onoare, că secretul rămîne între noi trei. Și Basset, și eu, avem amîndoi noroc, și cred că ai și dumneata, că eu am început să cîștig cu cei zece șilingi ai dumitale...

Într-o după-amiază, unchiul Oscar îi luă, pe Basset și pe Paul, la Richmond Park și acolo discută.

— Să vă povestesc cum a fost, domnule, spuse Basset. Dom' Paul mă tot iscodea să-l vorbesc de curse și de ce se întîmplă acolo. Și eu i-am povestit. Voia mereu să știe dac-am cîștigat sau dac-am pierdut. Să tot fie un an de cînd am pus cinci șilingi pentru el pe Zori Trandafir și am pierdut. Pe urmă roata norocului s-a întors spre noi cu cei zece șilingi pe care i-ați dat dumneavoastră. P-ăia i-am pus pe Ceilonez. Și de atunci, dacă mă gînoesc bine, am cîștigat aproape întotdeauna. Nu-i așa dom' Paul?

— Cînd sîntem siguri merge strună, spuse Paul. Pierdem numai atunci cînd nu sîntem absolut siguri...

— Da, dar atunci avem grijă... spuse Basset.

— Dar cînd sînteți siguri? întrebă unchiul Oscar zîmbind...

— Asta știe dom' Paul, spuse Basset cu o voce misterioasă, care trăda un respect aproape mistic. Parcă l-ar pica numele câștigătorului

din cer. Ca atunci cu Narcisa, la cursele de la Lincoln. De ăla a fost sigur, sigur.

— Dumneata ai pus ceva pe Narcisa? Întrebă Oscar Crosswell.

— Da, domnule, și m-am ales c-o grămăjoară destul de frumoasă.

— Și nepotul meu?

Basset tăcu încăpăținat, uitându-se la Paul.

— Am câștigat o mie două sute de lire, nu-i așa Basset? I-am spus unchiului că pariez trei sute pe Narcisa.

— Așa e, spuse Basset, dînd din cap.

— Dar unde sînt banii? Întrebă unchiul.

— La loc sigur. Îi țin închiuși. Dom' Paul poate să-i ia cînd vrea.

— Ce, o mie cinci sute de lire?

— Și douăzeci ! Și patruzeci, vreau să spun, cu cei care i-a câștigat între timp.

— De necrezut ! spuse unchiul.

— Dacă dom' Paul vă poștește să-i fiți asociat, eu, domnule, dac-aș fi în locul dumneavoastră, n-aș pregeta, să-mi fie cu iertare, zise Basset. Oscar Crosswell rămase pe gînduri.

— Să-i văd, spuse.

Se întoarseră acasă și, fără doar și poate, Basset aduse în pavilionul din grădină, cele o mie cinci sute de lire în bancnote. Cele douăzeci de lire de rezervă rămăseseră în cont la Joe Glee, cel cu Agenția de curse.

— Vezi, merge strună, cînd sînt sigur, unchiule ! Cînd sînt sigur, jucăm tare, punem tot ce-avem. Nu-i așa, Basset?

— Da, așa e, dom' Paul.

— Și cînd ești sigur ? Întrebă unchiul rîzînd.

— Păi, uneori sînt sigur de tot, cum a fost cu Narcisa, spuse băiatul, alături am numa' așa o idee și uneori n-am nici măcar atît. Nu-i așa, Basset ? Și atunci trebuie să băgăm de seamă că aproape întotdeauna pierdem.

— Zău ? Serios ? Și cînd ești sigur, cum a fost cu Narcisa, ce te face să fii sigur fiule ?

— Păi . . . nu știu, spuse băiatul, stingerit. Sînt sigur, asta e tot, unchiule, înțelegi. Asta e tot.

— Parcă i-ar pica din cer, spuse Basset din nou.

— Așa s-ar părea, făcu unchiul.

Dar deveni totuși asociatul lor. Și cînd se apropie data curselor Leger, Paul fu « sigur » că primul o să iasă Fulger, un cal foarte neîsemnat. Băiatul ținu neapărat să pună o mie de lire pe el. Basset se repezi să pună cinci sute și Oscar Crosswell două. Fulger sosi primul. Pariurile fuseseră zece la unu, împotriva lui. Paul câștigase zece mii de lire.

— Vezi, spuse, de ăsta am fost sigur, sigur.

Chiar și Oscar Crosswell câștigase două mii.

— Ascultă fiule, toată povestea asta mă neliniștește.

— N-ai de ce, unchiule, poate că de-acu' încolo o să treacă mult pînă o să îiiu iar sigur.

— Dar ce vrei să faci cu banii ? Întrebă unchiul.

— La început am făcut-o pentru mama. Spunea că n-are noroc, fiindcă n-are tata. Așa că m-am gîndit că dacă eu am noroc, poate înce-tează șoaptele . . .

— Care șoapte ?

— Șoaptele din casa noastră. Nu pot s-o sufăr fiindcă e plină de șoapte.

— Ce șoapte ?

— Păi . . . păi, băiatul se frămîntă. Păi . . . veșnic nu-s bani. Știi și tu, unchiule

— Știu băiete, știu.

— Știi că mama primește somații ?

— Din păcate știu și 'asta.

— Și atunci casa începe să se umple de șoapte, asemenea unor oameni care rid de tine, pe la spate. E groaznic. Zău. Și m-am gîndit că dacă eu aș avea noroc . . .

— Ai putea să le oprești, adăugă unchiul.

Băiatul îl privi cu ochii lui mari albaștri, în care ardea o flacără rece și ciudată, dar nu mai scoase nici o vorbă.

— Bine, spuse unchiul. Atunci ce facem ?

— N-aș vrea să știu mama că am noroc, spuse băiatul.

— Și de ce nu, fiule ?

— Nu m-ar mai lăsa să joc.

— Nu, cred.

— Ah, făcu băiatul și se încrunță luînd o expresie ciudată. Nu vreau să știu unchiule.

— Bine, fiule ! O să ne descurcăm noi și fără să afle ea.

Se descurcară foarte ușor. Paul, la propunerea unchiului, îi dădu cinci mii de lire pe care acesta îi depuse la avocatul familiei cerîndu-i să informeze pe mama băiatului că o rudă îi lăsase acești bani plătibili în cinci ani, în rate de cîte o mie de lire, de ziua ei de naștere.

— Așa, o să primească de ziua ei de naștere un dar de o mie de lire timp de cinci ani de acu' încolo, spuse unchiul Oscar, și sper că atunci cînd se vor isprăvi banii n-o să-i fie mai greu decît înainte.

Ziua de naștere a mamei lui Paul era în noiembrie. În ultima vreme casa « șoptise » mai rău ca niciodată și în pofida norocului pe care-l avea, băiatul nu mai putea să îndure. Era foarte nerăbdător să vină ziua

ei de naștere și să vadă efectul scrisorii care o anunța de darul de o mie de lire.

Cînd nu erau musafiri, Paul lua masa cu părinții. Depășise vîrsta la care să mai mîncea cu dădaca. Mama lui se ducea aproape în fiecare zi în oraș. Descoperise pe neașteptate că se pricepe să facă schițe de blănuiri și stofe de rochii, așa că lucra, în secret, în atelierul unei prietene, care era «artista» principală a unei postăvării importante. Desena femeii îmbrăcate în haină de blană, sau femeii în rochii de mătase cu paiete, pentru reclamele din ziare. Tînră artistă, prietena mamei, cîștiga cîteva mii de lire pe an, pe cînd mama lui Paul nu cîștiga decît cîteva sute așa că era și de data asta nemulțumită. Tare ar fi vrut să fie prima într-un domeniu oarecare, dar nu reușea nici măcar la schițele pentru reclamele de stofă.

În dimineața zilei ei de naștere, coborîse să-și bea ceaiul și Paul se uită la expresia de pe fața ei, pe cînd își citea corespondența. Băiatul știa care era scrisoarea avocatului. Mama ajunse la ea, și pe cînd o citea, fața ei deveni și mai aspră și mai inexpresivă decît de obicei. Apoi buzele ei luară o expresie rece și hotărîtă, și ascunse scrisoarea sub un teac de hîrtii fără să facă nici un comentariu.

— Poșta nu ți-a adus nimic bun de ziua ta, mamă? o întrebă Paul.
— Așa și așa, spuse ea cu un ton rece și cu gîndul aiurea. Apoi plecă în oraș, fără să mai spună nimic.

După masă apărui unchiul Oscar. Povesti că mama avusese o lungă întrevedere cu avocatul, întrebîndu-l dacă nu poate să-i dea toate cele cinci mii de lire o dată, fiindcă avea datorii.

— Dumneata ce spui, unchiule? întrebă băiatul.
— Te las pe tine să hotărâști, fiule.
— Atunci, să-i ia pe toți. Cu ce ne-a rămas cîștigăm noi alții.
— Ce-i în mîna nu-i minciună, fiule, spuse unchiul Oscar.
— Dar sînt sigur c-am să știu la Marea cursă Națională, sau la cea din Lincolnshire, sau la Derby. Sînt sigur c-o să știu, măcar la una din ele, spuse Paul.

Așa că unchiul Oscar semnă înțelegerea, și mama lui Paul încasă toate cele cinci mii de lire. După asta se întîmplă ceva foarte ciudat. Șoaptele din casă înnebuniră, brusc, de-a binelea. Erau ca un cor de broaște în serile de primăvară. Apărură mobile noi, și Paul avea acum un meditor. Și era lucru hotărît că în toamnă urma să se ducă

la Eton, școala unde învățase tatăl lui. Cu toate că era iarnă, vasele erau pline cu flori, și în casă domnea un lux cu care mama lui Paul fusese cîndva obișnuită, dar de care nu mai avusese parte de mult. Și totuși, în spatele rămuirelor de mimoză sau de flori de migdal, sub teacul de perne multicolore, se auzeau voci, susurînd sau strigînd ca într-un fel de extaz: «Trebuie mai mulți bani. Vaai! Trebuie mai mulți bani. Acum, acumaa, acumaaaa! Trebuie mai mulți bani! Mai mulți ca oricînd! Mai mulți ca oricînd!».

Și asta îl speria groaznic pe Paul. Învăța cu profesorul greacă și latina, dar nu-l interesau decît orele petrecute cu Basset. Marea Cursă Națională trecuse: Paul nu «știuse» și pierduse o sută de lire. Se apropia vara și era disperat, gîndindu-se ce se va întîmpla la Lincoln. Dar nici la Lincoln nu «știu» și pierdu cincizeci de lire. Avea o privire sălbatică și ciudată de parcă ar fi existat ceva în el, gata, gata, să explodeze.

— Lasă, fiule, nu te mai necăji, stăruie unchiul Oscar. Dar băiatul parcă nici nu l-ar fi auzit.

— Trebuie să știu pentru Derby. Trebuie să știu pentru Derby, repeta copilul și ochii lui mari, albaștri, străluceau cu un fel de expresie de nebulie.

Mama lui observase cît era de agitat.

— Ar fi bine să pleci la mare. N-ai vrea să pleci acum, să nu mai aștepți? Cred c-ar fi bine, spuse ea, uitîndu-se îngrijorată la el și simțind o greutate ciudată pe suflet.

Dar copilul ridică ochii misterioși și albaștri, spunînd:

— Nu pot să plec pentru nimic în lume, înainte de Derby. Nu pot.
— De ce nu? întrebă ea stăruitoare. De cîte ori era contrazisă, vocea ei devenea răspăcată. De ce? Dacă ții neapărat, te poate duce unchiul Oscar la Derby, chiar dacă pleci la mare. Nu-i nevoie să stai aici pînă atunci. Dar eu cred că te gîndești mult prea mult la cursele astea. E semn rău. Ai mei au fost toți jucători și cînd ai să crești mare ai să-ți dai seama cît rău ni s-a tras de pe urma lucrului ăsta. Dacă nu-mi făgăduiești c-ai să fii cumințe, o să trebuiască să-l concediez pe Basset și să-l rog pe unchiul Oscar să nu-ți mai vorbească de curse. Pleacă la mare și nu te mai gîndi la toate astea. Ești un pachet de nervi.

— Dacă mă lași să rămîn aici pînă după Derby, fac tot ce vrei, mamă, spuse băiatul.

— Unde aici? Aici în casă?

— Da, spuse el, privind-o fix.

— Ciudat copil mai ești ! De ce-ți place deodată casa atât de mult ? Nu știam că ți-e atât de dragă.

Băiatul o privi fără să scoată o vorbă. Taina lui mai ascundea o taină pe care nu i-o împărtășise nici măcar lui Basset sau unchiului Oscar.

Maică-sa stătu cîteva clipe nehotărîtă, și puțin tristă, apoi spuse :

— Bine, atunci dacă nu vrei să pleci, nu pleca la mare pînă la Derby. Dar mai întîi făgăduiește-mi c-ai să-ți cruți nervii. Făgăduiește-mi că n-ai să te mai gîndești atîta la curse și la « premiați », cum le spui tu.

— Nu, nu, spuse băiatul iute. N-o să mă gîndesc prea mult la ele, mamă. Nu trebuie să te necăjești. Eu dacă aș fi în locul tău nu m-aș necăji.

— Dacă tu ai fi în locul meu și eu în locul tău, spuse mama, mă întreb ce-ar trebui să facem ?

— Da' știi bine că nu trebuie să te necăjești, mamă, nu-i așa că știi ? repetă băiatul.

— Aș fi bucuroasă să știu, spuse ea obosită.

— Ei bine, să știi că poți. Adică ar trebui să știi că n-ai de ce să te necăjești, stăruie băiatul.

— Ar trebui. Atunci o să mă gîndesc la asta, spuse ea.

Marea taină a lui Paul era calul de lemn. Calul care n-avea nume. De cînd scăpase de dădăcă și de guvernantă, mutase calul de lemn sus, în odaia lui de la ultimul etaj.

— Dar ești prea mare ca să te mai joci cu un cal de lemn, protestase maică-sa.

— Păi, știi, mamă, pînă o să am un cal adevărat, vreau să am și eu un animal lîngă mine, oricum ar fi el, răspunse băiatul, în chip ciudat.

— Crezi c-o să-ți fină de urît ? întrebă mama rîzînd.

— Da, da, e foarte bun. Îmi ține întotdeauna de urît, cînd stau aici, spuse Paul.

Și astfel, calul, cam ponosit, rămăsese în odaia băiatului, încremenit, cu picioarele din față ridicate.

Derby-ul se apropia și tensiunea nervoasă a băiatului creștea din ce în ce mai tare. Abia mai auzea ce i se spune. Era foarte slăbit, și ochii lui aveau o privire într-adevăr stranie. Maică-sa începuse să aibă crize ciudate de neliniște din pricina lui. Uneori o apuca o îngrijorare subită

care devenea ca o durere și ținea cîte o jumătate de oră. Simțea nevoia să fugă repede la el să vadă dacă era în siguranță.

Două nopți înaintea Derby-ului se afla la o mare petrecere în oraș, cînd o apucă una din crizele ei de îngrijorare pentru băiat, primul ei născut. Simți un junghi în inimă, care o împiedică să mai scoată un sunet. Se luptă împotriva acestui sentiment cu toată puterea, pentru că era totuși o femeie cu scaun la cap. Dar sentimentul era prea puternic. Avea impresia că o împinge o forță lăuntrică. Părăsi deci balul, și coborî să dea un telefon acasă, la țară. Guvernanta copiilor fu grozav de uimită și de speriată de acest telefon în mijlocul nopții.

— Ce fac copiii, sînt bine, domnișoară Willmot ?

— Da, doamnă. Sînt foarte bine.

— Dar domnu' Paul, e bine ?

— Cînd s-a dus să se culce se simțea de minune. Vreți să urc repede pînă sus să văd ce face ?

— Nu, spuse mama lui Paul, împotrivindu-se. Nu te deranja. E-n regulă. Culcă-te, nu ne aștepta. Nu mai întîrziem mult. Nu voia să-l stingherească nimeni pe băiatul ei.

— Bine, doamnă, spuse guvernanta.

Era aproape de ora unu cînd părinții lui Paul opriră mașina în fața casei. Peste tot era liniște. Mama se duse în camera ei și-și scoase haina de blană albă. Îi spusese cameristei să n-o aștepte. Îl auzi pe soțul ei, jos, turnîndu-și un pahar de whisky cu sifon.

Apoi din cauza îngrijorării ciudate care pusese stăpînire pe sufletul ei, urcă tiptil pînă la odaia băiatului. Trecu fără nici un zgomot de-a lungul culoarului de sus. Oare i se părea ei, sau auzea într-adevăr un zgomot slab ? Și ce era ?

Se opri în fața ușii băiatului, încordată și ascultă. Se auzea un zgomot straniu, insistent, și totuși destul de slab. Simți că i se oprește inima în loc. Era un zgomot surd dar precipitat și susținut. O mișcare, violentă și totuși înfrînată. Oare ce să fie ? Pentru Dumnezeu, ce să fie ? Trebuia să știe, simțea că mai auzise acel zgomot și altă dată. Îi era cunoscut.

Totuși nu reușea să-l situeze. N-ar fi putut să spună exact ce era. Și zgomotul continua. Continua în nețire.

Încet, înghețată de grijă și teamă apăsă clanța. În odaie era întuneric. Totuși, în dreptul ferestrei auzi și văzu ceva care se legăna. Făcu ochii mari, uluită și cuprinsă de spaimă.

Apoi brusc, aprinse lumina și-și văzu băiatul în pijamaua lui cea verde, balansându-se frenetic, pe calul de lemn. Lumina strălucitoare învăluî copilul care-și tot îndemna calul, și mama, care stătea lîngă ușă, cu părul auriu și rochia verde brodată cu perle de cristal.

— Paul, strigă ea, ce faci acolo?

— E Malabar, tipă el cu o voce stranie și puternică. E Malabar!

O clipă, o clipă ciudată și nebuinească, întoarse către maică-sa ochii lui arzători, încetînd să-și mai îndemne calul. Apoi se prăbuși la pămînt, și ea, copleșită de chinurile pe care le îndura sufletul ei de mamă, se repezi să-l ridice.

Dar copilul își pierduse cunoștința. Și rămase așa, lovit de un fel de congestie cerebrală. Vorbea și se agita în timp ce maică-sa stătea la căpătîiul lui, împietrită.

— Malabar, e Malabar! Basset, Basset, știu! E Malabar!

Și copilul striga, încercînd să se ridice din pat, să mîne calul de lemn care-l inspira.

— Ce vrea să însemne acest Malabar? Întrebă mama cu inima strînsă.

— Nu știu, spuse tatăl, împietrit și el.

— Ce vrea să însemne acest Malabar? îl întrebă ea pe fratele ei, Oscar.

— E unul din caii care trebuie să alege la Derby, răspunse el.

Și cu toate că n-ar fi vrut, Oscar Crosswell nu se putu stăpîni să nu-i spună și lui Basset. Parie și el o mie de lire pe Malabar, paisprezece la unu.

Ziua a treia a bolii era hotărîtoare: așteptau o schimbare. Băiatul, cu buclele lui lungi, își agita capul pe pernă fără încetare. Nu dormea, dar nici nu-și recăpătase cunoștința. Ochii lui erau ca niște pietre albastre. Maică-sa stătea lîngă el, simțind că nu mai are inimă, că se transformase într-un bolovan.

Se făcu seară, dar Oscar Crosswell nu apăru. În schimb Basset întrebă dacă i se îngăduia să vină sus o clipă, doar o singură clipă. Mama lui Paul se înfuriе grozav, dar gîndindu-se mai bine, îl primi. Băiatul era tot în aceeași stare. Poate că Basset era capabil să-l facă să-și recapete cunoștința.

Grădinarul, un tip scund, cu mustăcioară castanie și ochi mici, căprui, cu o privire pătrunzătoare, intră în vîrful picioarelor, o salută pe mama lui Paul cu gestul unui om care-și scoate șapca, apoi se apropie

tiptil de pat, fixînd cu ochii lui mici, scînteietori, copilul agitat care trăgea să moară.

— Dom' Paul, șopti el, dom' Paul, Malabar a ieșit primul, cum spuneai, dom' Paul. Cîștig curat! Am făcut cum mi-ai spus. Ai cîștigat mai bine de șaptezeci de mii de lire. Mai bine de optzeci de mii de lire. Malabar a ieșit, dom' Paul.

— Malabar! Malabar! Malabar am spus, mamă? Malabar? Așa-i că sînt norocos, mamă? Am știut că iese Malabar. Nu-i așa? Peste optzeci de mii de lire. Eu zic că asta-i noroc, mamă. Tu nu crezi? Peste optzeci de mii de lire. Am știut. Nu? Am știut eu că știu. A ieșit într-a devăr Malabar. . . . Dacă-mi călăresc calul de lemn pînă sînt sigur, atunci îți spun eu, Basset, poți paria cît vrei. Ai pariat tot ce aveai, Basset?

— Am pus o mie, dom' Paul.

— Nu ți-am spus niciodată, mamă, că dacă pot călări calul meu de lemn și *ajung pînă acolo*, sînt absolut sigur. Absolut sigur! Mamă, nu ți-am spus niciodată? Sînt norocos.

— Nu, nu mi-ai spus niciodată, răspunse mama.

Dar băiatul muri în aceeași noapte.

Și chiar pe cînd zăcea așa, mort, mama auzea vocea fratelui ei, care spunea:

— Doamne, Hester, ești în cîștig, cu optzeci de mii de lire și în pierdere cu un biet suflet amărît de copil. Dar bietul suflet amărît, bietul suflet, mai bine c-a părăsit o lume în care trebuia să călărească un cal de lemn ca să aile care-i cîștigătorul.

În românește de CATINCA RALEA

D. H. Lawrence

SIMONA DRĂGHICI

liricul

Deși nu s-a socotit niciodată prin excelență poet, a publicat mult și chiar, după cum i se reproșează, prea mult. Totuși, acest « prea mult » ne deslușește mai bine, nu inegalitatea aproape permanentă a autorului cu sine însuși, de care se plîng toți care-l citesc, ci dinamica sa interioară. Lawrence și-a publicat întîi versurile în periodice, le-a adunat apoi în volume, lăsînd și numeroase variante, unele abia schitate, foarte multe pînă recent inedite. Este complet eronat să-l desparți pe Lawrence cel din tinerețe — « artistul simplu și pur înregistrînd cu sensibilitate atmosfera unui loc anume sau sentimentele oamenilor reali » de Lawrence de mai tîrziu « profetul care propovăduiește o evanghelie cu mijloace intelectuale » — așa cum procedează Christopher Caudwell. Reformatorul social în Lawrence a existat din totdeauna alături de artist; proporția dintre cele două ipostaze a variat însă în permanență. Nu aflăm, totuși, la el o evoluție de felul celei trăite de Yeats; mai degrabă un număr de surse luminoase, de intensitate diferită, dispuse în serie, într-un circuit, aidoma unui șir de becuțe pentru pomul de iarnă.

Creația poetică a lui Lawrence poate fi împărțită în cicluri care, mai mult sau mai puțin, marchează diversele etape ale vieții sale. Nu trebuie însă să confundăm viața cu opera, pentru că cea de a doua este mult mai mult decît o autobiografie, deși, într-o oarecare măsură, biografia artistului ne ajută la deslușirea unor sensuri ale poeziei sale, fără însă a deveni indispensabilă. În 1913¹, Lawrence publică « Poeme de dragoste și altele » pe care ulterior le va regrupa împreună cu alte cicluri, sub titlul general de « Poeme rimate ». Din punct de vedere cronologic, ciclul « Privește ! Am izbutit », a luat ființă concomitent cu ultima parte a « Poemelor rimate ». În acest ciclu, versul liber începe să se substituie din ce în ce mai mult rimel, deoarece Lawrence ajunge să socotească această formă de expresie mai adecvată pentru a reda « pulsația nădă, insurgență, a clipei », pe cînd versul « restrîns » aparține, după opinia sa, « eternităților stabile, neschimbătoare ».

¹ Prima sa poezie datează de la vîrsta de nouăsprezece ani.

D. H. LAWRENCE în 1925

Ulterior dă la iveală ciclul intitulat «Păsări, jivine și flori», început în Toscana în 1920 și isprăvit în 1923, în Noul Mexic: «Pânsele» sau «Gînduri», avînd ca titlu original cuvîntul francez *Pensées* (folosit în ambele lui sensuri), în care se pot integra și ciclurile «Cîntece pe care le-am învățat la școală» și «Urciul», pentru ca totul să se termine apoteotic prin suita cunoscută drept «Ultimele poeme» sau «Cîntecele morții».

Distincția este în mare măsură arbitrară pentru că putem înțeli foarte bine versuri de tipul «pânselelor» chiar în prima perioadă, ca și altele a căror temă este moartea, tot așa cum putem găsi poezii despre flori și animale în ciclul de cîntece ale morții¹. Aceasta se explică prin faptul că Lawrence a scris sub impulsul momentului de viață, a experienței imediate, încercînd să descopere lumea și pe sine însuși. În cele mai multe cazuri are de suferit poezia, deoarece retrăirea experienței în procesul transunerii artistice este de multe ori incompletă. Așa de pildă, poezia *The Best of School* («Frumusețea școlii») care începe cu o introducere în atmosfera clasei, culminînd în gestul elevului ce-și ridică ochii de la tema de pe pupitrul și privește pentru o clipă în gol, degenează într-un comentariu egocentric, infatuat, pretios, al postului învățător, care se autoamiră în rolul de susținător al mîdlilor tîneri («*I feel them cling and clive to me / As vines going eagerly up: ...*»²). După cum s-a mai spus, tematica acestui ciclu este autobiografică: locurile copilăriei (printre care poemul *Last Hours* este o piesă antologică, un Lawrence de zile mari), viața minelor și implicit a familiei sale, în care mama joacă un rol preponderent, școala, viața de învățător, primele iubiri, Londra, melecagurile străine, moartea, războiul.

În «Priveste! Am izbutit!», eroii sînt Frieda, soția sa, și Lawrence însuși. În argumentul pe care-l scrie drept prefață la acest ciclu spune: «După multă luptă și pierderi în dragoste și în lumea omului, protagonistul își unește soarta cu o femeie căsătorită. Împreună pleacă într-o altă țară, ea, silită de împrejurări, lăsîndu-și copiii în urmă. Conflictul iubirii și urii își continuă cursul atît între bărbat și femeie cît și între aceștia doi și lumea din jur, pînă ce ajunge la o anumită concluzie». Se spune că după apariția volumului, Bertrand Russell ar fi afirmat: «Or fi izbutit ei, dar nu văd de ce trebuie să privească». Nimeni nu se poate îndoi de sinceritatea poetului, dar lucrul acesta nu este suficient; Lawrence nu reușește să-și încadreze experiența în contextul social și, în cursul procesului creator, este handicapat și de tendința nefastă de dramatizare excesivă a trăirilor sale subiective cărora vrea să le imprime din afară o semnificație de cele mai multe ori neplăzibilă și artistic nemotivată. (Este și cazul celor mai multe poezii din ciclul *Pensées*.) Astfel în ciuda unor frînturi («Tînjind după primăvară» sau «Flori de promovație», ciclul rămîne doar un document de interes biografic. Revărsarea de energie canalizată, organizată într-o unitate afectivă este capabilă să declanșeze retrăirea afectivă a mesajului transmis de artist.

Într-o scrisoare adresată în 1913 lui Edward Marsh, Lawrence își face cunoscută intențiile sale de a se concentra nu asupra rimei ci asupra ritmului care, după cum susține, corespunde destul de bine în poezie dispoziției sale sufletești și «dacă dispoziția este dezechilibrată, atunci e și ritmul». Peste trei ani, într-o altă scrisoare, de data aceasta adresată Catherinei Carswell, Lawrence arată că:

«... Esența poeziei în cazul nostru, în această epocă a realităților aspre și neplăcute, este frîncheta aspră, fără nici o umbră de minciună sau divagatie. Orice poate fi eliminat, în afară de această sinceritate aspră, nudă, sincră, a afirmației, doar această crează adevărată poezia». Este ceea ce a încercat să realizeze în *Pensées*; le-a vrut gînduri, «gînduri ocazionale, adevărate atît timp cît sînt adevărate și negăsesc cînd dispoziția și împrejurările se schimbă»; le-a vrut «mîncîni de gîndeale și nu jerbă de imortele... doar suflarea clipei, în care o clipă eternă contrazice cu ușurință următoarea clipă eternă». Deși a avut orare de didacticism și aserțiunea maximelor îl lăsa, Lawrence a căzut de foarte multe ori în aceeași greșală. Cele mai bune dintre poeziile ciclului nu sînt decît un fel de motto-uri sau de concluzii. Alte ori, sinte zătre la adresa instituțiilor sociale, a automatizării epocii moderne, asemenea reușitului poem intitulat «Salarii». În multe cazuri, așa cum arăta Richard Aldington, ele nu sînt altceva decît «irascibilitate neagăzită a bolnavului — iritații provocate de șicane mărune, de diverse formalități legale, de stupiditatea ziaristilor, de oamenii prea robuști, de tehnică sau indivizi automatizați și, de fapt, de toată lumea». Aceleași gînduri și aceleași stări de spirit revin mereu: dragoste, prietenie, raporturi între oameni, între clase, mecanizarea, fetisizarea rezultatelor activității umane, a omului însuși. Multe păcătuesc prin lipsa de înțelegere a evenimentelor și a problemelor de politică contemporană.

În ce constă originalitatea majorității poeziilor din ciclul «Păsări, jivine și flori»? În faptul că Lawrence nu antropomorfizează natura, n-o prezintă drept un atribut uman, izbutind ca prin «eu-l» prezent să implice să marcheze raportul om-natură, omul în conflict cu natura pe care o obiectivizează ulterior, extinzîndu-și astfel universal prin absorbirea de noi cunoștințe despre natură. «N-avem decît să ne aminăm primele versuri ale poemului «Chiparoși» — *Tuscan cypresses, / What is it? / ... / Folded in like a dark thought, / For which the language is lost / Tuscan cypresses, / Is there a great secret? / Are our words no good? ...*» (Nu înseamnă însă că Lawrence abandonează metafora cu elemente antropomorfice, ca de pildă în poezia «Piericia», unde simbulrele acestui fruct este «zîbric de tăine», dar esența celuialt element al comparației rămîne intactă.) Interesant este poemul «Legăturile de rudenie ale broaștei testoașe» unde apare un paralelism pe cît de elocvent pe atît de plin de umor: pe de o parte broasca testoașă așa cum apare ea în natură și pe de alta discordanța dintre concepția antropomorfizantă, apriorică a omului despre broască. Uneori însă Lawrence tînde să sentimentalizeze natura, ca în poezia mai sus amintită «Chiparoși».

Întrîm aceași despersonalizare și în «Cîntecele morții», care de multe ori pornesc de la enunțarea unui gînd ca în *Pensées*, dezvoltat ulterior într-unul sau mai multe poeme. Găsim și aici, și poate în cazul acesta mai îndreptățit decît oriunde, imagini opace, cuvinte fără sens, ca de pildă mult utilizatul «plasmă», aluzii obscure, simboluri nerealizate; dar nu trebuie să uităm că Lawrence își propune să exploreze o *terra incognita*, moartea, pe care o privește curajoș, în fața, o cercetează, încercînd s-o cunoască cu toată luciditatea de care este capabil, pentru a putea s-o împărătească și celorlalți. Alături de «Gîntecele de ceață», «Corabia morții» rămîie pînă acum cel mai frumos poem despre moarte.

Spre deosebire de mulți dintre scriitorii primului pîrcăr al veacului, Lawrence nu uită că omul este o ființă socială, o ființă dotată cu intenționalitate, în continuă

¹ De pildă, poezia meditativă «Profetul» sau «Umbră morții», din ciclul de «Poeme rimate», sau «Roșie mușcată și dîmnezească garofii» și «Flutur» din grupajul ultimelor poeme.

² «Ei simt așăzîndu-se de mine/Aidoma vîrteji ridicîndu-se cu nerăbdare».

¹ «Chiparoși toscani, / Ce s-a-nîmplat / ... / Închizi în ei aidoma unui gînd întunecat, / Pentru care graiul s-a pierdut, / Chiparoși toscani, / Dîmneze oare o taină adîncă? / Sint aere vorbele noastre netrebnice! ...»

mişcare, ce se realizează în cadrul societății pe care și-o făurește, modificându-se pe sine și societatea în cursul acestui proces. Lawrence este conștient de procesul prin care produsul activității umane este înstrăinat de propriul lui producător determinând astfel și artificializarea întregii existențe sociale. « Omul nu poate trăi în haos¹, — spune Lawrence. Animalele pot. Pentru animale totul este haos, afară doar că există câteva mișcări și aspecte ce se repetă în cadrul viitoarelor. Și animalul este mulțumit. Dar omul nu. Omul trebuie să se înfășoare într-o viziune, să-și făurească o casă de o formă, stabilitate și fixitate aparentă. În groaza de haos, începe prin a deschide o umbrelă între el și vârtejul perpetuu. Apoi își pitează umbrela pe dinăuntru, aidoma, firmamentului. După aceea defilează prin împrejurimi, trăiește și moare sub umbrelă. Sortită urmașilor, umbrela devine o boltă, o gropniță, și oamenii încep, în sfârșit, să simtă că ceva nu este în regulă ». (D. H. Lawrence: « Haos în poezie »). În acest context, Lawrence acordă poeziei rolul de a da la iveală dorința interioară a omenirii, « dorința de haos și teama de haos »: « Dorința de haos este suflarea versului său. Teamă de haos se află în demonstrația de forme și tehnici ». « Preocuparea artei este să descopere legătura dintre om și universul ambiant, înconjurător, într-un moment de viață. (D. H. Lawrence: « Moralitate și arta romanului »). Este ceea ce încearcă să realizeze Lawrence însuși, și izbutește ori de câte ori își privește opera nu drept scop în sine, cum au procedat ceilalți mari moderniști, ori drept mijloc de autoexprimare, ci drept obiectivizare a experienței sale individuale, organizată într-o atitudine afectivă, capabilă să provoace în cititor trăirea estetică — retrăirea la un înalt grad de conștiință a mesajului afectiv transmis de artist.

Atunci când Lawrence, încălând menirea pe care el însuși o atribuie artei, se lansează în formulări teoretice care vădese o reflectare alienată a realității, și cînde să se preschimbă în profet literar, devine de fapt propagandistul unei filozofii personale care, spre a folosi propria sa imagine, nu este decât un alt petec scortos pe umbrela-firmament a lumii. Așa procedează în poemul intitulat « Disciplină »: « It is stormy, and rain drops cling like silver bees to the panes, / The thin syncamore in the playground is swinging with flattened leaves. / The heads of the boys move dimly through a yellow gloom that stains / The class; over them all the dark net of my discipline weaves »...² (sublinierea noastră). După deschiderea extrem de sugestivă, creatoare de atmosferă și realizată metaforic prin prezentarea stropilor de ploaie aninați de geam aidoma unor albine de gaură aninate de faguri, și prin imaginea derizorie a salcîmului subțire și solitar în pustietatea terenului de sport, ale cărui frunze plate, prin zbuciumul produs de furtună, înscenifică, prin contrast, întreaga plătitudine a locului, intensitatea scade brusc, și poezia devine tot mai nedeslușită cu cît se află mai mult în cîmpul vizual al profesorului (poetul și omul). Băieții, rămînînd tot timpul la stadiul de capete ce se mișcă nedeslușit printr-o întunecime galbenă ce pătează clasa, Lawrence pornește să se analizeze în ipostaza de dascăl, plin de solicitudine și compătimitate pentru persoana sa și conștinând: « I must win their souls, no never, / I only must win / The brief material control of the

hour, leave them free of me, / Learn they must obey, for all harmony is discipline. »³ (Cuvintele sale nu pot face plăcere decât unui profesor retrograd.) Această atitudine își găsește expresie și în înclinația sa de a socoti mediul ambiant un ansamblu de simboluri care semnifică fiecare în parte: « ... Here there's an almond-tree — you have never seen / Such a one in the north — it flowers on the street, and I stand / Every day by the fence to look up at the flowers that expand / At rest in the blue, and wonder at what they mean? »...⁴ (Letter from Town: The Almond Tree). Este imposibil să rezisti tentației de a reproduce răspunsul pe care l-a dat peste ani în poemul « Flori de migdal » din ciclul « Păsări, jivine și flori »: « Think of it, from the iron fastness / Suddenly to dare to come out naked, in perfection of blossom, beyond the sword-rust. / Think, to stand there in full-unfolded nudity, smiling, with all the snow-wind, and the sun-gle, and the dog-star baying epithalamion. / ... / Oh, honey-bodied beautiful one, / Come forth from iron, / Red your heart is. / Fragile-tender, fragile-tender life-body, / More fearless than iron all the time, / And so much prouder, so disdainful of reluctance, / ... / In the distance like hoar-frost, like silvery ghosts communing on a green hill, / Hoar-frost like and mysterious. In the garden roving out / Which such insuperable, subtly-smiling assurance. Sword-blade born »⁵. Lawrence nu cînde să delușească o semnificație apriorică a florilor de migdal, ci, în această confruntare cu natura, încearcă să integreze experiența în universul uman, comunicînd-o și altora.

Esența opereii sale poetice constă tocmai din această luptă permanentă între necesitatea obiectivizării experienței sale subiective și tendința generală de a percepe lumea și toate cele ce o alcătuiesc ca obiecte în sine, independente de conștiința umană și pe care de fapt o condiționează: « Găsesc teribil de ușor să teoretizez și să spun toate lucrurile pe care nu le gîndesc, și teribil de greu să descopăr pentru mine ceea ce gîndesc în realitate. » O sumară confruntare a diverselor variante ale poeziei « Corabia morții » este revelatorie în acest sens. Pentru Lawrence noțiunea de moarte a încetat să fie o abstracție încă de timpuriu; moartea unuia dintre frașii mai mari, gaura pneumoniei de care a suferit el însuși și ulterior decesul mamei au lăsat urme adinci în conștiința sa, urme pe care sănătatea subredă, războiul și ultimii ani de viață le-au încălțat pînă într-atît încît au pus stăpînire pe întreaga sa imaginație. În poezia « Visuri vechi și născînde », aparținînd ciclului de poeme rimate, « corabia morții » apare drept « corabia sufletului peste mări unde visuri visate ademenesc exploratorul nelăncetat », pentru ca ulterior într-o variantă tirzie, să capete accepțiunea mai concretă pe care l-o dădău triburile nordice, sufletul pierzîndu-și orice valoare, orice imagine antropomorfică. Treptat, Lawrence, în procesul de contemplare a morții, părăsește vechile imagini și meta-

¹ « Trebuie să le cîștig sufletele, nu niciodată, trebuie doar să cîștig / controlul scurt și material al oror, să las liberi de mine. / Trebuie să învețe ascultate, fiindcă armonia toată e disciplină ».

² « Aici e'un migdal — n'ai văzut niciodată / Unul la fel în miazănoapte — înflorite în stradă, și zbăvesc / În floare și înflă oștește gardul și privește florile ce izbucnesc / În voie pe cerul albastru, și mă întreb ce țile pot avea ... » (din « Scrisoare de la oraș: Migdalul »).

³ « Gîndește-te, din țara de fier / Gîndește-te, să se încumete să se lase la lumină, nudă, în perfecțiunea mugeurei, peste rugina saabi: / Gîndește-te, să zbăvescă acolo în goliciune tainică, / Zîmbind, cuvîntul de ghașt, strălucirea soarelui și Sirius cîntîndu-i epitalamul / ... / Frumusețe de nectar, / Învește-te din fier. / Rogie și-o linimă. / Întrerupcare a vieții suavă-gîngăș, suavă-gîngăș / Mereu mai îndrăgăstă dect fierul, / Și cu atît mai mîndră, desprîndu-l obstacolele / ... / În depărtare asemenea brumei, aidoma umbrelor argintii adunate pe un deal verde, / Aidoma brumei și tainică. / În grădina frădină / cu o siguranță fără pereche, zîmbind suav. Născută din țâș de saabi. »

⁴ Groaza de haos, drept « primul mobil » al lumii sociale este discutabilă; ea a fost adoptată ca stare de unii sociologi existențialiști contemporani.

⁵ Sa stîrnită furcun și picturi de ploaie a-ninată de geamuri aidoma unor albine de argint, salcîmul frav pe terenul de sport se zvîrlcește cu frunzele-îi plate. / Creștetele băieților se mișcă abia simțit prin întunecimea galbenă ce pătează clasa; deasupra tuturor se țese pînza negricioasă a ordinei mele ...

fore, mitice sau biblice, perimate, care-l împiedică să redea cele simple cu adevărat. Tot așa dispăre și eul conștient, individualist al poetului. Într-una din variantele publicate de Aldington, poemul începe astfel: "I sing of autumn and the falling fruit / and the long journey towards oblivion."¹ În cea oficială, acceptată de Lawrence ca definitivă, se produce o modificare, în loc de «eu», poetul se adresează cititorului astfel: "Now it is autumn and the falling fruit," etc. Diferența de perspectivă este deplină.

Ceea ce este într-adevăr pozitiv în creația ca și în viața lui Lawrence, nu este utopia romantică, în cazul său tributată ideologiei burgheze pe care o ura cu atita strășnicie, ci dorința de a nu accepta aprioric nici o valoare, nici un standard dat ca atare și valabil pentru todeauna; în cazul său lumea cu întregul ei conținut, creația activității umane, trebuie actualizată și reconfirmată în mod continuu în cadrul unui proces social. Este ceea ce afirmă în «Cîntec al omului care a izbutit», din care citează în articolul său profesorul Lewis. În reprezentarea artistică, conflictul are loc între experiența individuală nouă și înecată a scriitorului și structura socială apriorică, reprezentată de limbă. Iată poemul «Munca de creație» din ciclul ultimelor poeme: "The mystery of creation is the urge of creation, / but it is a great strange urge, it is not a Mind. / Even an artist knows that his work was never in his mind, / he could never have thought it before it happened. / A strange ache possessed him, and he entered the struggle, / and out of the struggle with his material, in the spell of the urge / his work took place, it came to pass; it stood up and saluted his mind." ...² Conflictul este mai pronunțat la Lawrence decît la alții tocmai datorită gradului foarte înalt de conștiință și implicit de sensibilitate³ cu care a fost dotat. În acuitatea conștiinței sale, în faptul că el consideră arta drept o expresie a raporturilor umane, rezidă originalitatea creației sale ca: "...nici o emoție nu este supremă, nici o emoție nu merită să trăiești exclusiv pentru ea. Toate emoțiile converg spre realizarea unor legături viabile între om și om, sau între om și ființă sau lucruri, cu care se înrudește." ...⁴

A fost asemănat uneori cu Whicman, Browning, Wordsworth, Blake, Keats. Deși se pare că Browning ar fi avut o anumită înrîurire asupra creației sale de început, evocarea celorlalți poezi în legătură cu opera sa face mai degrabă să confirmo o comunitate de atitudine în fața realității, un refuz comun de a o privi cu ochii bătrîni ai lumii.

Lawrence rămîne un poet original prin experiența sa de viață și poate tocmai de aceea eoul pe care versurile sale le stîrnesc în cititor este determinat mai mult decît în alte cazuri de biografia sa decît de tradiția poetică engleză.

¹ «Cînt toamnă și rodul ce se desprinde de creanță / și călătoria lungă spre uitare».

² «Taina genezei este impulsul genezei / dar e un impuls straniu și măr, nu este o Mințe, / Chiar și un artist știe că opera nu s-a sălășuit în mințe, / n-ar fi putut niciodată s-o gîndească înainte ca să se fi petrecut. / O durere ciudată puse stăpînire pe sine și porni în luptă, / și din lupta cu materialul, sub vraja impulsului / i se produse opera / venită să plece, / pocnindu-și călcîiele și salutîndu-și mințea».

³ Ca toți modernii, Lawrence se face vinovat de eroarea capitală de a prezenta sensibilitatea și intelectul ca pe două categorii antagonice. În realitate, raportul dintre ele este pe deplin dialectic: afectul este dinamul gîndurilor, cel care aduce înconștient informațiile imaginate în subconștient, fiind la rîndul său îmbogățit de acestea. Ceea ce Lawrence vrea să condamne de fapt este automatizarea individului, reducerea trăirii sale la instincte, din cauza rutinei care, fiind o acțiune nemodificată, repetitivă, cauzează doar un răspuns mecanic.

⁴ D. H. Lawrence: «Moralitatea și arta romanului».

Dinamism și creație

Lawrence este în esență un om al timpului său, conștient de acea «condiție umană», acea tragedie a neînțelegerii și confuziei, care derutează așteptările și înțelegerile sensibile sau cufundă în disperare altele. Romanele sale tratează problemele civilizației moderne, văzute prin raporturile personale ale eroilor, iar societatea este caracterizată în funcție de aceste raporturi umane, pe care le face posibile — sau imposibile. Opera scriitorului este rodul unor experiențe directe a capacității de a surprinde cu inteligență și forță de sugestie evenimentele bogate în semnificații ale vieții.

Lawrence a murit acum 36 de ani. Glasul său care a pledat împotriva elementului dezumanizant al vieții moderne — industrialismul și mecanizarea, care în acțiunile lor derutantă și înumană confruntă lumea noastră occidentală — glasul său care s-a ridicat împotriva conformismului și intelectualismului paralizant al instinctelor vitale ale umanității, continuă să fie ascultat și azi.

Lawrence avea convingerea formă că despre toate acestea are ceva important de spus, și majoritatea romanelor exprimă propriile sale gînduri. Cărțile lui Lawrence nu mai descriu oameni și evenimente, tipuri interesante, caractere în evoluție ca romanele lui Wells și Bennet, sau chiar ale lui Jane Austen, ci dezbate problema incompatibilității modului contemporan de a înțelege viața, dragostea, și în acest sens ele constituie o provocare, o înfrîcărare tentativă care îi mistuie pe inadaptabili și generează un mod nou de înțelegere a vieții, o viziune nouă, născută din frîntărit și conflict, o viziune, sursă de noi valori.

Nu trebuie să uităm că Lawrence înfrunta lumea pentru a o explora, pentru a o pune la încercare, conștient că va depista boala, boala fatală a unei societăți acaparatoare. Semnificația acestor provocări rezidă în faptul că fondul comun al convingerilor generale, care constituie și fondul tuturor romanelor anterioare, se dezintegrează total. Toate romanele anterioare — de la cele semnate de Jane Austen la cele ale lui Galsworthy — se bazu pe sistemul solid al ideilor și valorilor universal acceptate și în funcție de acestea lumea era virtuoasă sau păcătoasă, se înălța sau se prăbușea.

Lucrurile s-au schimbat însă. Societatea trece printr-un proces de dezintegrare și toate conceptele morale tină mai curînd de propria sensibilitate a scriitorului decît de mostrele gata fabricate ale epocii sale. Cele trei reacții tipice față de această situație sînt ilustrate de romanele Virginiei Woolf, ale lui James Joyce și D. H. Lawrence. Negăsind nici un suport în lumea exterioară, Virginia Woolf se întoarce asupra conștiinței personale, pentru a explora, cu multă abilitate și subtilitate, sensibilitatea intimă a individului întrucît în propriul său eu. Dimpotrivă, James Joyce încearcă să fie cu totul obiectiv, încadrîndu-se într-un spațiu și un timp limitat; o zi în Dublin evocată prin experiența a trei sau patru personaje, devine un model al întregii vieți omenești. Nu e vorba însă de un singur punct de vedere, strict personal, ci de aceeași scenă realizată printr-o înfățișare de atitudini, căci obiectivitatea lui Joyce este comedia identității reciproce, conform căreia orice lucru poate însemna și opusul lui. Orice punct de vedere este valabil și poate avea o semnificație — dar în același timp, poate fi lipsit de orice înțeleș.

Lumea noastră este o lume pe care trebuie s-o contempli, de a cărei plinătate și desăvârșire bine modelată trebuie să te bucuri.

Cu sentimentul că sînt niște exilați, niște izolați, Virginia Woolf și Joyce abandonează concepția unei filozofii despre viață și istorie, credința într-un țel al luptei omului și posibilitatea găsirii unui etalon de apreciere a condiției umane și își caută refugiu într-un obiectivism și într-un relativism total.

Nu acesta este cazul lui Lawrence, ale cărui romane pornesc de la o experiență proprie, pasionată, în care sînt incluse nu numai o adîncă înțelegere ci înșasi conștiința personală. Lawrence crede în om și în potențialul de valori al spiritului omesc. Romanele sale devin astfel un etalon critic, nou, cu o tulburătoare și provocatoare semnificație. Viziunea sa creatoare nu este aceea a unui exilat, ci a unui revoluționar.

Tocmai prin aceasta F. R. Leavis îl consideră pe Lawrence superior lui Joyce, al cărui roman «Ulysses» este lipsit de acel principiu organic în stare să determine, să coroboreze și să organizeze într-un întreg viu structura elaborată a cărții.

Lawrence însă, evocînd lumea modernă în plenitudinea urîtenței ei, spune: «În toată această îngrămădire de distrugere și dezintegrare, trebuie să pledăm pentru viață și dezvoltare».

De-ar fi să-l considerăm pe Joyce un scriitor de primă mărime așa cum face T. S. Eliot, ar însemna să-l eliminăm pe Lawrence. Dimpotrivă socotindu-l pe Lawrence un mare scriitor îl vom acorda lui Joyce numai al doilea loc.

În seria celor mai importante romane «Fii și amant!», «Curcubeul», «Femei îndrăgostite» și «Amantul doamnei Chatterley», Lawrence își impune cu o convingere adîncă noua sa credință literară. Ea constă — tema întregii sale opere — în căutarea unor izvoare adevărate de viață într-o lume care moare. Dacă Joyce s-a simțit exilat din societate, cu totul înstrăinat de ea și alungat, și în consecință a renunțat deliberat la încercarea de a găsi adevărată sursă a adevărului și a noului în viață, dacă Virginia Woolf a renunțat și ea la încercarea de a găsi un sens unic vieții și s-a îndreptat spre explorarea conștiinței, spre sensibilitatea intimă a individului încătușat în propria-i ființă, Lawrence, pe cît de obiectiv, pe atît de fidel viziunii sale, pînunde mai adînc în procesul descoperirii adevărului sens al naturii și al destinului uman, tocmai pentru a apăra viața pe care o căuta pretutindeni cu disperare.

În lumea noastră modernă, el înțește, mai presus de orice, după o comuniune între oameni.

«Ceea ce mă doare», spune el, «este felul cum instinctul meu social primar este mereu frustat. Sotocես acest instinct social mai profund decît cel sexual și, înăbușirea lui, mă dăunătoare. Sînt nespus de îndurerat de a fi smuls în felul acesta din trupul speței umane.»

Nu e exclus ca Lawrence să fi oscilat în alegerea uneia dintre cele două cauze posibile care ar explica această înstrăinare între oameni. În «Femei îndrăgostite» și «Lady Chatterley», înstrăinarea e pusă pe seama industrializării; oamenii banului, industriașii, cumpărînd oameni pe piața muncii și folosindu-i în scopuri personale nu numai că paralizează posibilitatea unor relații omenești, dar se dezumanizează ei înșiși, ca de altfel tot ce vine în atingere cu ei, mergînd pînă la eşuarea definitivă a încercării de a stabili raporturi de dragoste, de prietenie, pînă și cu soțiile lor. Alteori scriitorul pare să răstoarne această motivare. Deoarece nu știm să statornicim propriile noastre relații, deoarece nu știm cum să iubim, încreaga noastră viață socială se destramă. Adevărul este că există un raport dialectic între relațiile personale și cele sociale, în care fiecare poate fi cauză și efect; Lawrence are dreptate însă atunci cînd le privește așa cum a făcut și Marx în ale

sale «Manuscrise de la Paris» din 1844, în care acesta a arătat clar că înstrăinarea muncitorului în capitalism mergea paralel cu transformarea aspectului dragostei dintre bărbat și femeie:

«Degraderarea nesfîrșită, în care omul trăiește numai pentru sine, este exprimată în legătura sa cu o femeie ca o pradă și o slujitoare a desfrîului general. Pentru că secretul acestei relații își găsește expresia neambiguă, clară și revelatoare în legătura dintre bărbat și femeie. Ea dezvăluie în ce măsură comportarea omului a devenit umană, aceasta vrea să zică cît de mult o altă persoană a devenit una din nevoile sale ca ființă umană, cît de departe natura sa umană a devenit natura pentru sine».

Marx merge mai departe și analizează drama lui Shakespeare «Timon din Atena» arătînd că povara bogățiilor îl împiedică pe erou să fie cu adevărat uman și, încercînd să cumpere cu bani iubirea, eșuează. Pentru Timon dragostea este o marfă ca oricare alta. Singurele femei care apar în piesă sînt ipocrite sau prostituate de meserie. Dezgustul lui Timon este o critică adevătată a societății dominate de principiul resemnării, o societate legată numai prin cash-nexus, cum o numește Marx. Crich de același termenii, asociază Lawrence nereușita magnatului mineelor Gerald Crich de a deveni un om adevărat; înfrîngerea lui Sir Clifford Chatterley este de aceeași natură.

«Fluxul și refluxul pasiunii noastre sînt cele care ne hotărăsc viața. Și în aceasta constă rolul romanului, construit cum se cuvine. El ne informează și ne atrage în mod inconștient spre lucruri noi sau ne îndepărtează de cele lipsite de semnificație. De aceea un roman, bine construit, poate dezvălui cele mai tainice locuri ale vieții — deoarece cursul conștiinței noastre sensibile, simte nevoia să curgă și să se retragă prin aceste locuri tainice, să se purifice și să se înviorzeze».

Lawrence reprezintă culmea protestului romantic împotriva intelectualismului și a unor convenții moarte. El disprețuiește ideile de mină a dovei, lipsește de originalitate, voind să fie liber de orice constrîngere din partea autorităților exercitate din afară, a religiei, a filozofiei sau moralei. Era decis să facă din plenitudinea vieții singurul criteriu de conduită și apreciere și să-și asume încreșta răspundere pentru propriile sale hotărîri morale. Crezul lui Lawrence consta în afirmarea, apărarea sufletului omesc, pe care o proclamă cu o sensibilitate, o acuitate și o profunzime a percepției precum și cu o sinceritate deosebită:

Nu eu, nu eu, ci vîntul care trece prin mine,
Un vînt prielnic, direcția nouă o timpulul bătînd.
De la-ș putea lăsa să mă ducă, să mă poarte,
Sensibil de voi fi, subtil și delicat, o, dar întru-aript!
Și dacă, minune nemoimementă, m-aș lăsa purtat și m-aș supune,
Acelui vînt șăgolic, ce drum prin haos își croiește,
Precum o prea frumoasă și minunată daltă, o pană înserată,
Pătrunzător și tare ca virful cel tăios al penei de voi fi,
Călduzit de adierea lui nevăzută,
Atunci fărîmat va fi stîncă, minunea înfaptuită și

Hesperidele aflate.

(«Cîntecul omului care a izbutit»)

S-a afirmat că soluția găsită de Lawrence înstrăinării era prea individualistă. Apăsă de mercantilism sordid al epocii, profund conștient de tensiunea și contradicția dintre individ și o societate coruptă, Lawrence încearcă să scape, mai înțel plectind odată la țară, apoi în Mexic, apoi în Australia și în sfîrșit în Italia. Dar neîzbutînd, a întors spatele legilor exterioare, convențiilor, legii intelectului analitic, vieții interioare a spiritului, îndreptîndu-se spre forțele instinctive

vitale, care sălășuiesc sub învelișul vieții omenești. Niciodată însă nu și-a dat seama că ceea ce apăra el, era tocmai acel individualism, pentru care pledaseră filozofii secolului al XVIII-lea și care generase societatea mercantă cu toate valorile sale bănești, împotriva cărora se revoltă. Deși a văzut clar că relațiile economice dintre om și societatea pe care o ura, erau automate și impersonale, n-a înțeles însă că nu poate exista o schimbare fundamentală a conștiinței fără o prealabilă schimbare radicală a relațiilor sociale. Lawrence ursa societatea burgheză, dar nu putea să se sustragă limitării ei. A fost totdeauna un rebel, dar niciodată un revoluționar. Dacă cineva ar încerca să ofere o imagine clară asupra operei și personalității lui Lawrence — care sînt inseparabile — n-ar putea spune decît că tot ce a scris ține de autobiografia sa. Cărțile pe care le-a scris sînt o parte, o extindere a vieții sale.

Lawrence a fost într-un continuu proces de transformare. El nu este static, repetă el necontenit, ci o flăcără, un fluid.

Aceasta e ceea ce îl plasează pe Lawrence și pe Joyce, al cărui geniu nimeni nu-l poate nega, la cei doi poli opuși ai literaturii moderne. Joyce are o viziune statică, plasată într-o infinită varietate de puncte de vedere. Aceasta este o realitate. Lawrence nu este preocupat de « Existență », de « Fapt », de realitatea, obiectivitatea și inalterabilitatea lor ci de « Devenire ». Tot ce ne înfățișează Lawrence este fluid, personal, imperfect, experimental — totul e în curs. Scrierile lui nu sînt rezultatul observațiilor, ci o parte din ființa sa. Ele se nasc din viața lui și sînt în același timp seva acestei vieți. Scriind, se descoperă pe sine — și pe noi, de la primele cuvinte ale *Păunului alb* și pînă la ultimele fraze frînse ale celor din urmă poeme scrise cu mîna unui muribund.

Dar Lawrence nu era atras de dorința morții ci de dorul vieții și mai presus de toate al unei reînnoiri a vieții în general și a vieții sale proprii, ceea ce nu înseamnă numai o reînnoire a vieții individuale ci, în același timp, a întregii vieți și structuri a societății.

În nota introductivă la *Coroana*, publicată prima oară în 1925, el scrie : « Nu are nici un rost să încerci să schimbi doar forma prezentă. Întreaga mare formă a erei noastre va trebui să dispară. Și nimic nu o va dobîndi decît noile izbucniri de viață ce vor țîșni și, încet, îi vor sfărîma temelii. Iar rolul nostru va fi numai să luptăm cu dinții și cu unghiile pentru a apăra noile izbucniri de viață, ca să nu fie înăbușite și să crească. Noi nu putem face viața. Putem doar să luptăm pentru viața care crește în noi ».

Lawrence se găsește astfel în cea mai puternică contradicție cu mulți dintre contemporanii săi și cu cei mai pesimiști dintre scriitorii epocii noastre care, în fața condiției umane, sînt copleșiți de neliniște, deruți și disperarea de a nu fi în stare să aștepte un sens existenței. Camus, Sartre și Beckett sînt convinși că la baza existenței noastre trebuie să recunoaștem nimicnicia; Beckett, în special, relevă tragedia dificultate de a deveni conștient de tine însuși, în procesul nemilos al nimicniciei, pe care o numim viață omenească; piesele sale ne înfățișează căutarea fără speranță a realității, într-o lume în care totul este nesigur, iar hotarul dintre vis și realitate dispare; el ne silesc să înțelegem natura tragică și fără nădejde al oricărei relații de dragoste, și decepția prieteniei.

Împotriva acestui fapt, deși pe deplin conștient de goliciunea lumii contemporane, Lawrence înscrie pe fiecare pagină, o mărturie a necesității « de a vorbi despre viață și creștere în mijlocul acestui morman de ruine și dezintegrare ».

Aceasta e Lawrence și spiritul întregii sale opere. Originalitatea și crezul său conferă romanelor sale acea calitate deconcentrantă și semnificația unor opere de geniu.

CONSTANTIN POPOVICI: Emblema ►

TÎNĂRA POEZIE A MACEDONIEI

IOVAN KOTEVSKI

Piscul negru
(Carierele, înălțimile, Kratovo)

Urcă,

Sub tine, mai mare cu mult ca umbra ei,
și-a așternut culcuș oroaia. O, dulce veșnicie!
Ea te-a urmat atât de năpăimintată
încît privind oamenii
ai izbucnit în lacrimi plîngînd răsădul suplu de sub picioare.
Urcă mereu și suie pînă cînd
în palma-i aspră piatra
îți va întinde proprile-i măruntaie.
Mai sus,
pînă cînd sufletul brîn gura ta
își va lua zborul ca o rîndunică.
Aici se termină orice potop:
omul măsoară ponderea cu piatra.

— Te voi da jos, și tu pe mine:
eu am să te dăbor cu rana care-și întinde umbra peste tine,
și tu cu risul care mă umbrește.

Iată-mă, n-am nimic pe mine:
nici ușoare veșminte, nici cuvinte ușoare
nu-și pleacă nici o fată privirile asupra-mi.
Și totuși, iată, se prăvale, cad
aceste-nțunecate cariere,

În peisajul literaturii contemporane a Jugoslaviei, poezia macedoneană atrage
astăzi imediat atenția. Lucru cu atât mai uimitor cu cît, ținînd seama de afirmația cri-
ticului literar Alexandar Spasov, pînă acum vreo cinci ani, nivelul de dezvoltare a lite-
raturii macedonene, în raport cu alte literaturi din Jugoslavie, nu îngăduia nici o com-
parație serioasă. Dacă, în general, literatura macedoneană de după război se caracte-
rizează prin efortul pe care-l face pentru a câștiga timpul pierdut în vremurile vitrege,
cînd manifestările culturale pe plan național erau extrem de modeste și sporadice, e
lesne de constatat că poezia reprezintă în contextul ei un gen literar de avangardă.

Între anii 1945—1950, poezia macedoneană a urmat dezvoltarea generală a poeziei
din Jugoslavie, explorînd reminiscențele luptei recente, bucuria victoriei, entuziasmul
primelor zile de libertate, momentul reînnoirii și al începutului vieții pașnice. Adîncind
sentul istoric și uman al temelor abordate la început în mare, filtrîndu-le prin sensibi-
litatea individuală și confruntîndu-le cu realitatea intimă a omului, poezia macedoneană
a evoluat concomitent spre o expresie modernă și rafinată.

Anii 1955, 1956 și 1957 au avut o importanță decisivă, însemnînd pentru poezia
macedoneană, în aspectele ei cele mai variate, momentul în care se desvîrșește caracte-
rul ei autohton și autonom, momentul în care limba literară, atât de fragilă și pînă
nu de mult săracă, se adaptează cizelărilor subtile ale unui limbaj poetic propriu.

Numeroasele volume de poezie apărute în această perioadă și mai tîrziu, au adus la
lumină remarcabili poeți macedoneni din generația mai veche, din cea mijlocie și din
tînăra generație de după război. Astfel, Slavko Janevski, magician al metaforei, Blaže
Koneski, înclinat spre contemplație și reflexie; Aco Šopov, poet liric de subtile nuanțe;
Gogo Ivanovski, a cărui poezie planează într-o atmosferă de romantică melancolie;
Srbio Ivanovski, poet al faptului cotidian, dar și al marilor evenimente, precum și al pei-
sajului natal; Gane Todorovski, scafandru îndrăgînit și întrepid, în propria subiecti-
vitate; Mateja Matevski, poet liric excepțional de sensibil, cu accente supranaturaliste;
Cane Andreovski, entuziast poet al bunătății, al nobileții umane și al tainicelor frumuseți
ascunse-n fire.

Din generația care și-a făcut intrarea în poezie în anul 1958, se remarcă: Ante
Popovski, Vlado Urošević, Petre Andreovski, Petar Boškovski, Iovan Kotevski, Bogomil
Djuzel, Radovan Pavlovski.

Ca imaginea tinerii poezii macedonene să nu suferă, se cade a fi de asemenea con-
semnate următoarele nume de poeți foarte tineri: Miho Atanasovski, Naum Manila,
Ivan Čopovski, Ljupčo Stojimski, Iovan Pavlovski, Mile Nedelkovski, Gordana Mihailova-
Bošnakoska, Mladen Dileski, Liubisha Taškovski.

V. T.

aceste culmi semețe.

Eu sînt aicea ca o umbră,
sînt ca un punct ce se oferă veșniciei,
eu sînt aicea, sus, și greutatea
urcă de jos. De ce-o să mă agăț?
Cerul asemenea unei flori albastre
mi-arată granițele.

Ți se așează culmile pe suflet
ca un balsam pe-o rană,
dar eu, cu trupul meu, nu pot să zdruncin
aceste grele graniți.

Spun veșniciei bun rămas,
și-același lucru îl repet, în zori.

Nici trupul nu-mi era aici,
nici sufletul,
și numai spăima m-ajuta
cu delicatele-i corăbii.

Fărimă oamenilor pietroaie
și umbra lor, abia pe urmă,
ii va urma.

— Cărați, prieteni,
seara, cu spinarea,
din Piscul negru
lespezile grele.

Ce oare știți de noi?
C-aveam o zburătoare sălbatecă ce-o vreme
a glăsuț și a tăcut? Sau ce?
Să fie oare temerea? Sau ritmul?
Sau poate-o greutate în noi și peste noi
ca îndoiala care zace-n suflet.

RADOVAN PAVLOVSKI

Vraja-băiat

I

Învolverată apă-ntr-o ierburile vorzi
așa ne-au fost oglinzile.
Altădată veneam aici să iubesc
dar azi în dragostea aceasta,
iscată de neliniști, plutesc ierburi.

Și iată colo, pe pămîntul negru
se stinge steaua mea.
Vrăjit băiat al poeziei, eu,
chem marea. În zadar am îngînat
cuvinte dulci.

Anii se scutură ca puful păpădiei
și zboară peste locul meu natal.
Și peste ierburi, peste fruntea aceasta de îndrăgostit
cădea-va chiciura amară, albă.
Tu iartă-mă că ceea ce a spulberat și frînt iubirea
s-a preschimbat în licurici ai nopții
urmînd durerii mele.

II

Pustiul rădăcinilor îmi place. Și chipul tău,
icoană cu ochi limpezi a zilelor de vară.
Dacă mă-nțorc
m-alungă restul vîntului din nord.
Dacă privesc în fața mea
imensul spațiu se topește într-un spectacol întristat.
Pentru poetul care face, atunci cînd scrie, o gresală,
și o furnică-i poate fi cumplit tiran, ce nu cunoaște mila.
O, vară,

furcă de tors, fidelă, a rătăcirii mele!
Îngîn ca somnambulul pe care îl iubeam
în instelatele poaghițe ale nopții,
Totu-i neprihănit.

Îndură, cap superb.
Artiști,
tragedia văratecă a florilor
jucați-o-n teatrul cărților de joc.

III

Dormi pentru mine treaz.
Te voi înzdrăveni doar prin atingeri
cu șoapta bucuriilor.
Am rădăcînt destul mîhnit și mohoriți de-a lungul zilei
căutători de aur.

Sămînta magică se-nchide-n vis
și se trezește
pentru însingurarea ta.
Deschide cale unui spațiu vast.
Ne-am sărutat într-o grădină părăsită.
Ne-a luat acuma vîntul, cu el, spre întoarcere.
Dormi pentru mine treaz.
Smulg din văzduh
un gal vrăjit
și vîntul nordic îl preface în stănd.

Goce Delčev

Adresindu-se Macedoniei

Esti mai bătrînă ca mătăguna și cuțitul —
Și asta-i tot.
Intr-una din bisericile tale
S-a dezgropat cuvîntul răsmeriță.

Iată cea mai străveche înrudire
Cu numele tău.

Tu ești hotărnicită de vreme
Și-ntoarsă către altă vreme.

Blagoslovește-mă, te rog, spre-a deveni și eu adept
Al crezului tău care acum sărbătorește un chip ce nu e încă.

M-ai luat cu tine, m-ai adus aici și m-ai lăsat atît de singur
Încît mi-e teamă chiar de viața mea.
Te-ai oferit nebună ca unui lup flămînd,
Pînă-am văzut că te străbate drumul
Anevoios și sumbru al Golgotiei.

Rivneam să așipesc un pic în peisajele iubite...
M-a dus cărarea-n munții Știp
Să plîng în inima țărinei,
Să haiducesc mai calm ca piatra,
Să vindec de rugină cuțitu-n carnea mea —
Pentru ca tu să îmi arunci în față vorbe de ocară.

S-a isprăvit atunci totul. Și surd am fost la vorbele frățești.
Da, stau și cuget.
La Krusevo, la Stogovo am răscolit adînc,
Dînd la iveală, din țărîna,
Însingurată cicatrice, pecetie pe fruntea ta,
Și alta, mai diformă, în inima mea ruptă.

Lasă-mă-nsingurat și solitar
Pe-acest pămînt de sînge pe care l-am călcat.
Mă veți găsi crucificat pe trupul dezgolit al țării,
Ca un accent al unei mari istorii.
Stringindu-mi oasele am să le-arunc aici.

Eu n-am păstrat nimic din cîntul saboților prin codru des,
Nu am nimic din acești oameni născuți în beznă și abise...
Dacă-aș putea eu aș păstra pe spate urma de cuțit
Ca să-mi rămîi în ochi cum te știusem.

Adio, deci, răscrucii unde-i cenușe trupul
Și unde, la bogatul praznic, rămas mi-e singele-n Balcani,
Ca să înalțe un alt munte, pînă la ziuă fără seamăn,
De pe spinarea căruia mă vei privi, în timp
Ce eu voi sta-n picioare, ca piatra unei pietre.
Mai frumos.

Lasă-mă singur și-nsetat pe-acest crimpei de țară.
Lasă-mă să visez că șesul va crește în splendoarea lui
Sub curcubeul dulce-al bolșii și al pămîntului uitat
Gata să-și dea suflarea.

Apoi aflai-mă: o stană de piatră-n arșița din jur,
În noaptea neagră învelit cu cerga lacului albastru,
Cu ochii pironiți în gol, ca inima să n-o atingă,
Cu brațele mereu deschise spre ziuă care n-are chip.

Rostiți-mi, apoi exaltați, povestea.
Seca-vor riurile, însă alte izvoare vor zburci.
Negrul se va-nnegri mai tare.
Să mă-nveliți cu o pulpană a cerului din țara mea,
Să nu simt frigul ce-l aduc străinii.

Un gînd cumplit și negru nu-mi dă pace.
Văd ceru-n flăcări și furtuna dezlănțuită, vijîind.
E-o năzărire, oare, sau poate-i prevestire
Grozavă-a poeziei cînd mă desprind de mal?

Mi-e greu, mi-e tare greu. Erai arlpa
Și firmamentul meu. Ai izgonit
Nelinıştea și dongătul de clopot
Și peste ceruri, trei, ai prăbușit
Lespedea-mi funerară.

Jos, pe cîmpie, iarba-i pîn-la piept.
Cuțitul nopții mi se-mplîntă-n spate.
Cuțitul veacurilor intr-o mină străină nu m-a îngrozit.
Mi-e teamă de cuțitul orei pîndind să mi se-mplînte-n ceafă.

În fața numelui ce-l porți mă voi opri ca înaintea unei icoane pingărite,
Tîrziu în noapte să rostesc, ca-ntr-un coșmar, ultima rugă.
Mă voi ruga cu glasul meu bolnav pentru vecia ta,
Cu sufletul feribinte-al trudei și-al simplității țărănești,

Pină în clipa cînd în codri de piatră, fără lupi și buhne,
O să mă stringă de grumaz încrîncenată rădăcină a generației ce vine,
Iar în strînsarea nemiloasă și pură a revoltei sale
din pieptul meu zburci-va cîntul spre pîrjolitele dumbrăvi.

Spusa, crezută înțeleaptă, ce mi-o șoptea jungherul tău,
Lăsatu-m-a și ea s-aștept pe malul apei, multă vreme
Să fiu eu singur mărturie, în noaptea deznădăjduită,
A prea iubitului grai slav, ca o feștilă muribundă.

Pe marea arie bolnavă, cu veacul, inima-mi se stinge,
Ca să te pot hrăni cu suflul acestei zile și-al durerii

Să fiu eu puntea către vis, în veghea ta întunecată,
Și bruma dulce, neînstare decît s-aducă amețeala.

Mă zbat între jungher și noapte. Seca-voi riurile setei.
Cu murmur negru-am otrăvit gîtlejele ca să te-asculte.

Mă zbat între jungher și noapte. Aș vrea ca fluviile toate să sece de atîta sete. Ca
nimenea să nu mai plîngă.
Scîlda-va lacrima-mi din urmă copacul vremii viitoare.

Respiră, sub această piatră, o povestire-adevărată
Din care nu poți șterge nici un rînd.

Pleca-voi torturat, învins mai înainte de-a lupta.
Și poate bezna nopții mă va surprinde-n cîmp
În jurul gîtului cu ștreangul Tikveșului, undător . . .

Așadar bun rămas.
Cu răsmerița-n singe, în miezul primăverii,
Mă aflu pe pămîntul mereu întunecat al florilor de-apururi înfidele.

Am dibuit o piatră și un culcuș în iarbă.
Am tot ce-mi trebuie acum,
Să vindec ultima mea noapte,
Să pot să-ți dau ființă, odată cu plecarea mea,
Să pot să pipăi, mort și-nseninat,
Trupul ciuntit al secolelor slute.

Cu secolele ținute pe cruce trupul ți-l acopăr,
Și simt, de pe acumă chiar, înția pasăre-n zenit și pruncii zămisiți de-ai naștri . . .

Faceți bucăți aceste steaguri albe.

Istoria continuă.
Căci dăinuiește libertatea,

Beteala lunei, toamna, ștreangul.
Atît avem. Și sîntem singuri.
Faceți bucăți aceste steaguri albe.
În noi e tănuită zămislirea.
Faceți bucăți aceste steaguri albe.
Și bun rămas.
Pe cîmpul de bătaie o lespede-odihnește
Cu nici un nume scrijelat pe ea.

Încet încet îl prinde somnul. Adoarme și genunchiul meu
Pe malul riului ce-ngîină cîntec fără de nădejde . . .

În românește de VIRGIL TEODORESCU

GOGO IVANOVSKI

Acoperișurile

Stau în picioare pe munte și privirea mea trece peste acoperișurile orașului:
o mare de țigle și-a pietrificat acolo culorile,
țiglele roșii, galbene, innegrite, ascundînd
docilul oraș cotidian în căușile sale.

Dar aici totul e diferit de cotidian,
aici se petrec cu totul altfel de lucruri.

Ciudat: oamenii slăvesc în cîntecele lor nemărginitul,
dar nu fac decît să ridice acoperișuri peste capetele lor.

SRBO IVANOVSKI

Războinicul

O, disperare strigată sau abia șusotită
timp al vîntului
acest crud războinic din «Viețile Sfinților»
vine să ne asedieze liniștea
și să stîrneasce toate umbrele plînsului.

Pe ce scară de cuvinte mă faci să urc
în minaretele tale
dându-mi tăcerea ca tovarăş
şi neliniştea drept căldură.

Aceste ţărmuri sînt două ciute
care trebuie să se liniştească
în plasa cuvintelor.

Crud Războinic
cu trăznit în albul ochilor
unde sub inima acestei ţări suferinde
ai îngropat bunătaţea
şi pe ţărîmul acesta ţi-ai eşutinat tăcerea
dar din ea a crescut un strigăt.

N-ai izbutit să dărim această viaţă avară
de la o vară la alta
nici această stîncă de amărăciune fără de nume
răscruce sau numai blestem
această piatră adormită la soare
care creşte din farmăce şi din rugi.

Tu treci prin deşertul acesta
echipat în visele mele
şi totuşi viu şi senin
dacă nu cumva eşti doar un basm scurt
la fel cu cercurile cerului
intemniţate o clipă
în pacea apei.

În acest cer sec
brodat cu riduri umane
care ţi-e partea ?
Mă voi aşterne ca acest nor
numai foc şi curcubeia
ca să-ţi înşfac numele
dar oare răul tău se află doar în numele tău ?
Tăcerea mă înspăimîntă şi tu eşti tăcere
care caboară pe creasta aceasta
şi vine — numai ca o amintire
şi vine — numai ca un ecou
pe drumul vîntului rece
dublul tău, răul tău alter-ego.

MATEJA MATEVSKI

Ploile

I. FRICA

Soşesc greoi soşesc oboşiţi cai ai spaţiului,
această rumoare îndepărtată şi presimţită a unui cuvînt uitat.
Şi tropătesc mereu singuri în faţa ferestrelor închise
proptesc prozav din copitele lor înguste şi despotcovite
pe tine ţărînă lunecoasă şi grasă ţărînă cuminte,
tropătesc neptatic învălmăşiţi.

Unde în faţa acestei mase în faţa acestui pufos
orizont fără linie
în faţa acestei cărni sumbre-a ţărînii şi-a nopţii
amestecat cu carnea profundă şi deasă şi totodată
cu revărsarea ochilor spaţiului moartea.
Unde, o, unde tu mare murmurînd şi fără de margini
tu monotond
orizontală, cîmpie asasinată
avidă de-o zare dreaptă şi bîntuită de vînt
unde, o, unde
tu pastă deasă a ploii şi a ţărînii
om eu
cu piatra în mîini şi în ochi cu noroiul.

II. CÎNTECUL

De unde, o de unde vii tu de neuitat
cîntec tu copil fără speranţă tu naivă
săgeată de aer pasăre a noroiului
uscată şi fără de capăt cărare de-a lungul ploii
argintie cărare şerpuiind aspidă
unde mă conduci tu.
Mereu presimţită în ape în tenebre
tu coamă blindă coamă dură
felurit îndrăzneată
mereu virtuoasă carne-a ţărînii şi-a nopţii
coamă tăiş de spadă neliniştit al vederii

pe argintia cărare a spaţiului
ca aerul şi ca trăsnetul.

Şi ia-mă ia-mă te implor copilărie
ia-mă tu cîntec tu bătrîneţe în veci neuitată

uriașă iluzie fără metaforă
fereastră stingaci deschisă aspră profundă
spre toate culorile eternității.

la-mă de-a lungul acestei plai tu cărare
pentru ca blindă să mă ajungă-n acest par mic
în acest tандru cuib al visării

III. CAII

Sosesc greoi sosesc obosiți cai ai spațiului
(ploile palide fără drum și tăcute)
la ieslele palmelor mele la fereastră
hrană v-a spun hrăniți-vă în sudoare
și încă umezi de aburii calzi care cad strop cu strop
din coapsele nopții

Sălțați nechezași stîrniți strigățul
sari tu pasăre aripi uitate
dănuitoare iepe cu picioare de copră
să sîrim pe fereastră
împreună și să sîrim din nou înăuntrul
și apoi meru fără-ncețare
pe seninătatea umbră a spațiului.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

MIHO ATANASOVSKI

Întîlnire

Lumea începe-acolo unde se-nțlesc două drumuri
fără stilp indicator sau vreun alt semn.

Timpul o păstrat într-o lădiță de aur,
norii dau naștere curcubeului.

Acolo-i locul unde fiecare,
pierzîndu-și forța, se transformă-n piine.

Iar pe cîmpii rămin spieretori
cu cer înconunate.

În românește de VIRGIL TEODORESCU

De vorbă cu LUIGI PRETI

Excesele, extravaganțele și specializatarea unei părți din arta de astăzi, au stîrnit îngrijorarea multor conștiințe lucide, silindu-le să ia atitudini deosebite de combative. Printre aceia care au o atitudine combativă față de extravaganțele și sărăcirea mesajului umanist din cuprinsul artei contemporane este și Luigi Preti, autorul romanului anti-fascist *Giovinezza, giovinezza*. Paralel cu îndelungul său oficial — Preti este ministrul de finanțe al Italiei — el desfășoară o activitate de scriitor, critic de artă și estetician. Încă din tinerețe, Luigi Preti s-a ocupat — în afară de studiile juridice și economice — de probleme sociale și artistice. Și acum, în vîrstă de peste cincizeci de ani, domnia-sa găsește timp pentru se dedica literaturii și artei. Recent, a prezidat, din partea guvernului italian, cel de al 15-lea Congres Internațional al artiștilor, criticilor și cercetătorilor din domeniul artei, ținut la Rimini, Verucchio și Ferrara. Tema congresului era arta populară cu noile ei concepții și valențe în civilizația actuală. În la congresul analog din 1965, el a pledat pentru comunicabilitatea artei, pentru arta necesară mulțimilor. În gîndirea estetică, în gîndirea filozofilor, istoricilor și criticilor de artă, el a cerut claritate și inteligibilitate tocmai pentru comunicarea eficientă a valorilor.

Luigi Preti are o înfățișare tipic italiană. De statură potrivită, brunet, cu ochii vii și mobili, de parcă ar dori să cuprindă cît mai multe, se exprimă cald și avîntat, în fraze clare, curgătoare. Luase cunoștință de lucrările lui Ion Tuculescu, prezente în pavilionul românesc de la Bienală, cercetase catalogul expoziției noastre și albumul « Ion Tuculescu »; își exprimase prin scris bucuria că artiștii români obțin un merit succes la biennalele venețiene, invitîndu-ne să-l vedem la Roma.

Cea mai mare parte a convorbirii noastre s-a referit la arta contemporană și la unele probleme ale artei de totdeauna:

— Cred că mijloacele artei sînt înfrînte, dar nu toate pot realiza efecte estetice cu adevărat valoroase. Și grîndințiu este o artă, dar cu ale rost decît acela al picturii și literaturii. Există arte majore și arte minore, fiecare își are cerințele și limitele ei. Mijloacele mînuite dau o artă mînuită. Cînd eram redactor la revista « Justitia » — unde m-am ocupat și cu problemele sociale și artistice — am avut o serie de polemici cu Lionello Venturi, tocmai pe chestiunea aceasta a mijloacelor estetice.

— Artele nu se pot lipsi de însușirile lor fundamentale. De pildă, pictura se servește de linii și culori, iar a renunța la ele înseamnă a renunța la pictură. Însăși. În ceea ce se intitulăză astăzi pictură, trebuie să se facă distincția între pictura-pictură și semi-pictură.

Cînd picătorii renunță la figurativ, silindu-se doar de culori, el se restrînge la efecte minore, pe care le găsești și în arta grădînrîului. Cînd am polemizat cu Lionello Venturi, eu nu am negat că abstracționismul nu are fi o artă, dar am arătat că el nu satisface deplin spiritul și imaginația omului.

Există artă și artă. Cei care fac desenele pentru cravate sînt și ei artiști, dar într-altfel decît pictorii autentici. Cel mai celebru desenator de cravate de la noi, Niky, este și el un artist, dar îl putem aore asemui cu picătorii care trăiesc din plin imaginația, cu toate datele și implicațiile ei?

Mai există un fel de « artă » încă și mai discutabil — aceea artă făcută din snobism și pentru a cultiva snobismul. Acei care fac tablouri ori sculpturi din cirpe colate sau din diferite obiecte prinse laolaltă ori prezintă obiecte cu minime intervenții personale sînt niște snobi. Lucrările lui Lucio Fontana — proaspăt laureat al Bienalei venețiene — nu pot fi considerate a aparține nici măcar semi-artei. A uimi prin mijloace inferioare, îndemulătoare — nu este nu act estetic. Uneori, oameni care ei înșiși nu sînt prea inteligenți, caută să uimească, să șperie, să contrarieze pe ceilalți, apărînd la un snobism foarte provincial. Arta este ceva înălțător și nu o încercare de a minți și uimi.

Artă populară și cea cultă sînt foarte bogate în vremea noastră, dar este nevoie de o limpezire a rostului lor, făcută cu convingere și în scopuri superioare, pentru a servi mulțimile, pentru a comunica valori umaniste.

PETRU COMARNESCU

Giovinezza, giovinezza...

Proza italiană de după război s-a îmbogățit de curând cu o carte însuflețită de fapte ideale umane, fidelă întru totul adevărului istoric, calități care au impus-o repede atenției generale. *Giovinezza, giovinezza...* (Ed. Arnoldo Mondadori, 1964, 442 pp.) înfățișează teribilă dramă pătimită de poporul italian din momentul întemierii imperiului fascist mussolinian până în acela al înfrîngerii lui definitive. În urma victoriei forțelor democratice. Autorul, Luigi Preti, un eminent om de cultură italian, se dovedește prin această interpretare sensibil al idealurilor unui tineret — protagonistul de fapt al cărții — pe care l-a însoțit, în chip de observator atent și zguduit, de la un capăt la altul al evocării.

Povestirea s-a înscris în seria *Moravia* (La Ciociara), *Marjo Tobino* (Il Clandestino), *Giorgio Bassani* (Le storie ferraresi) etc., dar prin precizia strictă a evenimentelor — fixată în date calendaristice controlabile — citind proclamații, cuvîntări și extrase din presa contemporană, copată valoare de cronică. Comentariul evenimentelor, tesătura narativă, ca și studiul psihologic și moral al tinerilor studenți din propria lui generație, îi aparțin în întregime. Procesul evolutiv al conștiinței acestora, care au trecut de la retorica fascismului victorios din prima perioadă, la experiența războiului fascist și a luptei de eliberare, este tratat cu demnitatea unui scriitor credincios unei cauze drepte cu intenții discret marțializatoare. Analiza social-politică a istoriei, condamnarea treptată a marilor vinovați, susținători ai unei doctrine imperialiste, rasiste, din ce în ce mai odioase și criminale, infiltrînd în tineri o concepție aristocratică a vieții cu orice pret îndepărtată de clasa muncitoare, și pe de altă parte înfățișarea victoriei democratice, larg sprijinită de mase, dovedește o profundă înțelegere a cursului vieții, a atmosferei și a caracteristicilor ei esențiale. Idealurile de libertate, de dreptate, de pace și de colaborare între popoare apar astfel într-o lumină limpede, atotcuprinzătoare.

Luigi Preti, scriitor de aleasă și vibrantă umanitate, este unul din martorii cei mai obiectivi ai istoriei țării sale.

Fragmentul de mai jos reprezintă partea finală a cărții, în care se produce rupătura dintre conducătorii fasciști și tineretul italian care va susține lupta pentru libertate și independență democratică.

Ferma Mariucci era situată în apropierea soselei provinciale pe unde treceau nemții în număr destul de mare. Într-o zi nenorocită s-a oprit în fața ei o mașină germană și din ea au coborât un locotenent și un subofiter. Fără a spune nimic, au intrat în staul, au numărat boii și au ieșit.

Locotenentul vorbea bine limba italiană și se interesa de proprietar. Mariuccia lipsea: se prezentă Brogli, administratorul.

« Din acest moment, animalele voastre sînt la dispoziția comandamentului german ».

Administratorul — un omuleț blond, cu părul rarit, foarte vioi — încercă să se aplece. Dar nu au ajutat la nimic nici protestele nici rugămintele și nici explicația lui că tractoarele erau stricate și că boii erau îndispensabili.

La câteva zile după aceea, animalele au fost luate cu forța și de teama unor noi rechiziții, au fost trimise în « refugiu » perechiile rămase, adică acelea ce, din fericire, păseau pe un cîmp îndepărtat, în momentul sechestrului.

Împins de disperare, administratorul — cumpărînd la preț de bursă neagră — reuși să adune piesele necesare pentru a face să funcționeze unul din tractoarele uzate; și într-o frumoasă dimineață spre marea mulțumire a tuturor, motorul porni. Sărînd ca o lăcustă galbenă, mașina apucă pe drumul fermei. Dar numai la două zile după aceea, un avion se coborî și mitralizea bietul tractor cu gloanțe incendiare și peste puțin timp nu mai rămase din el decît un tăciune fumegînd.

Puținii boi rămași au fost din nou înjuțați. Se lucra noaptea pentru a se evita atacurile aeriene și jaful; dar venitul devenea din ce în ce mai redus, în timp ce foamea creștea vîndînd cu ochii.

Terorizați de coșmarul mitralierelor, lucrătorii fugeau de pe cîmpuri în timp ce oamenii infomețați părăsind orașul, culegeau tot ce le cădea în mînă: spice, stuieleți, fructe.

Administratorul trebuia să conducă ferma, să umple golurile, să împiedice furturile, fără o clipă de odihnă în timpul unei zile atât de agitate. Pînă la urmă căpîtulă: trebuia să stea la pat din cauza unor puternice palpații la inimă. Medicul i-a prescris o lună de repaus.

Acum Mariuccia fu nevoită să-l înlocuiască pe Brogli și să se descurce cu foarte slabă ei experiență. Personal, ar fi putut renunța fără nici un sacrificiu la recoltă, dar i se părea o crimă: grul de pe pământul ei era plina pentru oamenii sărmani din împrejurimi, și aștepta, acolo, în fața ei, copt. Trebuia numai secerat și treierat.

Erau zile înspăimântătoare. Nu trecea o singură după-amiază fără ca un avion aliat să nu piloteze pe deasupra șoselei provinciale, mitraliind tot ce întâlnea în cale. Cine-și putea risca pielea ca să secrete partea lui de grul? Mariuccia reuși să convingă femeile că era în interesul lor să secrete cât mai curând. Noaptea — le explica ea — pericolul era mult mai mic, și astfel echipele de secerătoare, la lumina lunii, tăiară grul și-l făcură grămezi pe arie.

Trebuia acum greierat. Dar purinele mașini de treierat din zonă, salvate de la uzură și de la distrugere, erau angajate de alți agricultori. Mariuccia nu-și pierdu firea și începu să caute în tot ținutul pînă ce găsi o mașină într-un sat din terenurile asanate.

Era necesar să fie transportată: cam la vreo douăzeci de kilometri, în plin pericol, sub observația piloților aliați care puteau confunda mașina de treierat cu un tanc german. Boii salvați de rechiziții au fost înjuțați la cîrmă și femeile se așeză la drum, în fruntea muncitorilor. Doar noaptea, cu mantaua ei întunecată, servi pentru asigurarea întregului transport.

Treieratul era o nouă și gravă problemă. Primejdios în timpul zilei din cauza vizibilității, ar fi fost în aceeași măsură și noaptea fiindcă scînteile coșului puteau atrage atenția lui «Pippo», avionul britanic care zbura constant pe deasupra lor. După o discuție însuflețită pe arie, s-a luat hotărîrea să se execute operația în timpul zilei; și Mariuccia, cu basmaua pe cap și cu minciile sufocate, rămase alături de muncitori din primul pînă în ultimul moment. Oamenii se simțeau încurajați de ochii ei de foc.

Un avion, tocmai în ultima zi, trecu foarte jos. Fu o învălmășeală generală, dar din avion n-au căzut nici bombe, nici gloanțe de mitralieră. Pilotul înțelesese... Mariuccia câștigase bătălia, care era și a ceforlații; ea avu astfel mulțumirea să anunte populației sărace, aflate acolo în refugiu, distribuirea gratuită a grului din partea ei.

La Garda se spunea că nici un proprietar nu a iubit vreodată pe oamenii sărmani ca doamna Mariuccia. Ea avea într-adevăr un suflet socialist. Păcat, însă, că avea legitimitate de fascistă!

Era în după-amiază zilei de șase iulie, ziua de naștere a Mariucciei. Participanții la conștiința din Garda, tocmai terminaseră treieratul și acum beau pe arie în sănătatea stăpînei.

CII

Văzîndu-i astfel, cu cămășile ferfenite, ude de sudoare și cu chipurile acoperite de broboane lucitoare, în timp ce înghiteau în grabă ca pe o băutură care să le astîmpere setea, vinul ușor de strugure de aur, aveai mai mult impresia de oboesală generală decît de sîrbătoare. Și într-adevăr nu se auzea în aer nici un cîntec iar exploziile de rîs erau rare și temperate.

De pe stîlpii de telegraf, ușați, și din plopii dezgolți de pe cărare, greierii, cu ținutul lor obsedat ca al roților neune, întreceau glasurile obosite ale oamenilor...

La început, Mariuccia rămăsese în mijlocul oamenilor, glumind bucurioasă cu ei; se vedea însă că nu era în apele ei.

Stătea pe treptele pragului de la ușă, cu fusta ridicată deasupra genunchilor, înțoarsă puțin într-o parte, nepăsătoare față de o lungă procesiune de furnici grăbite, care îi trecea pe sub arcul genunchilor îndoiți. Privea cu ochii fiși o crăpătură din zid unde o sopră cenușe se răsturnase nemiscată, ca moartă, din cauza zăpușelii.

În holul pe jumătate ascuns în tineric, un cîine de fermă, bătrîn și neputincios, ținînd cu pîntecele la pămînt pe cărămizile roșii, cu limba scoasă, ridica din cînd în cînd privirea înspre ea pentru a-și lăsa apoi curînd capul între labe, obosit de efort.

Mariuccia nu măsură timpul cît rămase acolo, nici chiar după plecarea participanților la sîrbătoare. Dar ziua era pe sfîrșite, cînd cîinele, pe neașteptate trezit, aleră lătrînd înspre poartă. Soseau Gianni și Gabriele. Mariuccia își aranjă rochia mototolită și se îndreptă spreînă înspre ei, străduindu-se să le zîmbească.

«Ura, ce vînt bun vă aduce!»

«Sîntem la strîmtoare», spuseră Gianni și Gabriele apropiindu-se. «Vrem să-ți vorbim».

«Sînt gata să vă ascult, dragii mei!»

La cîțiva pași se aflau niște scaune de paie descompuse, în jurul unei mese de piatră. Se așezară în cerc. Holul casei răspîndea un miros de cereale.

Cîteva clipe tăcură și Gianni observa chipul frumos al Mariucciei, brăzdat de cute mici care-i dădeau un aer obosit și consumat.

Ea prima a rupt tăcerea:

«Ei, despre ce-i vorba?»

«Ei», făcu Gianni, «pe scurt, am venit să-ți spunem că trebuie să ne gîndim la tine. Ai făcut multe».

«Ce anume?»

«Jocul tău dublu devine periculos. Dacă te descoperă, te împușcă fără să se mai gîndească».

«Nu v-o fi frică tocmai acum, cînd Golfarini a plecat de aici?»

«Dar e succesul lui...»

«Dar asta e un copil fricos».

«Să nu crezi asta, Mariuccia».

«Oricum, eu rămîn aici, dragii mei».

Gabriele se cutremură de atîta stăpînire de sine și aproape se rușina pentru propunerea lui. După o clipă de tăcere, Mariuccia începu să vorbească nervos:

«Nu mă tratați ca pe curajosul meu frate Giordano care, cînd ți-e tumea mai dragă, dispare în Elveția la aer curat».

«Ești nedreaptă, îi răspunse Gabriele: «Giordano i-a învățat pe atîția ce înseamnă curajul».

«I-o fi învățat el pe alții, dar pe el s-a lăsat uitării din acest punct de vedere», spuse Mariuccia scoasă din fire.

«Nu, nu, nu», o combătă Gianni. «Legea noastră nu este pentru părăsirea prudente. Giordano era prea expus; într-o zi sau în alta l-ar fi înhînat».

«Dar tu ei rămas!»

«Fiecare de pe lumea asta are sarcinile și misiunea lui... La fel și noi».

«Atunci misiunea mea este de a merge pe drumul acesta pînă la sfîrșit».

Gabriele rămase impresionat. Curajul semăna, tineretului femeii îl ajută să se libereze de un complex de inferioritate insinuat treptat, tineret în sufletul lui. Acum, după ce Giordano și Gianni plecaseră, i se părea că se mișcă în gol; și nu-și putea recăpăta liniștea pentru faptul că socialistii din Padusa își aduceau o contribuție mult mai mică la lupta clandestină decît comunistii. «Verisorii» se pregăteau cu sarcini concrete și pentru ziua de mîine și constituiau celule în fabrici, în birouri, în tîrgurile

agricole. Se străduia să facă același lucru și el, cu puțini colaboratori disponibili, dar era o treabă care depășea puterile lui.

La fel stăteau lucrurile și în restul regiunii. Majoritatea brigăzilor luptând în munți și GAP¹ — erau comuniste — grupurile din orașe, terorizatoare ale fasciștilor prin îndrăzneala lor — în mare parte erau o creație a aceluiași partid.

Se depășise oare socialismul? Trebuia să cedeze în fața ideii că apăruse o forță nouă, în stare să trezească energiile rămase neexprimate de vechiul trunchi socialist?

Citind în ochii Mariucciei curajul și entuziasmul ei, Gabriele își spunea că dacă o femeie socialistă era capabilă de atâtea lucruri, nu trebuia să-și piardă încrederea în partid. La momentul potrivit ar fi fost la înălțimea misiunii de independență. Nu era o argumentare: era un act de credință.

Cei trei încetaseră discuția de o bună bucată de timp; meditau fiecare în parte pe cont propriu. Deodată își ascuțiră auzul. Sub fereastră, cineva cânta cu o frumoasă voce de tenor:

«Comarazi dîintr-un război
comarazi de aceeași soartă
împărțiți pline și moarte...»

Cine întinase oare *Comarade Richard* cîntecul alianței militare italo-germane? Mariuccia și Gabriele se ridicară dintr-un salt.

Gianni izbucni în rîs:

«Nu vă speriați: nu sînt brigadiere negri! Este semnalul de recunoaștere al lui Mario Salatini».

Salatini intră. Avea un mesaj pentru Gianni.

Sofia administratorului, între timp, pregătise în grabă masa. Cei patru se așezară la masă: cîteva felii de șuncă, pîine albă făcută în casă, salată nu prea bine condimentată și fructe din abundență. Pentru Gianni și Gabriele era un ospăț lucullan, cu atît mai mult cu cît vinul era din belșug. Era un vin pe care în alte timpuri l-ar fi dat de o parte. Dar pentru gustul lor de azi era mai plăcut decît chiar vinul de Bourgogne.

Salatini, între un pahar și altul, le povestiră isprava unor tineri care cu o zi înaintea reușiseră să arunce în aer un pod peste un important canal de asanare. Planul îi pregătise el și mai ales de aceea era vizibil satisfăcut.

«Totuși, la noi, acțiunea de partizani este mai puțin intensă decît în provinciile vecine», comentă Mariuccia.

«Ai dreptate», răspuse Salatini. «Dar e vina noastră? Crezi că am putea face mai mult?»

Gianni interveni cu autoritate:

«Nu vă plîngeți, băieți! Ceiiați au munții. Noi de la Padua avem cîmpie, cîmpie și numai cîmpie: numai cîmpie...»

Priviră instinctiv afară, pe fereastră. Era în amurg și părea că aria întinsă a casei din Guarda se așternea la nesfîrșit cît vedeai cu ochii pe pămîntul acela negru și plat, pînă acolo unde discul roșu al soarelui atîngea orizontul nemăsurat. Copacii rari și aracii de viță de vie și mai rari; numai pămînt uscat. În exclusivitate culturi de ierburii. Numai canalele întrerupseau din cînd în cînd monotonia cîmpiei uniforme, ajungînd fără să-și schimbe înfățișarea pînă la cînele de lîngă mare.

Cum să organizezi formații mari de partizani — insistă Gianni — pe pămîntul acela lipsit de asperități naturale, de colțuri moarte, de ascunzișuri? Ei reușeau să

se sustragă capturilor germane, numai pentru că nu se adunau în grup decît în ajunul acțiunilor improvizate. În ziua cînd o formație de partizani ar fi ocupat un sat oarecare, nemții și fasciștii, cu o concentrare de forțe, ar fi nimicit-o rapid. Mijloacele pentru o asemenea operație le aveau încă! Numai în vîi, la marginea extremă a provinciei, mediul geografic se schimba; și într-adevăr erau acolo formațiuni permanente. Nu era deci vina oamenilor, ci a mediului înconjurător natural, dacă nu se făceau mîniți ca în altă parte.

Cei mai elementari bun simț sugera ușor aceste considerații, dar Mariuccia nu parea definitiv convinsă.

«Totuși simt că în înfîntul nostru oamenii au mai puțin temperament. Poate pentru că ne lipsește tradiția, sau dacă primim înăpoi, fiindcă descindem toți din muncitorii cu brațele...»

«Dar ce eretice vorbești?» sări Gianni. «Muncitorii cu brațele nu sînt oameni de treabă?»

«Foarte de treabă; și eu fi ador! Dar nu au rădăcini în casele lor, în pămîntul lor; și pentru asta au mai puțin stătinornicie, mai puțin inițiativă...»

«Taci, Mauriccia! Dacă te-ar auzi fratele tău, ar crede că ai înnebunit și te-ar aduce la logică și la rațiune...»

«Da! Numai că frate-meu, cu logica lui, se află în Elveția și eu sînt aici!»

CIII

La marginea văii celei mari, într-o casă de țară de lîngă Ostello, Gianni — neînfrîntul comandant Achille, șeful fasciștilor din Padua — îl aștepta pe Gabriele și pe comunistul Massarenti.

Încotsmănat într-un palton vechi, cu un înghozitor fular de lîmă la gît și o pereche de bocanci căpușii — recuperati de cîteva zile dintr-un avion aliat — Gianni se simtea suficient adăpostit față de omzeala rece a lunii noiembrie. Avea în schimb o poftă nebună să fumeze. Dimineața, la sculare, adunînd ultimele ciștoace păstrate cu gelozie într-o cutie de tablă, își tîcise o țigară groasă răsuflată de hîrta ordinară a unui carnet de note. Dar pentru un pachet de țigări bune și-ar fi dat bucuros pînă și frumozii lui bocanci.

Pentru a-și înșela așteptarea, recapitulă ultimele întîmplări.

Timpul de pace îi apărea un fel de preistorie fabuloasă; și războiul, pînă la armistițiul badoglian, i se părea o amintire din copilărie. De la armistițiu pînă azi trecuseră patrușpezece luni; dar cît de lungi, de interminabile! Erau întîmplări de ieri, salutul lui Giordano, care își anunța plecarea fără întoarcere și despărțirea de Giulio care pornea în vîi la ceiiați partizani. Și totuși i se păreau foarte îndepărtate, scrise pe o pagină îngălbenită a acelei furtunoase istorii pe care continua să o tăriească.

Era obsesiv? Nu; nu era și nici nu vroia să fie. Dar simțea greutatea flecării luni a aceluiași înfricoșător, cînd fiecare răsărit de soare schimba altele lucruri pe fața pămîntului.

Într-un timp foarte scurt experimentase și acceptase un fel de viață pe care nimeni n-ar fi știut să o prevadă; se prăbușiseră valori vechi și se consolidaseră valori noi după cum apăruseră ca prin farmec altele; natura omenescă se reaveia în aspecte rarese necunoscute unor întregi generații; se maturizaseră — în sfîrșit — cu repeziciunea eiupericilor, oameni noi.

Da, și el era un om nou: un mic personaj! Cine ar fi spus că studentul pierdvară și mueratic, care prima de la Giordano dăscăleala zinică, deveni într-o zi comandantul Achille? Un șef căruia după război i se vor propune sarcini de cea

¹ GAP: Grupuri antifasciste de partizani.

mai înaltă responsabilitate ! Un om disputat de partide care ofereau carnetul pe o tavă de argint, căruia marii generali aliați, de dincolo de linia frontului, îi trimiteau mesaje ca și cum ar fi avut același grad cu ei !

Odată s'însă războiul, cum ar fi putut să se prezinte din nou la Universitate, în fața aceluiași profesori care se obișnuiseră să-l considere un personaj ? Ii venea să ridice cînd unii bătrîni învățați, care odinioară îi negaseră calificativul 18, îi trimiteau acum emisii spre a-i implore predicția în caz de epurări !

Se temea că la diploma de licență va renunța definitiv ; dar nu pentru a se arunca în politică ! Rămînea ferm în hotărîrea lui de a rezista la orice tentație și de a nu deveni un profitor de pe urma Rezistenței.

Cu cîteva zile înainte, pe cîrmăsoșii Salatinii îi spusese pe un ton convingător : « După eliberare, vei face o mare carieră. Nimeni, la Padusa, nu are mai multe titluri decît tine ».

« Despre ce titluri imaginare vorbești ? Națiunile nu sînt conduse de generali și cu atît mai puțin de căpitani improvizați ca mine !

« Tu te subapreciezi ».

« Nu, mă judec în mod obiectiv ».

Și astfel Gianni răspunsese și diavolului ispititor din interiorul lui ce-l teroriza din cînd în cînd !

Dar Salatinii nu cedă. După cîteva minute de tăcere a reluat discuția :

« Totuși, Gianni, politica valorează cît tot restul pus laolalt ».

« Dacă vrei să-mi exciți vanitatea, n-ai să reușești »... Nimeni nu mi se pare mai iluzoriu decît ambiția politică. Un om se sacrifică pe sine și întreaga familie, își pierde liniștea interioară, luptă de la un capăt la altul al vieții, toate duminicile și sărbătorile se află pe drumuri ; și toate acestea pentru a ocupa o funcție careare și a-și vedea tipărit propriu-nume cu litere în ziare, de zece ori mai mici decît învingătorul turului Italiei sau al echipei de fotbal Milano-San-Remo... »

« Balvernele astea le spun cei ce nu reușesc ».

« Ale mele nu sînt balverne ; ale tale în schimb sînt pure amăgiri ».

Nici o politică, așadar ! Se va dedica atîci industriei și în sfîrșit va face bani, după treizeci de ani de rătăcire și de dorințe nesatisfăcute.

De ce nu ar fi reușit ? În industrie este nevoie de inițiativă și de un simț organizator ; el, inițiativa, de cînd era în război, demonstrase că are, și încă prea multă. Talentul îi fusese lăudat de mai multe ori de comandantul militar regional. Da, mișcarea partizană, în provincia Padusa, poate că nu era cine știe ce, depindea însă de rațiuni de ordin obiectiv, cunoscute tuturor, dar desigur că nu de el, care nu făcuse niciodată un pas greșit.

Gianni își reamintea de loviturile lui date prin surpriză, de ciocniri și despre numeroase alte acțiuni conduse de el pentru salvarea populației.

Lupta — într-adevăr — devenise mai puțin singeroasă, și nu era desigur rău, de cînd federalul Golarini plecase din Padusa lăsînd locul lui Bassini. Fascismul local vedea apropiindu-se ceasul încheierii tuturor socotelilor și prevedea acest lucru, consistent că nu vor rămîne nepeședite crimele.

De această situație mai puțin înconcordată el profitase creînd o organizație capabilă să salveze casele, fabricile, podurile, opera de asanare, în ziua cînd nemții se vor fi retras.

Era mîndru de tot ce înfăptuise, și acum cînd prăbușirea nemților părea iminentă — cu trupele aliate la cîteva zeci de kilometri de Padusa — era nerăbdător să-și pună în funcție organizația.

Se anunțau poate săptămîni calme ; dar de Crăciun — nu exista îndoială — Padusa urma să fie în sfîrșit liberă, și pesemne că odată cu Padusa întreaga Italie.

Gabriele și comunistul Massarenti sosiră împreună, negri la față de minie.

« Ai auzit de proclamația de ieri ? » îl întrebă sec Gabriele.

« O altă proclamație a lui Mussolini ? »

« Nu, a generalului Alexander către partizanii italieni ».

« Da ! ce spune de ești atît de întunecat ? »

« Să se reducă activitatea, să se înceteze operațiunile pe scară largă și să ia totuși o poziție de defensivă ».

Dacă Alexander vorbea partizanilor în acești termeni — comenta Gabriele — înseamnă că de la data proclamației — 13 noiembrie — anglo-americanii renunțau la orice continuare a ofensivei. Și i se părea lucrul cel mai absurd din lume, cînd se gîndea că trupele aliate erau la o împuscătură distanță de turmurile capitalei de regiune, și din Romagna eliberată apărea foarte ușoară trecerea peste fluviul Po.

Înșii fasciști din Padusa se rememnasă la o rapidă prăbușire a Republicii lor, după ce trupele aliate pătrunseseră în vest pe pămîntul german și Armata roșie pusese piciorul în regiunile de răsărit ale țării. Cum să nu vezi că Germania hitleristă dădea o luptă disperată, încercînd să apere pămîntul național, și nu mai putea să disloce forțe pentru a apăra frontul italian, părăsit în voia lui ?

« Această proclamație », spuse Massarenti, « va demoraliza partizanii și patrioții în avantajul total al fasciștilor ».

« Nu voi reuși niciodată să înțeleg », spuse Salatinii, « de ce acești domni aliați rad de pe pămînt cu avioanele lor atîtea orașe de ale noastre, dacă nu-i mai interesează apoi să înainteze ».

Gianni nu se mai putu stăpîni :

« Și cu ei vei avea de-a face... »

Gabriele îl bătu cu mîna pe umăr :

« Sînteți prea tineri pentru a ști că trebuie să te aștepti la dezamăgiri chiar și de la cei ce apără libertatea și democrația. Asta v-o spun eu... »

CIV

În noaptea de 15 spre 16 decembrie Gabriele dormi în casa Rinei. Se trezi foarte tîrziu, la ora prînzului, își puse paltonul și se așeză la aer curat în spatele casei. În lumina limpede a nopții înstelate, vîntul de apus adusesse pe neașteptate gerul în regiunea de jos, între fluviu și vale.

Îmbrăcat cum era de apă, din toamnă, pămîntul din jur, negru și argilos, se întărise, crăpînd acolo unde era mai umilțit ; și astfel mii de crăpături se deschiseseră pe cîmp. Era în sfîrșit sărbătoarea brazdelor, care începeau să se îmbece cu aer, să se purifice pentru anotimpul apropiat.

« Vezi ? », spuse Rina satisfăcută. « Pămîntul înflorește și brazda respiră ».

Dar Gabriele nu o asculta. Privea pe cer stoluri de porumbel săbateci, care zburau sur, nervos, pe firul unui aer înghețat, pentru a căuta în altă parte hrana pe care i-o nega pămîntul de aici întîrîr de ger.

Se gîndi cu tristete că iarna care, cu războiul care nu se mai termina, făcea ca populația din Padusa să sufere din nou de foamete.

Sosiră exponenții CLN tocmai în timp ce la radio se comunica știrea că Mussolini ținea un discurs public la Milano. După înfrîngerea suferită la 25 iulie, ducele nu mai vorbea în public ; și el o dovadă că reinviatul dictator nu avea încredere nici în noul regim creat de el, nici în victoria finală. Dacă acum se hotărîa să înfrunte opinia publică, trebuia să fie deci ceva foarte important la mijloc !

« Nu cumva vrea să ne taie craca de sub picioare nouă celor de stînga, anunțînd socializarea generală ? » spuse Gabriele.

«Nu, nu; vei vedea că anunță ofensiva pentru recucerirea Romei», spuse zîmbind Gianni.

«Tu glumești», zise Massarenti. «Unii spun, totuși, că se amăgește în mod serios să devină din nou mediator între Germania și ceilalți, ca pe timpul de la Monaco. Nu degeaba-i nebun.»

«E mai ușor», întrerupse un altul, «să ofere un acord CLN-ului pentru ai încredința Italia de Nord.»

«Da, ca și cum nemții ar fi dispuși să-l lase să acționeze așa...»

Dar nu: discursul de la 16 decembrie nu a adus nimic nou și nu a fost decît o obositoare colecție de locuri comune, cu care Mussolini încerca să-și construiască autoapărarea. Critică din nou regii, generali, plutocrații care-l trădaseră, revendica reînnoirea fascismului la programul republican și de nuanță socialistă din 1919, explică motivul pentru care n-a putut realiza noul regim decît în parte, și încheie cu emfatică perorație:

«Noi vrem să apărăm valea Padului cu unghiile și cu dinții; noi vrem ca valea Padului să rămîină republicană, așteptînd ca întreaga Italie să devină republicană... Milano este orașul care trebuie să dea și va da oamenii, armele, voința și semnalul revanșei!»

Prin radio se auzeau aplauzele furișoase ale fanaticilor concentrați la teatrul Liric din Roma. Dar cum puteau fi galvanizați fasciștii de la periferie cînd profitînd de unicul argument care ar fi putut să le ridice moralul, ducele se refugiază într-un fel de joc de cuvinte?

Vorbînd despre armele care trebuiau să restabilească imediat echilibrul de forțe, Mussolini nu spusese decît ațîț:

«Nu e vorba de arme secrete, ci de arme noi... ele fiind secrete pînă cînd vor fi introduse în luptă.»

Prea puțin pentru o populație care simțea că l-a ajuns apa la gît și acum, în mediocrul și prolixul lui discurs — în contrast ațîț de mare cu incisivul discurs din timpurile fericite — nu vedea decît o confesiune melancolică a ducelui, prea mult aminată, deoarece nici el nu mai vedea vreo scăpare.

Gabriele își frecă mințile:

«Acum o lăsa generalul Alexander, cu proclamația lui, a adus apă la moară fasciștilor. Astăzi, discursul lui Mussolini pare făcut anume pentru a ne da nouă încredere.»

Toți îl aprobă mulțumii.

«Am trecut printr-o lună de demoralizare», spuse Gianni, «dar acum s-a terminat cu sleirea: pornim din nou la drum cu toate pînzele sus.»

«Poporului» interveni Massarenti, «aceste ultime evenimente — cu criza mișcărilor partizane — i-au servit pentru a înțelege rațiunea ideală a luptei antifasciste. Suficiențele înșeși sensibilizează, cînd la baza rezistenței există o idee-forță ca libertatea.»

Gianni îl privi în ochi:

«Bravo, comunistule! Dacă nu s-ar lupta pentru o valoare realmente universală, nu s-ar explica transformarea atîtor oameni. Nu vorbesc despre mine, eu eram un om de nimic...!»

«Nu te mai biciui acum!»

«Ei, să lăsăm asta... Dar sînt exemple mult mai semnificative», continuă Gianni, «și de femei și de bărbați total transformați.»

«La cine te gîndești?»

«La Moro! Un pierdere-vară ca el, după ce a trăit mereu numai din expediție, acum face minuni. De lungi întregi ajută CLN-ul într-un chip uimitor, aproape fățiș...»

«Nu cumva o face din interes?» întrerupse Massarenti.

«Ce fel de interes? Crezi că se amăgește că va căpăta cîndva sarcini sau decorații?»

«Da, nu este ațîț de prost!»

«Cu ațîț mai puțin ne putem gîndi astfel la femeia aceea de oțel care e vara mea.»

Toti au fost de acord că această convingere de a lupta pentru un mare ideal o dat Mariuciei Cavallari un impuls admirabil. Fusesse o femeie capricioasă, o gospodină oarecare în casa ei, o soție prea puțin interesantă; astăzi e un exemplu pentru toți. Pe lîngă că acoperea cu ațîț entuziasm postul cel mai periculos în organizarea Rezistenței, pot spune că nimeni nu a făcut pentru cauza comună atîtea sacrificii economice ca ea, vînzîndu-și pînă și bijuteriile și continuînd să distribuie gratis oamenilor din Garda produsele fermei sale.

Ceilalți se ridicară să se îmbrace și Gianni rămase singur cu Gabriele.

«Știi ce m-a mișcat cel mai mult în purtarea verisoarei mele?»

«Ce?»

«Îți amîntești cînd ne-a cîștigat de sus parașutistul american și nu reușeam să conving pe nimeni să-l găzduiască din cauza biestemei spaimă care domnea peste tot? Ea m-a scos din încurcătură, propunîndu-mi să-l ascundem la Garda; acolo este și acum, știi?»

«Varăta este un adevărat as, dar tu ai făcut o mare prostie. Nu se aruncă bărbați în casa unor femei care trăiesc singure...»

«Ai rămas același: nu vezi decît sexul.»

CV

Comandamentul german afișase la rîșpînit manifeste scrise într-o limbă stîlciță, amenințînd cu pedeapsa capitală pe cei care găzduiesc prizonieri evadați sau parașuști aliați. Probabil că fusese interceptată vreo radio-comunicare transmisă de Charles, parașutistul american din cabina lui. Comandamentul german își asumase acum copoii înzestrați cu radiogoniometrice să bată zona în lîng și în lat pe mașinile lor infracoștoare. Adumeau aerul ca niște lupi săreți, în căutarea prăzii.

Administratorul Brogli alergase în oraș pentru a avertiza pe Mariucică despre inoportunitatea de a-l ține ascuns pe ne vor nimeni... Mai înții pe mine... apoi pe el, și poate chiar pe dumneavoastră, doamnă...»

Femeia era prinsă în ghearele unei disperări cu totul neprevăzută. Trebuia să ia măsuri pentru a-l salva pe Charles cu orice risc.

Dacă ar fi putut atunci să-și facă o analiză exactă a sentimentelor poate nu ar fi știut ce anume o împingea să-l salveze pe soldatul american: datoria sau nevoia de a-și proteja iubirea aceea neașteptată care o întîlniseră?

Brogli s-a gîndit la o soluție, cu agerimea lui naturală, de țaran, care nu-l părăsea nici în situațiile cele mai grele.

«Doamnă, dumneavoastră, în casa aceasta de la oraș aveți o mînsardă sigură, cu fel de fel de ieșiri... și apoi pe acoperișuri se salvează și pisicile... Ascundeți-le aici.»

«Bine, dar cum îl aducem pînă aici?»

«Este timpul să vă aducem o nouă provizie de lemne pentru încălzire. Din fericire, sînt tăiate!...» Măc la comandament, capăt bilei de însoțire și în mijlocul încărcăturii fac un loc ascuns pentru el. Norocul lui că e de statură mijlocie.»

Ideea i se păru bună; și înțelese că nu era timp de pierdut. Coborî în garaj și ajută de Brogli aprinse «cuptorul» bătrinei *Bailila*. Administratorul se așeză alături și plecă în tăcere spre Gardă.

Pe drum se gândi intens. Medita la căsătoria ei nefericită, la nefericirea ei și la aceea a soțului, suferind de o boală mintală. Acum, circumstanțele o împingeau să tragă după ea pe omul care o cucerise în aceeași casă unde trăise cu sărmanul ei soț. Nu era oare vinovată?

Brogli o privea și o înțelegea; dar tăcea.

Ea urmărea cu volanul mersul șoselei, dar în timp ce ochii ei erau vigilenți și atenți, sufletul îi rămânea neliniștit. Agitația i se manifesta și în gesturile seci, puțin violente, ale conducerii.

Administratorul înțelese că trebuie să rupă tăcerea, apăsătoare ca un coșmar. Îi puse, cu un respect delicat, degetele lui scurte pe umeri. Mariuccia se întoarse și îi privi.

«Doamnă, azi trebuie să scăpăm cu viață, cum spuneam și noi soldații din războiul din '915...»

Fraza aceea simplă aproape o eliberă de coșmar și o încurajă.

«Da, Brogli, e adevărat! Să ne salvăm pe noi și sentimentele noastre...»

«Ei... da!» confirmă administratorul.

Ea apăsă atunci piciorul pe accelerator.

La o jumătate de oră după aceea era în cabană în fața lui Charles. Vorbeau încet, în timp ce Brogli, deplasa inutil saci și alte unelte pentru a-și justifica vigilența.

«În noaptea asta, administratorul va pregăti carul și te va ascunde printre lemne.»

«Bine!»

«Aparatul de transmisie mi-l dai mie...»

«Nu: este prea periculos...»

«Îl vom fixa sub șasiul *Baililei*... Eu trec cu ușurință fiindcă am permisul regulat al agricultorilor, vizat de nemți.»

«Nu te pot expune la un asemenea pericol... tu nu ești soldat; eu, da.»

«Dar nu înțelegi că dacă te găsești cu aparatul te pun la zid?»

Tonul glasului său se ridicase pronunțând aceste cuvinte.

Charles îi zîmbi cu gingășie, privind-o adînc în ochii mari:

«Dar de ce faci toate astea?»

«Pentru că este de datoria mea și apoi pentru că... te iubesc.»

Definind acordurile gramaticale în toate amănunțele, Mariuccia strînsă tremurînd mîna lui Charles, rămas nemişcat și uimit de alita devotament. Se simțea umilit că trebuie să stea inert, așteptînd oare o plecărie.

Cît putu de repede, Mariuccia porni către oraș. Aparatul fusese puternic prins de firea sub șasiu cu legături trancine de sîrmă.

Mașina a fost oprită de patru doi militari din *brigăzile negre* la cerură permisul. Mariuccia îi învîta mai aproape și începu cu ei o discuție.

«O țigară, camarade! Pot să-ți ofer?»

«Nu, mulțumesc, doamnă, nu mai fumez...»

«Ai dreptate! Țigarile militare au ajuns ca vitriolul...»

Făcură haz cu toții. Se stabilă astfel o atmosferă de relativă cordialitate, împărțind oare bănuială.

Fumul țigarilor militare umplu interiorul micului vehicul.

«Dacă dăm de parașutistul american, îl obligăm să fumeze un pachet din astea; și crapă... clinele.»

Alte risete. Mariuccia luă și ea parte.

«Dar cum?» reluă ea. «Parașutiști prin părțile astea?»

«Ca ciupercile!» Noi păzim într-o parte și ei apar în alta. Și nemții ne iau peste picior.»

«Totuși puturosul ăla care a picat astă-noapte în oraș nu ne scapă. S-a format un cordon de jur împrejur că nu trece nici o muscă.»

«Mă faci să răd», îi răspunde celălalt. «Ieri seară a trecut pachetul cu ziarul *Avanti* clandestin, difuzat acum în tot orașul; și asta sub nasul nemților!»

«Dar parașutiștii nu vor trece: ți-o spun eu...»

Într-adevăr, la cîteva ore după aceea, parașutistul din noaptea trecută a fost arestat; dar Charles reuși să treacă.

Brogli, cu flurel lui care nu dădea niciodată greș, se duse în satul lui la comandamentul *gărzii naționale republicane*. Se prezentase cu chipul lui liniștit, obișnuit, pentru a declara transportul lemnului:

«Lemne de foc.»

«Pentru doamna Mariuccia? Ferice de ea că se poate încălzi!»

Subofiterul se refugiase din oraș cu soția și două fetițe.

«Ei...», șopti Brogli, «copiii dumneavoastră nu au căldură?»

«Cînd stau în pat... și îi ținem mai mult decît trebuie.»

«Sărmanii!... Doamna Mariuccia mi-a spus: Brogli, dacă vreun biet creștin îngheață de frig, dă-i puține lemne. Ne ajutam să ieșim din iarnă, nu?»

Subofiterul îi privi tăcut. Brogli, cu capul, făcu semn afirmativ. Celălalt zîmbi:

«Am să vin în seara asta cu caruțul...»

«Bine, aduceți și coșul: vom pune în el și un cocșel. Doamna nu îi numără niciodată.»

Riseră amîndoi. Subofiterul bătu o ștampilă pe un formular dinainte completat și adăugă un altul: «verificată încărcătura», și iscăli.

«Pe deaseară. Să facem totul cît mai bine fără ca nimeni să vadă sau să aște ceva...»

«De acord!»

Administratorul ridică brațul, tăind aerul cu un moale salut roman. Subofiterul îi răspunde întinzînd rigid brațul drept.

Carul cu lemne ajunse către oraș opt dimineața acasă la Mariuccia.

Ea privea de după obloane, înfrîndu-și cu greu agitația așteptării. Cînd Brogli sună la poartă, deschise fereastra cu o neglijență voită.

«Doamnă, am adus lemnele.»

«Altele?»

«Ei... frigul pare că nu are de gînd să se potolească; și apoi dacă mai vin alte bombardamente cine mai poate ajunge pînă aici?»

«Bine. fle!»

Mariuccia coborî, deschise cu ajutorul administratorului poarta cea mare și încărcătura intra.

«Toate bune?»

«Foarte bune!»

Începură să descarce, și cîrînd cele două ghetale ale lui Charles apărură. Soldatul se împins în afară, alunecînd pe podeaua carului, și sîrînd în picioare ca un acrobat, rosti un *all right*, sufoat pe loc de o mîna pusă pe gură.

Mariuccia îl trase îndată înăuntru, urcînd treptele două cîte două, pînă sus, în manskarda pregătită pentru el.

Faptul că se simțeau într-adevăr liberi, supraviețuind pericolului, îi uni într-o îmbrățișare vibrantă.

Apoi femeia se aruncă pe un fotoliu și îi privi lung, aproape interogativ.

«Războiul se va sfîrși.»

În acele cîteva cuvinte se exprima toată spaima: spaima că odată depuse armele, Charles se întorcea pentru totdeauna, singur, în America. În schimb, suferințele și riscurile comune ale războiului îi uneau tot mai mult.

Împ de aproape o lună au trăit într-o stare de neliniște și de încordare, măsurînd fiecare clipă. Mariuccia, zău, continua să desfășoare munca grea de informatoare a organizației rezistenței. Era, numai, puțin mai palidă ca înainte.

Mesajele și știrile, prin mijlocirea ei, ajungeau la mandsardă iar de acolo porneau mai departe pentru a ajunge repede prin aparatul de transmisie pînă la aliați.

Noaptea erau înșelătoare. Din cînd în cînd se azeau de departe împușcături scurte; automobile rare, rapide și misterioase, treceau pe străzi; pași, cadențați de patrulă fasciste îi făceau să-și țină răsuflarea. În fiecare seară, înainte de a se dezbrăca, Mariuccia, închisă în camera nuptială, cu pumnii strînși și urechile ciufite, asculta zgometele sinistre ale orașului, aproape complicitîndu-se în spaima care-i pătrundea în suflet. Nervii ei se destindeau numai cînd, Charles, spre mîiezul nopții, ușor și tăcut, cobora din mandsardă.

Într-o noapte — așteptînd ca Charles să coboare din mandsardă după o transmisie — Mariuccia stătea vigilentă sub ușa de la obloane puțin întredeschisă. Zări, la începutul străzii, un vehicul german care se apropia cu o încetineală neobișnuită, oprindu-se din cînd în cînd, ca și cînd cel care îl conducea, căuta un număr, o poartă.

Încordarea femeii se ascutea odată cu înaintarea mașinii. Cu respirația sîgurmată se apleca înainte și fără să-și dea seama, își infundea unghiele în lemnul pervazului. Cînd vehiculul fu la cîteva metri de intrarea casei, Mariuccia reuși să vadă că era înzestrat cu arcul radiogoniometrului, care se învîrtea în jurul lui însuși.

Întui prompt situația și se aruncă pe scări, înspire mandsardă. Ajunse sus într-o clipă și fără să spună nimic — cu respirația paralizată — smulse cu o trăsătură violentă stecherul introdus în priză. Și rămase astfel, fără suflare, privindu-l țintă pe Charles.

«Ce e?» murmură americanul.

Mariuccia nu-i răspunde dar cu arătătorul îi indică parterul...

«Crezi că...?»

Femeia îi făcu să tacă cu un ușor semn al buzelor, apoi îi luă mîna și-l trase după ea, căuțînd să nu facă nici un zgomet.

Peste puțin ajunseră amîndoi în spatele balconului și zăriră mașina germană oprită în mijlocul străzii, în fața casei lor.

«Acum ai înțeles?» îi șopti Mariuccia.

Nu rămînea decît încercarea unei salvări primejdioase.

«Vino... repede!»

Coborîră în fugă la parter. Mariuccia se apropie de *Balilla*, ridică capacul și-l arătă lui Charles un bidon cu benzină ascuns în garaș pentru orice precauție.

«Dacă ar trebui să așteptăm aprinderea cutiei pentru o lemne, am fi pierduți!»

În timp ce Charles vărsa lichidul, Mariuccia alergă înspire vechia poartă verziile care se deschidea într-o stradă paralelă. Drumul era liber.

Primul violent sunet de sonerie la ușa intrării, îi făcu să tresară. Urcară dintr-un salt în *Balilla*, el la volan și ea alături; motorul porni; Charles trecu imediat în viteza a doua, ținînd afară dintr-o mișcare.

Străbătura fulgerător, străduna singuratică și cu apucură apoi pe marea arteră înspire Porta del Mare. Înaintînd cu furia stîmpe, cu acceleratorul la maximum, vehiculul fu curînd la ceaaltă periferie. Mariuccia respiră.

La cîteva kilometri de vechia barieră ducală îi aștepta o curbă ca un cot, bine cunoscută automobiluștilor ca întorsătura de pe podul diavolului.

Charles, în întuneric, n-a știut să măsoare distanța și mașina se lovi ca plumbul de zid, șerpii în zigzag, făcînd un impresionant salt peste cap și se înfipse ca o săgeată cu botul în mîlul dens al canalului de dedesubt.

Nici un urlet, nimic altceva decît o bufinătură puternică în noapte.

CVI

La sfîrșitul lunii ianuarie, după înfrîngerea definitivă a apărării germane la frontiera orientală a Reichului — cu prezența rușilor la șaptezeci de kilometri de Berlin — pînă și Goebbels trebui să denunțe în mod dramatic pericolul mortal al Germaniei naziste. Ce mai putea spune Mussolini italienilor? Ex-ducele încercă o diversione socială la 2 februarie lansă o declarație cu ton revoluționar.

«Fascismul s-a angajat să realizeze postulatele lui cu caracter social și în mod precis socializarea, soluționarea unei probleme istorice seculare care se prezintă ca actuală în aproape toate țările. Caracterul unei asemenea mari inovații este cuprins în aceste cuvinte ușor de înțeles pînă și de cea mai modestă dintre minți: pînă la ieri, munca era instrumentul capitalului; și de azi în Italia, instrumentul muncii este capitalul... drept pentru care se poate spune că se deschide o nouă perioadă în istoria umană.»

Poate că astfel își făcea iluzia că dă oxigen credințioșilor lui; dar efectul a fost cu totul altul. Dacă dictatorul, după ce timo de mai mult de douăzeci de ani a luat în deridere doctrina socialistă, revenea în acest chip la teoriile din tinerețe, pînă într-attîcînt anuța cu o emfază că socializarea ar fi deschis o nouă perioadă în istoria umană, însemna — socotînd mulți la casa partidului fascist din Padua — că omul înțelegea că zilele ei erau numărate și căuta penibil să-și refacă o virginitate în fața istoriei. Era deci o dovadă în plus: catastrofa era iminentă.

La Padua, în ambianța fascistă, era o atmosferă de totală demobilizare și cîteva comandanți începuseră chiar să se retragă. Cei rămași erau, în marea lor majoritate, exponenți locali modesti, fără păcate prea mari pe conștiința care căutau să obțină unele merite în extremism, salvînd populația de la represaliile germane și preîntîmpinînd vîrsări de sînge.

De cealaltă parte a baricadelor, foarte mulți, anticipînd evenimentele, începeau să se comporte ca și cînd aliații ar fi fost chiar la porțile orașului. Printre acești imprudenti se distingeau Moro, care aruncase peste bord de cîteva luni pe ultimii lui clienți nemți, pentru a se dedica obținerii de fonduri pentru Rezistență. Se învîrtea prin oraș ca o sîfrîlează, printre familiile întoarse acasă și se oprea la fiecare. Fiecare ca dezinvoltură despre apropiata înscăunare a reprezentanților democrației și dădea asigurări în dreapta și în stînga că se va gîndi el la protecția fasciștilor care nu făcuseră rău nimănui.

«Nu o fac ca să mă laud», spunea adesea, «dar cred că un oarecare credit pe lîngă noii conducători nu-mi va lipsi...»

Moro, totuși, și-a făcut rău socoteliile. Aliații erau încă departe și urmau să ajungă, într-adevăr, dar numai după două luni. Și dacă primejdia nu era prea mare din partea fasciștilor din oraș, conștiința de iminenta prăbușire și îngrijorări mai ales de faptele lor proprii, nu se putea spune același lucru despre cei străini de oraș. Mai cu seamă brigăzile negre erau pline de aventurieri, transferați acum în nordul Italiei, și înfiți fiind de trupele aliate. Era criminali în stare de orice, căci nu se temeau de răzbanare, convinși că se puteau eclipsa în ultimul moment fără să lase nici o urmă.

A ajuns astfel: pînă la auzul acestor disperați că Moro s-a lădat că este în legătură cu un post de transmisie clandestin și că de cîteva zile dădea mult de lucru fasciștilor. Imediat doi brigadieri negri s-au repezit acasă la el să-l aresteze și evitînd închisoarea îl duseră într-o casă de țară, fătășă liberă recent de cîțiva cetățeni din oraș. Clădirea aceea patriarhală le servea pentru îndeplinirea, pe neștiute, a unor operațiuni « delicate ».

Către seară a fost condus într-o cameră apropiată de aceea unde fusese închis și spre marea lui surpriză se trezi față în față cu Grancesco Tassinari.

Vicefederalul stătea aștept la masă, cu un aer plictisit, împreună cu un plutonier major voluminos din brigăzile negre care vorbea cu un accent toscan. În picioare, cu uniforma murdară și cu barba nefînglîită, privind încruntat, așteau cei doi militeni care operaseră arestarea. Aveau înfățișarea unor indivizi disperați, în stare de orice nebulie, pentru a-și învinge spaima întunecată din suflet.

Cînd Moro intră, ex-secretarul GUF-ului îl făcu un semn cordial de salut. Apoi așteptă ca vechiul lui coleg de studii să se așeze pentru a i se adresa direct. Începu pe un ton coborît, apăsător: dar glasul i se reînsufletă, cînd a început să depene firul amintirilor din viața universitară, cei legase de aștepta ori pentru a sărbători « succesele prietenilor comuni și gloriile patriei ». Nu uita întimitatea de odinioară — spuse — și ținea să-i vorbească cu sufletul deschis vechiului tovarăș de studii.

Moro asculta impasibil, aproape absent.

Au trebuit să treacă vreo zece minute pentru ca Tassinari, vizibil încurcat, să ajungă la concluzie:

« Sînt aici pentru a nu fi pus de altfel la zid. Dar pentru că eu să te pot salva, trebuie să-mi dai informații precise ».

« Despre ce? »

« Știi bine: despre transmitătorul clandestin care se pare că dirijează bombardamentele asupra flintului nostru. Pe deasupra, spunîndu-mi tot ce știi, contribuie la salvarea populației pașnice... »

« Așadar, în numele vechii prietenii din studenție, îmi sugerezi să devin un spion !... Frumoașă moralitate ! »

« Termenul de spion nu are ce căuta aici. Ar fi vorba de colaborare cu autoritățile Republicii ».

« Republica creată de voi, totuși... »

« Pentru a se apăra, această republică te poate împușca pe loc... În schimb îți ofer calea pentru a te reabilita ».

« Să mă reabilitezi, de ce? Că nu sînt fascist? ! Dar nu mi-e rușine absolut deloc de asta ».

« Hai, Moro, încetează cu pozele astea și să revenim la concret ! »

« Dar de ce insistă pe tonul acesta? Sînt un om onorabil ».

« Nu face pe eroul », izbucni Tassinari, « ca și cînd n-aș ști că ești un fascist de ultimă oră și ai făcut în toată viața afaceri de bursă neagră cu nemții ».

Devenind deodată palid, Moro își șterse fruntea cu batista. Se așeză mai bine pe scaun, apoi îl privi țintă în ochi pe Tassinari și începu să-i vorbească repede de tot în dialect, ca și cînd ceilalți nici nu ar fi existat.

« Da », spunea Moro, « am fost cel mai netrecînd student al universității din Padua; am făcut afaceri la negru și numai așa mi-am putut plăti vechile datorii; și sînt un om de nimic, care într-o lume dreptă construită de oamenii liberi, după război, va trebui să transpire mult pentru a-și recăpăta demnitatea... Dar de ce — acum cînd încep să mă refac — insistă să-mi propui să-mi salvez viața cu un gest care m-ar arunca în cea mai mare abiecție? Caută, mai degrabă, tu să te salvezi, părăsind barca asta de nebuni și de asasin, gata să se scufunde... »

Vechiul secretar al GUF-ului îl privea cu ochi oboșiți, înțepoși, lăsîndu-l să vorbească. Dar ofiterul brigăzilor negre, în parte reușind să înțeleagă cuvintele lui Moro, își pierdu în cele din urmă răbdarea:

« De ajuns cu insultele. Dacă îți le admite doctorul Tassinari, nu îți le permit eu. Alegerea simplă: ori vorbești și vei fi liber, ori nu vorbești și te vom trimite imediat pe lumea alaltă. Groapa e gata săpată ».

Un hohot lung și sarcastic îl înghetă pe Moro.

« Acesta », exclamă el, « este o macabră conversație între cadavre. Eu în noaptea asta nu voi mai fi viu; dar voi veți mai putea avea cîteva săptămîni de viață numai, pentru că prăbușirea este iminentă. Deci mai puțină aroganță ! »

« Aroganță? » strigă ofiterul, « Am fost chiar prea răbdători cu un individ ca dumneata ».

« Veți să spuneți că sînt un om fără căpăți. Ei, atunci vreau să mă reabilitez așa cum concep eu: jocul asta merită și o luminare ».

« Trădarea nu e reabilitare ».

« Atunci chiar vrei să fii executat? » sări nervos vicefederalul.

Urmă o lungă tăcere, Moro privea în gol; ofiterul privea pe Tassinari; acesta se uita atent la niște insecte care se mișcau pe podeaua murdară și stricăță.

Vicefederalul nu s-a mai simțit niciodată atît de umilit în fața lui însuși, ca în momentul acela. Moro, prin prezența lui, îi amintea de timpurile fericite, cînd el era printre cei mai bine cotați secretari ai GUF-ului și părea că va fi lansat către cea mai strălucită carieră într-o Italie puternică și temută. Ce durere, în schimb, să-ți vezi această sărmană patrie, redusă la un cîmp de luptă pentru armatele străine ! Și cît de meschin se simțea el, comandant acum fără nici o putere, obligat să se ocupe cu acele mizerabile treburi de poliști !

Tassinari avea simțul inutilității tuturor acțiunilor pe care le îndeplinea de cînd adărase forțat la Republica socială. Trebuia să-și impună să creadă în victoria lui Hitler; dar în întimitatea lui înțelegea — și încă în ce măsură ! — realitatea situației. În acele momente, însă, numai o imposibilă armă a miracolului ar fi putut răsturna soarta războiului.

De altfel se simțea obligat să fie constant. Crezuse în « noua ordine » și pentru ea murise și predicase ani întregi, cînd lucrurile mergeau bine și pînă și Churchill aplauda. Locul lui era deci acolo, cu Mussolini, chiar și în aceste clipe teribile. Poate că ducele își pierduse și el încrederea, și era trist, poate mai mult decît el, dar mergea înainte. A-l părăsi ar fi însemnat o lașitate.

Să se bată pînă la sfîrșit, pînă la moarte: asta da ! Dar de ce să asasineze pe nenorocitul din fața lui? Blestematul de radio transmitător pentru care era interogată, cît putea conta, în definitiv, în ajunul unei catastrofe ca aceea?

Tassinari se ridică brusc, regăsindu-și o neașteptată energie și spuse cu un glas ferm ofiterului și celorlalți doi:

« Așteptați afară ! Lăsați-mă cîteva minute cu omul acesta. Poate că între patru ochi voi reuși ceva ! ».

În fața tonului lui hotărît, nici unul din cei trei nu îndrăzni să obiecteze și ieșiră în liniște, îndreptînd înspre comandant o privire bănuitoare.

Rămăs « între patru ochi » cu Moro, Tassinari îl țintui cu privirea și îi șopti încet: « Vreau să te salvez; să nu crezi că o fac ca să capăt laude din partea antifasciștilor. Dacă rămîn undeva sînt o fac pentru că mi-e silă de acest joc dublu, atît de onorat astăzi ».

« De ce vrei atunci să mă salvezi? »

« Pentru că mă chinuie ideea de a vedea ucis un vechi prieten de școală ».

« Nu văd, totuși, cum mă vei putea scoate din încurcătura asta ».

«Nu-ți cer să trădezi, dar să-mi spui ceva pe jumătate, ceva care să pună pe ai noștri pe urmele transmitătorului, fără a aresta pe prietenii tăi. Ei ar putea fi avertizați...»

«Înțeleg că nu vrei să mă înșeli; dar jocurile complicate nu reușesc niciodată. Și apoi, chiar dacă m-aș murdări să trădez, bestiile alea tot m-ar omorî...»

«Nu cred; și apoi sînt eu aici!»

«Iluzii!... Tu nu mă înșemni nimic... Au hotărît totul; lasă-i să termine cu mine cît mai repede.»

«Dar la viața ta nu te gîndești?»

«Care filosof latin declara absurdă teama de moarte, deoarece cînd sîntem noi nu este ea și cînd este ea, nu sîntem noi?»

«Este grecul Epicur...»

«Mă auzi? Sînt atît de departe de viață, încît îmi pot permite să citez.»

«Lasă lucrurile astea... Ascultă-mă...»

«Să nu ai remușcări, Tassinari! Bandații aceia ar fi în stare să termine și cu tine, dacă ai încerca să mă salvezi.»

«Atunci, adio», spuse Tassinari, ieșind din padie încurtat.

Moro a rămas singur timp de o jumătate de oră. Reveniră apoi numai ofițerul și cei doi milițieni, fără vicefederal.

«Doctorul Tassinari a plecat», spuse ofițerul. «Avea alte treburi.»

«Sau poate e mai puțin tîlhăr decît voi?»

Ca și cînd ar fi primit o lovitură de bici, maiorul se făcu roșu la față și începu să reverse înjurăturile cele mai murdare împotriva prizonierului. Antifasciști și așa-zigii partizani — strigă el — erau ticăloși, adevărați indivizi ieșiți din închisori!

Indivizi care au trădat, au furat, au omorît soldați în ambuscadă, l-au combătut pe Mussolini după ce au supt din bunăstările lui. Era natural ca Moro să fie de partea lor. Nu degeaba era un amoral... »

Respirația îi sufoca. Se opri pentru a-și reveni.

În momentul acela se auzi, foarte aproape, o descărcătură de mitralieră.

Majorul avu o tresărire; apoi furios se declanșă:

«Și acum îți dau un minut de gîndire. Ori vorbești, ori te culc la pămînt cu o rafală!»

Moro deveni palid; forțele îi părăseau. Strînsese dinții pînă la sîcșnet și reuși să strige cu un glas sufocat:

«Acum e rîndul meu; dar cîrînd va fi al tău, asasinule!»

Avu încă puterea să scuipе mucusul de țigară înspre plutonierul major, care rămase încremenit și, privindu-l ca paralizat, cu ochii de sticlă, pînă ce milițianul descărcă toată banda de cartușe a mitralierei în burta.

CVII

În zăpușeala lunii iulie, după fuga din vâi, Giulio începuse să opereze în orașul Savena cu grupurile de acțiune partizană, vestitele GAP. Numele lui nou de luptă era căpitanul Spleber.

Ambianța de la Savena era cu totul alta decît aceea din Padusa. Organizația clandestină era vast și bine ramificată și numărul partizanilor combatanți cu mult superior; și erau oameni foarte pricepuți cei ce formau rîndurile brigăzilor. Nu se vedeau, dar se simțeau pretutîndeni, în orice moment.

Giulio, care se considera un șef la Padusa, aici se simțea un om de rînd. Printre partizanii din Savena erau membri ai tuturor partidelor și adepți ai tuturor ideologiilor; dar majoritatea elementelor active erau comuniști. Se simțea participarea

largă a poporului; și Giulio înțelise aici foarte bine că primul motor al oricăruia mare eveniment este elanul popular înflăcărat. Comandantul militar regional era un fost exilat comunist care luptase vitejește în Spania de partea roșilor. Giulio reuși să-l cunoască; și îi fu deajuns o scurtă convorbire pentru a-l socoti un conspirator înoscut, îmbinînd simțul de organizare cu un sînge rece excepțional. Neglijent în îmbrăcăminte și cu un temperament nestăpînit, comandantul era antiteza comunistului politic al Comandamentului regional: un socialist fermecător, cu ținuta unui domn care mergea în fiecare zi la înflînirea cu moartea (jocul cel mai greu și cel alegea el!) cu un aer distrat și surîzător al celui ce este așteptat la o petrecere cu dans.

Giulio legă imediat prietenie cu Terremoto, un muncitor athletic de vîrstă lui, comandantul celei mai temerare brigăzi a GAP-ului. Și Terremoto era comunist; spunea că aderase la Partidul Comunist nu din considerații de natură ideologică ci pentru că vedea în el partidul de luptă.

Multi oameni de mare curaj cunoscuse Giulio, dar nici unul nu ignora cu totul teama ca Terremoto.

«Dacă te torturează», obișnuia să spună, «trebuie să-ți bați în cap că suferi o operație chirurgicală pe viu. Asta este maxima conspiratorilor!»

Și demonstrase cu faptele că stă să pună în practică un asemenea precept! Într-o zi, Terremoto — deși nu avea încredere în nimeni — îi ceru să ducă personal un mesaj, în vederea unei acțiuni delicate.

«Pe via Santo Stefano la numărul 99, sub sonerie vei găsi scris: Amleto Zamboni. Bate cu degetele de trei ori și cînd îți se va deschide, întreabă de Bonaventura.»

«Am înțeles...»

Giulio porni într-ocolo puțin zîmbind, gîndindu-se la numele acela de luptă straniu, cunoscut din filozofie și din *Corriere dei piccoli*.

Ajunse repede la numărul 99, intră în gang, urcă două scurte rampe de scări și bătu ritmic și precis cele trei lovituri stabilite.

Ușa se deschise încet; în fața lui apăru figura bine cunoscută a profesorului Fantinuoli. A fost ca apariția unei fantome. «Cum?... Dumneavoastră?...» și nu reuși să mai spună alt cuvînt.

Vechiul președinte al Institutului fascist de Cultură era în față, nesigur dacă Giulio a bătut la ușa lui dintr-un simplu echivoc.

Dar mai mult decît o îndoială, era o speranță.

«Ești surprins că mă vezi?» spuse Fantinuoli cu jumătate de glas.

«Oh, da... domnule profesor... Eu vă credeam în altă parte...»

«În schimb, după cum vezi, mam-am refugiat aici...»

«Dar dumneavoastră sînteți numai refugiați?... Nu activați, poate?»

Fantinuoli privi în jos:

«Da, dar spune-mi departe!»

Se simțea o vădită încurcătură în cuvintele puținе, greu exprimate. Părea el, acum, studentul rușinos că trebuie să se justifice cu răspunsuri nesigure. Giulio îi simți micșorîndu-se, umilit că trebuie să se dezmință și se jenă. Dar reuși să-și învingă starea, cu o ieșire dezinvoltă.

«Cît este de adevărat, domnule profesor, că în aceste timpuri se trece de la o surpriză la alta.»

«Da, așa este!... Nu ne-am mai văzut de cînd am părăsit Padusa.»

«Sînt totuși fericit că vă văd azi aici.»

Îți amintești ce ceartă-am avut cu federalul Puglioli, cînd am plecat de acolo?»

«Da! Discuții despre metoda propagandei de război.»

«Așa e, numai că eu eram pentru Rusia... Dumneata vei ști, de altfel, că eu sînt înscris în partidul comunist».

«De mult?»

Fantinuoli ezită să răspundă; apoi murmură ceva grăbit. Îi veneau din subconștient, într-o învâlmășală confuză, timpurile încă atît de apropiate de respectul față de regim, îndoilele reprimite și orgoliul lui de înalt funcționar. A fost ca un asalt de umbre înfricoșătoare și paralizante. Apoi tăcu, preocupat. Se scutură, încredințat lui Giulio o foale de hîrtie și cu oarecare greutate îi spuse:

«Spune-i lui Terremoto că Bonaventura îl salută».

CVIII

La sfîrșitul lunii august, Giulio a fost angajat într-o acțiune riscantă, a cărei conducere i-a fost încredințată lui Terremoto.

La orele zece seara nu sosită la închisoarea din Savena, situată într-o poziție foarte centrală, unsprezece partizani la bordul a două automobile. Trei oameni — dintre care și Giulio — erau îmbrăcați în uniformă germană, patru — printre ei comandantul Terremoto — în uniformă brigăzilor negre, iar ceilalți figuiau ca partizani capturați. Pentru a face scena mai demnă de crezut, aceștia din urmă apăreau cu chipul plin de vînată.

Trucul nu era foarte nou, dar nimeni nu-și putea închipui că poate fi folosit într-o închisoare de importanță aceeași, pătă de zeci de zeci de inarmați și aflată nu departe de cazarma brigăzilor negre.

Giulio, purtînd gradul de sergent al *Wehrmachtului*, fiindcă era singurul care vorbea limba germană, se adresa agenților poliției auxiliare, de pază din afara porții de la intrare. Spuse — prefăcîndu-se că traduce în italiană impecabila limbă germană — că intenționa să închidă acolo niște capetenii partizane arestate. Agenții au dat pe loc semnalul convenit; și au fost deschise din interior atît poarta cea mare cît și cea de a doua.

Odată intrați, cei patru partizani se rezeziră în spre biroul de comandă al închisorii unde sub amenințarea pistolelor dezarmară un sergent și trei agenți de pază. Firul de telefon a fost tăiat pe loc.

Între timp nemții falși și ceilalți brigadieri negri impuseră ordinul de «mîinile sus» gardienilor externi și-i dezarmară cu repeziune. O soartă identică avură alții agenți intervenți, cărora echivocul uniformelor nu le-a permis să-și dea seama pe moment de situație. Într-un sfert de oră, partizanii au fost stăpîniți absoluți al celor mai importante închisori din regiune, fără să facă o singură victimă.

În timp ce agenții erau închiși în carcere, au fost eliberați toți deținuții, alăturîndu-li-se înșă și delincvenții de drept comun. Răspîndindu-li pe aceștia din urmă în oraș, Terremoto vroia să împiedice cercetările poliției pentru a da posibilitate partizanilor și patrioților eliberați să-și găsească un adăpost sigur.

În oraș răsunetul a fost enorm; era nevoie de acțiunea aceea temerară pentru a convinge populația că mișcarea partizană era realmente ceva foarte serios.

La sfîrșitul lunii septembrie 1944, atacul aflatilor asupra orașului Savena părea iminent. Trupele americane nu erau decît la o distanță de 20 de kilometri.

În cercurile partizanilor se aflase că comandamentul fascist lora era încă nesigur în ceea ce privește operațiunile de apărare a orașului. Fasciștii implacabili erau pentru luptă, ceilalți — care se gîndeau la propria lor piele — înclinau pentru evacuare.

O lovitură neașteptată dovedind forța și îndrăzneala partizanilor putea să influențeze într-o măsură decisivă asupra hotărîrii fasciștilor și să salveze orașul de amarnicul destin rezervat de apărarea lui cu orice risc.

Cine putea fi însărcinat cu această operație, dacă nu Terremoto?

Înainte de a pleca, îi spuse lui Giulio:

«Plecăm șase pentru o acțiune formidabilă».

«Și eu?»

«Asta nu e treabă pentru oameni cumsecade. Și apoi e nevoie de un singur ofiter; și acela sînt eu».

Terremoto, împreună cu cinci partizani și cu o ladă de trotil în greutate de un chintal, fu prezent la ora una noaptea în fața celui mai mare hotel din oraș.

La *Excelsior* își aveau sediul atît comandamentul german, cît și cel fascist și tot acolo locuiau numeroase «persoane importante». În seara aceea, apoi, într-un salon de la parter, nemți, fasciști și cîteva femeiește dansau pentru a sărbători o foarte mare decorație primită de un tînar ofițer german.

Terremoto opri mașina înaintea intrării și coborî cu trei oameni. În apropiere se aflau două automobile nemțești oprite, cu cîteva militari ce discutau între ei. Comandantul de partizani nu-și lua în seamă și tovarășii se îndreptară degajați, în spre intrarea hotelului, fără ca nemții să arate că s-ar preocupa de ei.

Sunară: portarul le veni în întîmpinare. Terremoto îl împinse într-un colț, în așa fel încît nici militarii nemți care pâlăvrăgeau afară, nici gărzile dinăuntru, să nu observe scena.

«Stai cuminte și taci: sîntem partizani» îi șopti la ureche.

«Dar sînteți nebuni? Nu știți că hotelul este plin de nemți? Vă fac bucățele».

«Avem noi grija de asta!»

Un partizan îl luă de un braț și-l duse la automobilul oprit, unde a fost luat imediat în primire.

Ceilalți trei au intrat în acțiune. Terremoto se îndreptă spre *bureau*, unde îi ținu nemicași sub amenințarea pistolului pe funcționari, în timp ce doi partizani, prin surprindere, dezarmară patru gardieni.

La cîteva metri distanță, în salon, «camarazi» fasciști și nemți continuau să danseze, cu totul în afara realității.

Cei trei partizani rămăși afară intrară pe ușa principală cu lada de explozibil și urcară în viteză treptele pînă la primul etaj. Aici depuseră încărcătura cu un fitil aprins pentru șapte minute și coborîră repede. Astfel toți partizanii se regăsiră în hol. Unul din ei începu să mitralizeze gardienii dezarmați care nu mai fuseseră legați din lipsa de timp. Alții doi făcuseră o incursiune în spre salonul de dans, trăgînd la înălțimea solului cîteva rafale de mitralieră și provocînd o panică de nedescris. Apoi toți, în frunte cu Terremoto, se rezeziră în spre ieșire.

Alarmati de împuscături, trei sau patru militari germani, rămăși afară, se rezeziră în direcția holului. În ciocnirea neașteptată la o distanță atît de apropiată, unul din partizani fu rănit, dar reuși, în avîntul luat, să-l urmeze pe ceilalți și să se salveze.

Cîteva minute mai tîrziu se auzi puternică explozie a trotilului sfîrșit tot hotelul; dar partizanii ajunseseră departe.

«Poate că băleții mei au trimis pe lumea cealaltă mai mulți adversari decît era necesar», spuse Terremoto a doua zi, cînd termină de povestit episodul lui Giulio. «Dar războiul e război; și cînd un om are flori în firea spinării, nu poate măsura tot ce face».

Atacul asupra hotelului *Excelsior*, oricît a fost de reușit, nu i-a convins pe nemți și pe fasciști să evacueze de urgență Savena. Dar trupele aliate erau la un pas de oraș; se aștepta ca dînt-un moment Terremoto să facă saltul final. În această fracțiune de timp, comandantul militar al CLN-ului, hotărît să împiedice distrugerile de ultim moment ale fasciștilor, plănuia să ocupe Savena înaintea sosirii angloamericanilor

și ordonă partizanilor care operau în munți și în câmp deschis să se reverse în oraș.

Și astfel, în a doua jumătate a lunii septembrie, aproape trei sute de combatanți veniseră pe neștiute în clădirea pe jumătate distrusă a spitalului, la periferia orașului, de lângă Porta della Lana.

Comandantul german al pieței, convins că intrarea trupelor aliate la Savena era o chestiune de zile, se prefăcea că ignorează situația. Merita, de altfel, să-ți riști pielea împotriva partizanilor hotărâți la orice, numai pentru a menține puțin mai mult controlul asupra orașului?

Comandamentul brigăzii de partizani, între timp, reușise să realizeze în interiorul spitalului un miracol de organizare. Totul fusese pus în ordine conform unei discipline militare riguroase... Erău ronduri de pază, sentințele, deșteptare, rașie zilnică, w.c. Hrana era abundentă și fuseseră prevăzute pînă și saltele pentru dormit. Nu lipsea nici măcar ordinul de serviciu, alflat în toate camerele. Era o situație paradoxală, dar Giacomo, comisarul politic al brigăzii, reușea ușor cu făcătura lui senin să sugereze pe partizani că totul era natural pentru că așa e făcută lumea.

Și Giulio era acolo, comandant de companie și observa uimit pe omul acela de oțel, capabil să mestece o bucată de chiflă, în timp ce trăgea cu mitraliera. Și nu reușea să priceapă cum era posibil ca « o baze » partizană de dimensiunile acelea să poată funcționa în oraș, la un kilometru distanță de cazărmile germane și de brigăzile negre.

Viața în oraș continua să se desfășoare aproape normal. Populația trecea liniștită prin zona controlată de partizani și continua să-și vadă mai departe de treburile, înspre centrul orașului, unde mai comandau încă fasciștii.

În așteptare, trecu totă luna octombrie. Din cînd în cînd, cineva aducea veste că aliații seoseau dintr-o clipă în altă; dar faptele se adăugau unele după altele pentru a domniști zvonurile optimiste.

La sfîrșitul lunii, tensiunea nervoasă a partizanilor închiși în spitalul ruinat, se dezlănțu. Devenise limpede că frontul se oprise pe loc și că aliații, pentru moment, nu vor sosi. Nemții și fasciștii deci — împotriva tuturor previziunilor lor — rămîneau stăpîni pe oraș; și era evident că nu ar fi permis consolidarea unei «baze» partizane.

Într-adevăr, înspre sfîrșitul lunii octombrie și începutul lunii noiembrie, comandamentul german, sprijinit de fasciști, reîncepu să patrulaze pe străzile din jurul spitalului și stabili posturi de control în apropiere. Era preanunțul atacului.

Giulio primi chiar în zilele acelea vestea că la Milano, Linda născuse o fetiță. Noua lui paternitate îl făcea neînșinat, aproape vinovat față de creatura pe care nu o cunoștea și poate nici nu o va vedea vreodată. Și își descărcă nervozitatea mai ales împotriva aliaților.

Se știa prea bine de hotărîrea luată de comandamentul regional al forțelor Rezistenței, ca la timpul potrivit să concentreze în oraș pe cei mai buni partizani din provincie, numai pentru că aliații dăduseră asigurări că aveau să înceapă cîmă curînd ofensiva asupra Savenei; și acum lui Giulio i se părea o adevărată trădare să renunțe la ocuparea orașului, aflat vreme cît oricine știa că era foarte ușor de învins restul rezistenței germane.

Îi veneau în minte discursurile fratelui său și mai ales ultima convorbire avută cu el la Milano. Dacă Gino ar fi fost acolo, i-ar fi spus încă o dată că aliații raționau cu capetele lor și nu cu acelea ale antifasciștilor italieni nerăbdători. Dacă statul major hotărîse să amîne pînă la primăvară eliberarea cîmpiei Padului, cucerirea Savenei nu avea nici cea mai mică importanță. Un oraș în plus sau în minus ce mai putea însemna oare? Mulți patrioți și partizani însă ar fi urmat să cadă în Savena,

acum și în lunile următoare, din cauza amînării operațiunilor de eliberare. Și puteau generali anglo-americani — continua să insinueze în sinea lui Gino — să se preoape de soarta mîncinului acesti de combatanți, cînd milioane de oameni de toate naționalitățile muriseră în groaznicul conflict, și atîtea alte ființe aveau să mai cadă pînă la sfîrșit? Cel puțin, strategii și generali aliați trebuiau să se gîndească să crute viețile propriilor lor soldați.

« Nici cît o para chioară nu valorează pielea ta pentru ei », conchidea glasul interior al lui Gino. « Cui tu, naivule, ai intrat cu totul în această cursă mortală ».

Erau momente de cea mai mare dezamăgire aceea în care li răsuna în cap acest refren; dar înțelegerea pare bine valoarea morală a marii acțiuni în care se angajase pentru a nu găsi pînă la sfîrșit forța morală de a reacționa.

Atacul începu la patru noiembrie. Nemții au concentrat în zonă mortiere și tunuri și au început un dens și metodic bombardament asupra clădirilor ocupate de partizani. Dispuneau și de cîteva arme armate, în realitate însă nemaiavind mobilitatea suficientă de a putea fi folosite pe front. Mișcîții fasciști din brigăzile negre, înarmați cu mitraliere, stăteau cu totii la pîndă de jur împrejur.

Comandamentul german al pieței — care subevaluase adversarul — socotea că va înmormînta pe toți partizanii sub dărîmături; și așa ar fi fost dacă comandantul provincial după ce s-a consultat cu comandanții unităților, nu ar fi hotărît o ieșire, după zece ore de bombardament german intens, care provocase numeroși morți și răniți.

La orele optsprezece, în timp ce umbrele serii cădeau peste oraș, partizanii s-au dezlănțuit. Grupurile ieșiră din clădiri pe diverse căi, cu obiectivul de a ataca din mod concentrat Porta della Lana, unde erau grupate cele mai multe forțe dușmane. O dată depășit acest obstacol, ar fi fost liberi și liberi să se îndrepte în spre munte, și liberi, dacă ar fi vrut, să se ascundă în satele din jur, pentru a reveni la momentul potrivit între zidurile orașului.

O lumină orbitoare se ridică puțin după aceea din spre Porta della Lana. Cîteva care de luptă pline de muniții sărînd în aer cu un bubuit înspăimîntător. Partizanii surprinseseră concentrarea de trupe inamice și o puseră pe fugă în dezordine. Terremoto era în fruntea tuturor, cu pîrul în vînt, invulnerabil.

Micul grup condus de Giulio nu a reușit să ajungă pînă la poarta orașului. Văzînd strada barată de un car înarmat, partizanii s-au retras în spre marginea canalului care curgea la nord de spital; apoi acoperiră de stratul dens al unor bombe fumigene, s-au aruncat în apă și au ajuns repede pe celălalt mal. De cealaltă parte a canalului, în mijlocul fumului, cineva striga:

« Halt !. Cine sunteți ? »

« Sîntem din brigada neagră, cretinilor ! Nu ne bateți la cap ! »

Astfel Giulio și tovarășii lui se strecurară mai departe fără ca vreunul din grupul lor să-și piardă viața.

Dar necazurile nu se sfîrșiră: la începutul lui decembrie, numeroasele forțe fasciste concentrate la Savena au început o energetică și metodică acțiune, cu obiectivul de a distruge complet mișcarea partizană din interiorul orașului. Toate străzile care duceau la vechiul oraș, delimitat de circumvoluțiunea internă, au fost închiise de ziduri și de sîrme ghimpată. Accesul rămase liber numai către vechile porți unde trecerea era supravegheată de soldați nemți, de cei din brigăzile negre și de agenți de poliție. Căsa partidului, Prefectura, cazărmile brigăzilor negre și ale GNR-ului și cele mai importante servicii ale aceleia care se putea numi foarte bine o fortăreață, erau protejate de capre de lemn cu sîrmă ghimpată și de posturi de mitralieră. În punctele strategice fuseseră ridicate ziduri de protecție, prevăzute cu metereze.

Comandamentul german declară vechiul nucleu urban zonă interzisă: Sperrzone. Soldații nemți nu trebuiau să intre acolo; și într-adevăr erau văzuți foarte rar.

În fața curajului de neînfrânt și a agresivității partizanilor încadrați în GAP-uri, cărcia i se opunea cruzimea subversivă și încăpăținată a fasciștilor — un general neamț avusese ideea destul de bună de a-i ține în afara cruntelor și înșelătoare lupte pe soldații *Wehrmacht*-ului. Partizanii și fasciștii n-aveau decât să se ucidă între ei; soldații germani erau de folos în alte părți.

Frontul, într-adevăr, era la numai câțiva kilometri de oraș și nemții trebuiau într-un fel oarecare să-i facă față. Pentru o armată aproape desființată și fără mijloace, chiar și agresivitatea atât de redusă a generalului Alexander punea în fiecare zi probleme dificile.

Pe căile de centură tranzitul militarilor nemți care se duceau și veneau de pe front era febril. Ziua treceau pe jos sau pe bicicletă, adesea izolați. Noaptea, înconlonați, de cele mai multe ori pe care trase de cal. Puțin îngrijiiți ca ținută, întunecați, tăcuți, păreau niște automate impinse de o forță externă.

Chestorul, închis în palatul de nepătruns al poliției, era hotărât să-și vîndă scump pielea. Se spunea că ar fi încercat să-și apropie Comitetul de Eliberare Națională spre a-și pregăti o cale de retragere pentru apropiata zi a înfrîngerii; dar primind un răspuns negativ categoric, devenise o fiară. Neîndoiros, era un polițist priceput; și într-adevăr, acțiunea abilă condusă de el a avut drept rezultat arestarea a numeroși partizani în iarna aceea. El știu mai ales să profite de colaborarea unui oarecare număr de *soppisti* capturați de poliție. Acestor nenorociți le-a fost crutată viața cu condiția să intre în serviciul fasciștilor, și astfel, excortați de brigadiere negri de încredere, parcurgeau în patrulă străzile orașului, pentru a provoca arestarea oricărui partizan sau patriot întâlnit și repunsoșul ca atare.

Capturile erau zelose și frecvente. În timpul uneia din acestea, chiar în prima zi a anului nou, a fost arestat Giulio. L-au dus, seara, la palatul facultății de farmacie al universității, transformată de ei în închisoare. L-au aruncat într-o sală vastă, rece, umedă, cu o fereastră zidită. Deținuții — murdari, rău mirositori, în zdrențe — stăteau îngrămădiți lângă peretele din fund, unii în alții, pentru a se încălzi pe rînd. Unii se vaitau cu un geamăt continuu de-ți tocea nervii. Erau cei aduși de la torturi.

Giulio se aruncă la pămînt, lângă grămada aceea de oameni, și adormi. După o jumătate de oră era treaz: simțea o putoare insuportabilă. Constată că, în timp ce dormea, fusese împins înspre o gaură din podea. Gaura, în sala aceea îngrozitoare, lipsită de un vas necesar pentru anumite nevoi, servea de latrină.

Se îndepărtă imediat de colțul acela mirositor, dar nu reuși să adoarmă. În ciuda frigului, își simțea gîtlejul ars: îi era tare sete. Lîngă el era un bătrîn care sețea turcește pe podea, cu o pătură pe spate. Îi ceru ceva de băut.

« Nimic de făcut: aduc apa o dată pe zi. Trebuie să-ți faci rezervă în stomac... »

La șapte dimineața intrară doi brigadiere negri:

« Să vină cu noi ultimul sosit: Giorgio Bassi ».

Giulio se ridică și ieși.

« Șeful te așteaptă pentru interogatoriu », spuse unul din ei. « Te sfătuiesc să nu faci pe șiretul. Dacă nu, vei avea neplăceri ».

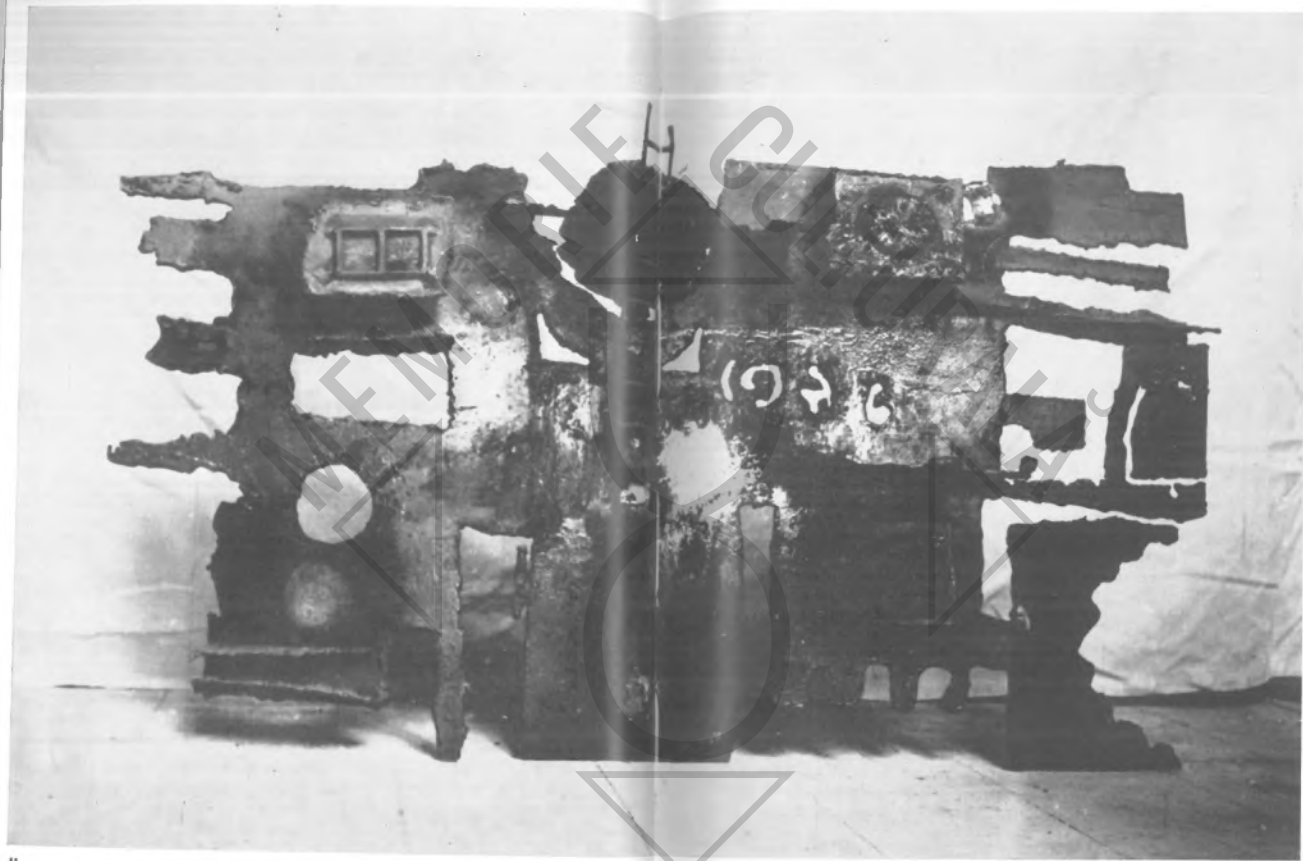
Fu introdus în biroul căpitănelului. Acesta era în picioare în fața biroului. Avea înaltea lui o sticlă de lichior pe jumătate golită și un pachet de țigări americane, pe semne luate de la vreun partizan prizonier. Lîngă el stătea un brigadier negru cu o vină de bou în mînă.

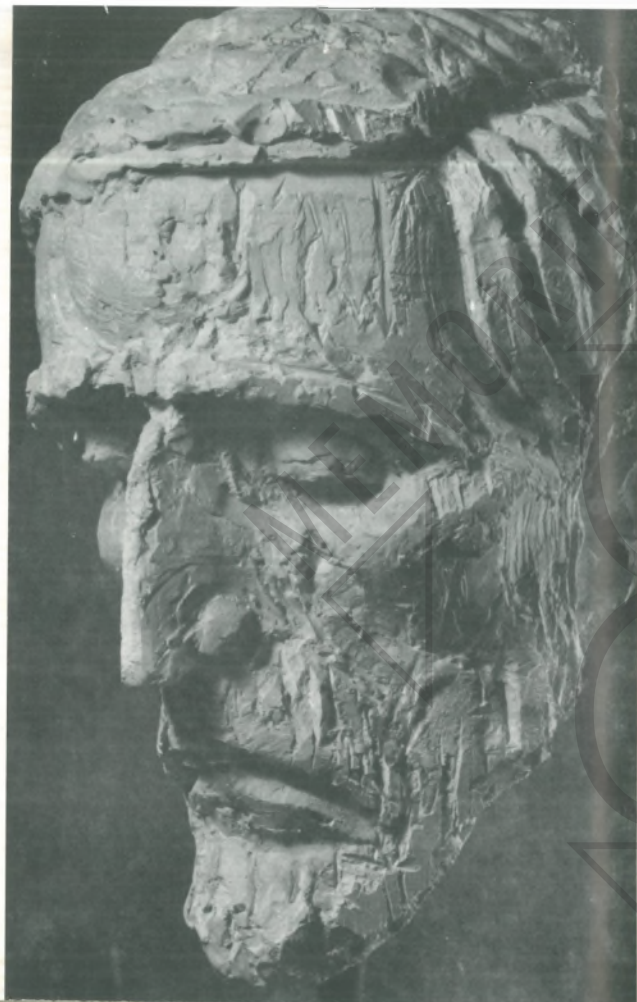
Giulio se gîndi că i-a sosit ceasul. De altfel, de cînd rămăsese închis în spital, avea presentimentul morții.

I. Hecate
II. Opesie
III. Bacovia

Fotografiile
de
DAN GRIGORESCU

«Ești din Padusa?» Întrebă brusc căpitanul.
«Cum aş putea să o ascund? se simte din pronunție; așa cum din a dumnea-voastră se simte că sînteți toscan».

«Cine ești și ce faci?»

«Sînt Giorgio Bassi, reprezentantul unei firme de medicamente».

«Ești sigur că nu ai greșit? Nu ești oare profesor?...»

«Omul cu vîna de bou se apropie:

«Trebuie să intru în funcțiune ca să-l fac să cînte?»

«Nu; așteaptă puțin!»

În momentul acela, cu mare zgomot, aduseră înăuntru un tînr, cu minile legate la spate.

«Criminalul asta nu vrea să spună numele celor cu care a dat lovitură». Căpitanul smulse din minile milițianului vîna de bou și lovi de mai multe ori pe tînr cu violență, peste față și peste piept. Acesta se clătîna, apoi se prăbuși la pămînt leșinat.

«Aduceți-l înapoi cînd își revine în fire, pînă una alta faceți-i o pregătire spirituală.»

Apoi se adresă lui Giulio:

«Ei, atunci tu te decizi?»

Giulio cunoștea bine, din cîte i-au spus tovarășii lui de luptă, cruzimea căpitanului Rossi, devenit feroce, de cînd fratele lui murise în munți, luptînd împotriva partizanilor. Știa de asemenea că oamenii lui erau și mai răi decît el: indivizi care făceau uz nu numai de vîna de bou, dar și de fierul înroșit și de jeturi de apă înghețată pe corpul gol. Teribila specialitate a acestor tortionari era totuși folosirea măștii antigaz, ermetic închisă. O introduceau pe capul nefericitorilor, lăsîndu-i-o astfel pînă cînd deveneau vineți și roșii prin asfixiere. Erau în stare să repete de trei ori sau de patru ori operația pînă ce sărmanii prizonieri se hotărâu să vorbească. Cu cîteva săptămîni înainte, oamenii aceia, pentru a-i smulge o mărturie bătu-seră cu vîna pe fratele lui Terremoto pînă la leșin. Dar leșinul îi se părușe simulat și astfel i-au scos pantalonii și i-au constrîns să se așeze pe o sobă electrică aprinsă. Bietul de el înnebunise de durere.

Giulio încercă să rămînă calm și să procedeze cu viclenie. Trebuia să-și apere viața pînă la ultima suflare.

«În război eram pe carele de luptă ca dumneata!»

«Nu mă interesează nimic. Nici o trădare nu mă poate lega de trădătorii care-i ucid pe camarazii noștri.»

«Eu, să ucid?»

«Dacă n-ai făcut-o, ai fi în stare să o faci... scumpe Giulio Govoni! Așa te numești și nu altfel; și pînă la urmă te voi forța s-o mărturisești!»

«Cu torturile?»

«Sigur, dacă e cazul...»

«Nu e drept. Drept este să dovedești culpa și nu să condamni la întîmplare.»

«Închide-ți gura, tîncere, că lecții nu accept nici de la profesori ca tine!...»

«Nu pretind să vă dau lecții; fac apel numai la un ofițer decorat...»

Se deschise o ușă, intră un milițian, și-l invită pe căpitan să treacă în camera vecină pentru o comunicare telefonică urgentă. Ofițerul rămase absent timp de un sfert de oră.

Nu mai înținu următoare, Giulio află de la un îngrijitor ceea ce îi fusese comunicat prin telefon căpitanului. În zori găsiseră ucid pe plutonierul brigăzii negre, inventatorul măștii antigaz. Pe un cartonaș boțit lăsat deasupra cadavrului, cineva scrisese cu un creion roșu: «Așa sfîrșesc toți călăii».

Capitanul reveni cu fața congestionată. Se așează la birou și îi făcu semn lui Giulio să se așeze pe un scaun.

« Ai făcut apel la onoarea militară. Îți voi arăta că sînt un gentilom veritabil. Vom trimite fotografia ta și documentele tale autorităților din Padua. Din fericire sîntem aproape. »

« Asta înseamnă a raționa. . . »

« Tăcere ! Nu mă întreprinde !. . . Se va vedea, deci, dacă ești Giulio Govoni sau Giorgio Bassi. Și dacă ești Govoni, după cum am dreptate să rețin, vei primi în spate gloriole meritate. »

Cîteva zile după aceea, sosi răspunsul. Municipiul Padua confirmă înscrierea reglementară la anagrafa a domnului Giorgio Bassi. Fotografia deținutului corespunde perfect : nu era vorba de profesorul Giulio Govoni.

Dosarul lui Giulio, trimis Municipiului, ajunsese pe masa unui șef de divizie care lucra pentru Rezistență.

CIX

Cu tot răspunsul pozitiv din Padua, Giulio nu a fost eliberat. Rămînea suspect de activitate partizană. Astfel de la închisoarea facultății de farmacie a fost transferat la închisoarea centrală a orașului.

Acolo nu era decît un număr. Existau prea multe cazuri mai importante decît al lui.

La început a rămas singur, pe întineric, într-o celulă foarte strîmtă. Dar după o săptămîină de izolare i s-a alăturat ca tovarăș de celulă un fost preot.

Giulio, de mic copil, credea că răspotit nu sînt altceva decît oameni incapabili de a rezista la tentația pozelor truștii. Sever cum era în ceea ce privește toate manifestările bolii națională a eroismului — cum de denumea el — nu putea să nu nutrească o extremă neîncredere față de astfel de oameni.

Nu se gîndise niciodată că în multe cazuri părăsirea veșmintului preoțesc ar putea fi consecința unei crize spirituale, în afara oricărei « amestec » feminin.

Cazul tovarășului său de închisoare aparținea tocmai acestei categorii. Mario Civolani, era, într-adevăr, un om cast. În mînturșii că nu a avut niciodată raporturi cu femei, și nici după lepădarea sutanei preoțești; și Giulio îl crezu. Îl crezu, fiindcă din felul cum grada valorile omenești în conversația de fiecare zi, se înțelegea prea bine că el era la antipodul temperamentalului senzual.

Fostul preot avea doar doi ani mai mult decît Giulio, deși arăta mai în vîrstă. Părăsise sutana la 27 de ani, dar strălucita licență în litere nu-i deschisese drumul către învățămîntul din școlile publice, adevărata lui vocație. Era o consecință a Concordatului de la Laterano care obliga Statul să excludă pe foștii preoți de la orice slujbă în contact cu publicul.

Se întreținuse din lecții particulare, — trăind din greu la periferia societății — pînă cînd, izbucnind războiul, primise ordin de chemare, în ciuda constituției lui debole. Nu avea resentimente nici împotriva Bisericii, care îl împiedicase să-și câștige viața frumos, nici împotriva instituțiilor private care-l recompensaseră atât de bine înțîc să moară de foame, nici împotriva clasei ofiterilor de la care spunea că suferise umilințe continuu în timpul serviciului militar. Nu era un sfînt, dar era cu siguranță un om bun și blînd.

Acum se afla în închisoare. Nu știa de ce și nici nu s-a plîns nimănui împotriva lui. Era, într-adevăr, ostil regimului fascist, cu deosebită idee pe jumătate liberale, pe jumătate socialiste; dar cu politica nu se ocupase niciodată.

Cînd intrară în intimitatea confesiunilor, Giulio putu în sfîrșit să-l convingă pe Civolani să-i vorbească despre criza lui religioasă.

« Credința am pierdut-o puțin cîte puțin, cum se întîmplă altora ! Mă simteam dator să meditez asupra lui Dumnezeu, asupra sufletului, asupra nemuririi, pentru a fi în măsură să rezolv îndoilele credincioșilor mei. Și în schimb. . . »

« Ai intrat în criză tu însuși. . . »

« Așa e ! Cu cît simțeam mai mult sublimul dumnezeirii lui Ihsus, cu atît mai puțin reușeam să cred că există Dumnezeu; cu cît mă convingeam mai mult că legea iubirii Creștinismului este premiza oricărei dezvoltări civile a societății și mai puțin credeam în dogmatismul catolic. »

« Dar vei fi încercat să reacționezi, nu-l ași ! »

« Luni întregi, ani întregi ! Pînă în ziua cînd m-am simțit dezarmat și am cerut audiență la episcop. Am plîns ca un copil în fața omului acela sfînt, care căuta să răspundă tuturor îndoielilor mele înfricoșătoare. »

« E nevoie de altceva în aceste împrejurări, nu de un episcop. »

« Știu dar el nu preînținde să-mi restituie credința cu un colocolu. La sfîrșit, într-adevăr, îmi spuse că mă stîma; și că trebuia să rămîn la locul meu pentru că-mi voi învinge criza. »

« Nu ți-a venit în minte să-i vorbești mai mult ? »

« Mă rușinam prea tare în fața mea însumi celebrînd slujba în biserică fără să cred cîtuși de puțin. »

Giulio reflectă : criza religioasă a lui Civolani era și a lui. Dacă prietenul său, un preot, a avut totuși curajul să o rezolve, de ce nu era și el sincer pînă la capăt cu el însuși ? Pentru ce să se ducă la slujba religioasă și să se sugestioneze că lumina credinței i-ar fi alungat într-o zi îndoilele ? Și totuși nu se simțea încă în stare să taie firul subțire care îl lega de credința mamei lui, de crezul anilor lui din tinerețe.

Erau împreună numai de cîteva săptămîni și Giulio îl îndrăgise profund pe tovarășul lui de celulă : i se părea că nu va mai putea trăi fără prietenia lui. Dar într-o noapte, gardienii veniră să-l ia pe Civolani.

Giulio văzu că tremura.

« Să vezi că mă omorî ! » îi șopti la ureche, în timp ce își încălța în grabă pantofii.

« Nu spune prostii : nici măcar nu te-au interogată ! »

« Așa e ! Dar furtunile, pe lumea asta, se dezlănțuie totdeauna asupra celor care nu cîntăză nimic și nu au pe nimeni. »

Într-adevăr la cîteva ore după aceea l-au împușcat săpîndu-i și mai înții groapa. Giulio nu a putut afla niciodată motivul; dar nu-l știa nici asasinii lui. Era nevoie, în noaptea aceea, de un grup de oameni care să fie ucși drept represalii, și careva — pe jumătate adormit — îl arătase cu degetul pe el.

CX

La 15 martie, puțin înainte de apusul soarelui, Giulio primi ordinul să se îmbrace imediat. Îi spuseră că era așteptat la comandamentul german pentru un interogatoriu.

Spre surpriza lui a fost încredințat unui gardian german în civil care-l luă în primire cu respect și se îndreptă cu el pe strada Santo Stefano. Mergeau unul lîngă altul, fără să-și spună nimic, și pașii răsunau puternic sub bolțile joase ale vechilor colonade.

Din cînd în cînd Giulio arunca o privire în spre gardian, care înainta cu pas ferm și sprinten, și se întreba cum oare omul acela în aparență sănătos, în vîrstă nu mai mult de 35 de ani, era îmbrăcat în civil. Să fi fost un soldat în convalescență, împrumutat serviciilor de poliție din lipsa de personal.

Apoi își aminti că în alte cazuri nemții folosiseră stratagema de a-i pune agenți în costum civil să-i însoțească pe areștați pentru a captura pe eventualii «complici» ai Rezistenței cu care s-ar fi întâlnit înopinat pe drum. Strada era aglomerată și eventualitatea unei întâlniri îl preocupa pe Giulio: pentru el și pentru alții.

Falsa și bănuțoasă tăcere, mersul cu capul în jos razant cu zidurile îi sporea nervozitatea. Dar pe neașteptate, starea de tensiune fu întreruptă de însoțitorul lui însoși care, atingându-l de braț, îl întrebă:

«Țigare?»

Giulio se opri pentru a-l privi pe furie. De când se afla în închisoare prima oară auzea adresându-se un cuvânt pe ton omenos, aproape familial. Omul îl înțelegea perfect, îi surse și în timp ce îi aprindea țigara îi spuse într-o italiană aproape umilită:

«Nu toți germanii sînt rău! Nu toți răi!

Giulio tăcu: porniră mai departe.

De data aceasta începuse el vorba, tot în italiană:

«Sînteți chiar german?»

«Da... german... din Nürnberg».

«Ah, din Nürnberg? Un oraș foarte frumos!»

«Da... foarte frumos. Cel puțin... era odată».

Ochii i se umplură de tristețe.

«Era odată! De ce spuneți așa?»

«Pentru că *alles kaputt*: case... familii... totul distrus în acest dezastru».

«Dar aveți știri precise?»

«Cine mi le poate trimite? De-acum...»

Un timp nu mai vorbiră. Și unul și celălalt păreau învâluți în nimbul propriei sale drame.

«Blestematul acesta de război!» — pronunță încet Giulio.

«Jo!... Da... un război blestemat!...»

Pentru prima oară se priviră în ochi. Își descoperiră, reciproc, pe chipuri o expresie de profund dezgust.

«N-ai vrut războiul acesta, tu?»

«Poate, da!... Poate, nu! Cine se putea gândi numai pentru sine? Nemților le-a fost suficient un creier pentru toți. Cînd noi ne încredințăm unui șef, el este într-adevăr stăpînul destinului nostru. El a spus: războiul este necesar pentru viața Germaniei. Nemții au răspuns da și am răspuns și eu da!»

«Și de ce acum îl blestem?»

«Pentru că socoteam că războiul este altceva... trebuia să fie altceva. În schimb eu sînt aici pentru a te duce pe tine dintr-o închisoare într-un loc mai rău, alții în noaptea asta vor ucide mulți civili, alții vor incendia un sat și vor arde bătrîni, femei și copii!...»

Își acoperi fața cu ambele mîini, apoi scuipă ca și cînd ar fi vrut să alunge ceva oribil.

«Ah!... Ce silă!»

Giulio intu că ceva cutremurător trebuia să fi trăit însoțitorul lui, pentru că rigiditatea germanică să-i slăbească într-aftea pînă a-l face să se exprime în felul acela față de un prizonier politic italian. Nu putea fi vorba de o prefacere, fiindcă sinceritatea disprețului lui era evidentă.

Se pregătea să-l întrebe motivul acelei tulburări, cînd răsună urlatul strident al sirenei de alarmă.

În timp ce rarii trecători se repezără spre adăposturi, cei doi oameni ajunseră iute îngră un grup de case bombardate mai înainte. Mai rezistau încă în picioare

cîteva ziduri robuste; o arhitravă spartă dar solidă părea să le ofere o oarecare garanție. Se adăpostiră acolo spînzînd cerul cum se umplea de fulgerări, în timp ce se auzea, tot mai aproape, uruitul ritmic al formațiunilor anglo-americane.

Căzura primele bombe, departe, asupra cartierelor de sud ale Savenei și răbufnirile exploziilor și ale dărîmăturilor umpleau tot aerul.

«Uite... auzi războiul! Nu e decît distrugere!... Nu cad numai soldați ci și copii. Și eu pentru ei fabricam jucării!...»

«Tu fabricai jucării?»

«Da...»

«Și veneam des în Italia pentru meseria mea. Apoi m-am întors îmbrăcat așa și am văzut copiii înfricoși la trecerea mea».

«Ai comis multe fărădelegi!»

«Da, fărădelegi! Într-o zi cînd vor afla... ceea ce am văzut eu, Germania va fi urîtă mai mult decît orice pe lume. Da! Chiar «*über alles in der Welt*...» își trecu o mîna peste ochi ca pentru a-și alunga o viziune chinătoare.

«La ce te gîndești? La chinurile la care au fost supuși prizonierii din lagărele de concentrare?»

«La ceva mult mai rău...»

Exploziile, spargerea în aer a proiectilelor antiaeriene, uruitul motoarelor aeroplanelor păreau, în acele momente, contrapunctul obsedant al chinurilor a două ființe umane, apropiate, întinse pe pămînt și așteptînd sfîrșitul infernului de foc.

Sufletul soldatului era asaltat de o necesitate imperioasă: aceea de a evada din tăcerea disciplinei pentru a se face înțeles de un om care lupta împotriva singurei tiranii naziste.

Într-un moment cînd bombardamentul era mai puțin asurzitor, neamțul pronunță un nume:

«Marzabotto... știi unde se află?»

«Nu e departe de aici.»

«Și știi ce s-a întîmplat acolo?»

«Un măcel din cîte am auzit.»

«Jo, un măcel. Este cuvîntul just.»

«Tu erai acolo?»

«Da, eram. M-au atașat la cel de al 16-lea batalion al Diviziei SS și cu noi se aflau și italieni în uniformă germană. Ne-au spus că trebuia să efectuăm o acțiune dificilă împotriva partizanilor care dominau muntele. Era o acțiune de război, ca în Rusia, ca în Jugoslavia... nu?»

«Înțeleg!»

«Dar nu a fost așa!... Au suferit familii întregi: copii, bătrîni, femei.»

«Și partizanii?»

«S-au bătu cu curaj. Cîțiva au căzut, mulți au reușit să fugă, și deoarece operațiunea nu a reușit în plin, maiorul a ordonat să fie nimicită întreaga populație...»

«Atunci este adevărat că v-ați dezlănțuit barbar împotriva unei populații nevinovate?»

«Este adevărat!»

«Ce înfamie pentru cel ce poartă o uniformă!»

«Ai dreptate! Nu mă rușinez că sînt german; dar am remușcarea că am fost nazist și mă umilește gîndul că nazismul ne-a făcut asassini de femei și de copii.»

«Te înțeleg!»

«Oh, nu poți să mă înțelegi în întregime! Numai cine a văzut poate înțelege... Preoți uciși la picioarele altarelor înaintea copiilor nebuni de groază, femei gravide sfîrțecate, cadavre de fete cu batoane împlîntate între coapse, bătrîne fără răs-

fiare fugărite și ucise printre lanurile de grâu de asadini batjocoritori, grămezi de morți, membre împrăstiate pretutindeni... și eu acolo, trebuind să trag. Ce puteam face? Mi se părea că sînt un lup într-o haită de lupi... Încercam să ținesc în altă parte, dar la ce servea? Există totdeauna cineva care să ținăască bine...

« Micul cimitir de munte din Casaglia a devenit o hecatombă. O sută cincizeci de femei și de copii au fost îngrămădiți în fața capelei, apoi, printre pietrele și crucile de pe morminte, secerăți toți de mitralieră și sfîlșiți de grenadele de mîna. După ce au terminat măcelul pe mine m-au lăsat acolo de pază, lîngă cadavre. Aveam capul golit de orice gînd; căutam să mă conving că era numai un vis plin de groază. Și știți ce s-a întîmplat? »

« Nu știu... »

« De sub cadavre a răsărit un copil, s-a tîrît afară pipăind, m-a văzut, dar nu i-a fost teamă și s-a apropiat de mine... »

« Și tu ce-ai făcut? »

« Am rămas pe loc, ca împietrit. Micuțul înainta împiedicîndu-se și mă privea în ochi... A trebuit să fug de acolo... »

« E teribil! »

Tăcură. Amîndoi se simțeau sufocați de o emoție puternică.

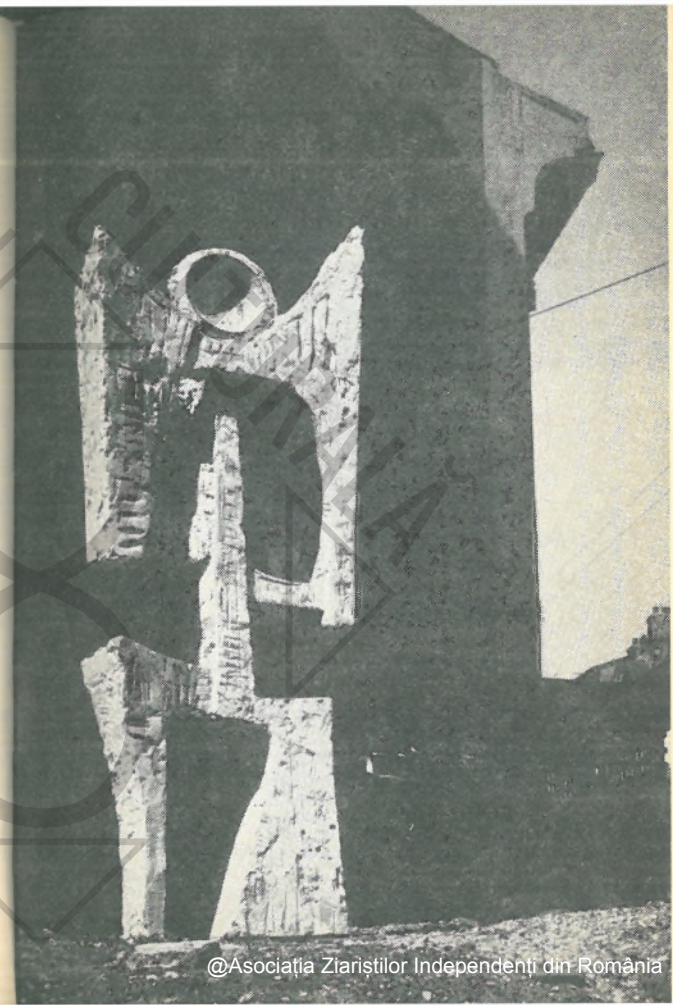
Bombardamentul a încetat. Se auzeau, departe, sirenele autoamblanțelor și pompierilor cum alergau în locurile cele mai încercate. Se ridicară în tăcere și își reluă drumul, fără nici un cuvînt. Deodată neamțul exclamă:

« Nu mai pot!... »

Giulio îl văzu alergînd ca un nebun pînă în capătul străzii, unde îl pierdu din vedere.

În românește de GEORGE LĂZĂRESCU

CONSTANTIN POPOVICI: Îngerul
Lacustră

OVIDIO MARTINI

Cînd Anul s-a revărsat între Carraia și Ponte Vecchio

Părăsisem Roma, pentru o scurtă odihnă, în după-amiaza de 3 noiembrie, îndreptîndu-ne spre Florența. Un vînt îndesat și umed ne împinse pînă la Chiusi, apoi întîlnirăm ploaia. Neconținută, filiformă, nu înceta să cadă, se întindea pe asfaltul autostrăzii, izbea caroseria mașinii ca o uriașă roată abrazivă. « Plouă așa de patru zile — ni se spusese la sosire — Anul a atins parapetele podurilor; să sperăm că n-o să se întîmple nimic ».

Ne-am trezit în dimineața de 4 noiembrie. Din timp în timp, se auzea cîte o autoambulanță, apoi lumina electrică dispăru, telefoanele rămaseră izolate, apa încetă să mai curgă din robinete, sub ploaia continuă totul se învîlui într-o tăcere completă, totală; în capul scăriilor, două femei pălăvrăgeau: « Se spune că toată Florența e sub apă: Anul s-a revărsat ». Ceasurile se scurg în această serie de tonuri amorsate, ploaia cade neîncetat. Spre asfințit, lumina care nu se mai aprinde, aparatul de radio inutil, ne determină să ieșim afară. Parcurgem doar cinci sute de metri: pe marile bulevarde construite pe vremea cînd Florența era capitală, apa înaintează încet, întunecată. La lumina farurilor vedem o mașină scufundată pînă la parbrizuri, ba chiar

pină mai sus, la înălțimea ochilor unui semafor. Grupuri mici de oameni privesc în tăcere. Cineva începe să-și comunice știrile: «Arnul s-a revărsat între Carraia și Ponte Vecchio; apa s-a ridicat pretutindeni la trei metri.» De pe un steag arborat pentru sărbătoarea națională, apa se scurge în șiroaie. Un pompier întoarce lumea din drum, politicos. Alergăm spre periferie unde mai e lumină. Căutăm un televizor: «Florența e complet izolată — zice crainicul. — Nu știm nimic».

În dimineața de 5 noiembrie luăm primele contacte. Încep să urle sirenele poliției și ale automobilelor; apa s-a retras din diferite zone. Altele, se află încă sub apă. Cutremurați, în tăcere, străbătem toată Florența, fără țintă, fără să rostim vreun cuvânt; încercăm să aflăm ce s-a întâmplat cu prietenii, cu rudele. «E o tăcere gravă, gesturile și chipurile oamenilor sînt ca de piatră» — a scris Pratolini. E adevărat, așa e. În toată Florența, de la parcul Cascine pînă la piața Gavinana, de pe plăziurile Arnului pînă pe bulevarde, din piața Becaria pînă la San Frediano, unde nu mai e apă, casele, monumentele, totul e însemnat cu o diră continuă care oscilează între doi și trei metri, de o culoare cafenie intensă, ca și cum un melc imens ar fi trecut pe-acolo; sub noroi, pustiirea. Renumitele prăvălii ale orașului nu sînt decît o grămadă de gunoaie; în vitrinele sparte, pe leagăn de metal îndoiți, atîrnă bucăți de stofă, diferite obiecte, mobile, toate la fel de nerecunoscut, toate de o culoare identică: noroiul amestecat cu pătura caloriferelor s-a întins peste tot, n-a cruțat nimic. Dar monumentele? Ce s-a întâmplat cu patrimoniul artistic al orașului? În piața Domului, mîlul e de treizeci de centimetri în «loggetta del Bigallo» se află un automobil, la piciorarele ei, răsturnat, un chioșc de ziare; în spațiul dintre Clopotnița lui Giotto și Santa Maria del Fiore, încastrat la 3 metri înălțime, un alt automobil; Baptistiere e plin de apă; Porții Paradisului, pe jumătate deschise, sfărțate, cu ușorii răbășuți, și lipsesc cinci plăci, iar alte două s-au desprins de pe poarta de la miazăzi a lui Andrea del Pisano: din fericire, apa nu le-a smuls din rețele de protecție; unul din sarcofage, lîngă intrare, e deschis, nu se știe unde l-a zgîlțit capulul, și din nou automobile în călecată unele peste altele, lipite pe ziduri ca niște unghișii păianjeni loviți de trăsnet.

Acesta e centrul Florenței. Închipuiți-vă tot restul. Închipuiți-vă lucruri de necrezut, nu vă fie frică de fantezia voastră, numai așa vă veți putea apropia de adevărul faptelor.

Dar ca în orice năpastă, după primele clipe de buimăceală se simte nevoia redresării... Florentinii au sărit pînă la unul și au pus umărul: n-au nevoie de pomeni smiorcăite, ci de ajutoare serioase, pentru că Florența îi lipsește totul, pentru că orașul nu le aparține doar lor, ci întregii omeniri, și dacă vor reuși să-l repună în înălțimea, va fi spre folosul tuturor. Deocamdată, cercetînd un oraș în care au pătruns 250.000.000 metri cubi de apă, care, în retragere, au lăsat 450.000 tone de noroi (cifrele sînt aproximative, dar mereu în minus, niciodată în plus), un oraș care poate că n-a fost adus în starea asta nici în timpul războiului, — care să fie nevoite? Trebuie să se inventarizeze pagubele, să se dea ajutoare populației și să se înceapă restaurarea operelor de artă, să se repună în funcție lumina, gazele, apa, telefoanele,

serviciile publice, să se reconstruiască industriile și artizanatul. Cine vrea să descrie pagubele, nu știe de unde să înceapă. Primul lucru care-ți vine în minte e *Crucifixul* lui Cimabue care, pictat între 1285 și 1288, marchează nașterea picturii moderne. Atingînd partea de sus a brațelor crucii, cam la șase metri de la sol, apa a zgîrlit, a desfigurat opera în măsură de 70 la sută. N-a rămas din ea decît o palidă umbră, care nu va mai putea fi restaurată niciodată. Mîlul de pe crucifix a fost cernit centimetru cu centimetru, pentru a se obține doar cîțiva solzi de culoare. Dar dacă aceasta ar fi singura pierdere netă, aproape că am putea să ne declarăm satisfăcuți (contradicție atroce a dezastrelor). Picturile vătămăte sînt 400 pe lemn, 800 pe pînză, întinse acum în poziție orizontală în serele de flori, pentru a se usca încetul cu încetul, lată cîteva nume de maeștri: Velasquez, Tiepolo, Lorenzo Lotto, Ricci da Lorenzo, Raffaellino del Garbo, Orazio Gentileschi, Pietro Alemanno. Prin însăși structura lor, frescele au rezistat, dar dacă ne-a îngrijorat soarta celorlalte linse doar de apă, cum sînt cele de Giotto din capelele Bardi și Peruzzi, *Trinitatea* lui Masaccio, sau scenele din Vechiul Testament ale lui Paolo Uccello din Santa Maria Novella, ce se va fi întâmplat cu frescele înecate în apă ale lui Maso di Banco, Domenico Veneziano, Taddeo Gaddi? Cum va putea să fie curățită *Coborîrea de pe cruce* a lui Ghirlandaio cel Tânăr, cu a treia parte acoperită de pătură? La Sant' Ambrogio, apa a trecut cu 30 de centimetri peste frescele lui Cosimo Rosselli; la San Nicolò, bijuteria manierismului toscan, icoanele altarelor aparținînd lui Alessandro Allori, lui Empoli și altora, au fost deteriorate în întregime. La Santa Croce, noroiul a ajuns pînă la temelii mormintelor marilor italieni.

Ceaaltă mare pagubă au suferit-o bibliotecile. La Biblioteca Națională au fost crotopite și în parte distruse de apă fondurile Magliabecchiano și Palatino, care alcătuiesc scheletul pe care s-a înfiripat cea mai mare și mai eficientă bibliotecă italiană; apoi, colecțiile cotidienele de la 1866 încoace, precum și fondul hărților și atlasurilor, de la 1500 pînă astăzi. În total, 1.500.000 de volume au rămas sub noroi, de unde le scot, unul cîte unul, studenții veniți din toate părțile. La Gabinetto Viessieux, 30.000 de volume au fost duse de apă, opere de literatură franceză și italiană contemporană. Bibliotecile tuturor facultăților universitare sînt sub apă, împreună cu cea mai mare parte a laboratoarelor: pagube foarte însemnate, un miliard și trei sute de milioane. La Arhivele Statului au fost compromise 50.000 de volume: cuprindeau 50.000.000 de documente.

În privința muzeelor, situația nu e mai bună. Muzeul de la Santa Croce a fost distrus; Muzeul Științei e aproape complet înecat, Muzeul Arheologic e cu parterul înecat de ape; armele de la Bargello se află sub mîl; la Muzeul Domului au fost înghițite de valuri 40 de codexuri cu miniaturi din secolele XIV, XV și XVI; a fost nimicit modelul cupolei executat de Brunelleschi, odată cu modelele fațadelor; Capelele Medicee au scăpat, apa a pătruns doar în pivnițe; instrumentele muzicale din Muzeul Bardini au fost smulse și tîrîte de valuri; la Uffizi a fost nimicit întreg

cabinetul de restaurări; la Muzeul Topografic, în sălile unde se păstrează mormintele etrusce de la Chiusi, apa a crăpat bolțile, totul s-a învălmășit: amfore, fildeșuri, vase de lut; deocamdată, e de așteptat, intrarea a fost zidită; la Galeria Academiei și ea cu bolțile crăpate, statuile lui David și ale Sclavilor se oferă privirii, peatinse în golul care s-a căscat.

Acesta e profilul schematic, fragmentar, al nenorocirilor abătute asupra Florenței artistice. Dar mai e orașul, cu viața lui de azi, cu locuitorii și cu nevoile sale. Treizeci și trei au fost morții, numeroși cei răniți. Familiile cu case total distruse sînt vreo 2.500. Întreprinderile mai mult sau mai puțin distruse sînt circa 6.000: în ele lucrau în jurul a 60.000 de muncitori și meseriași. Editurile se numără printre industriile cele mai greu încercate: reprezentau 33 la sută din sectorul editorial italian, și au fost avariate în întreg ansamblul lor, inclusiv depozitele. Căii hipodromului și animalele grădinii zoologice au pierit aproape toate. Pagubele aduse anticariatelor sînt deocamdată incalculabile. Automobilele distruse sînt în număr de 8.000. Din cele 357 de hoteluri cu 8.407 camere, 126 au suferit pagube, cu un total de 4.975 de camere. Parterul Teatrului Comunal a fost năpădit de puhoia, ca și cea mai mare parte a sălilor de cinematografe. În zilele catastrofei, 3.500 de stîrvi răceau pe străzi îngropate. . .

În sfîrșit, într-un oraș al cărui echilibrul complex s-a format cu trudă, secole de-a rîndul — toate structurile, centrele culturale și artistice, administrația, viața economică și socială, totul a fost greu lovit și încercat; acesta e tristul bilanț.

Era cu neputință ca dintr-o asemenea calamitate să nu se nască o discuție, o dezbateră din cele mai vii. O antologie amplă a presei italiene din zilele acestea ar demonstra că impresia, conștiința chiar, a unor făgăduieli nerespectate, a unor lucrări neefectuate, primează cînd e vorba să se explice cauzele nenorocirii. . . De fapt, atunci cînd marile centre urbane sînt atît de aspru lovite, e imposibil să nu pui la îndoaia capacității unei clase conducătoare nu numai în ce privește promovarea unei dezvoltări economice armonioase și a unui progres de civilizație, ci și în ce privește puțința de a păstra comorile de artă și patrimoniul cultural.

Dacă dintr-un asemenea dezastru se poate trage o învățătură, nu trebuie să uităm că pagubele n-au fost ireparabile și definitive, tocmai datorită vitalității maselor de cetățeni și mai ales a tinerilor, care în mod spontan, aproape lipsite de ajutoare din partea statului, s-au angajat în lupta de salvare a unui întreg patrimoniu de civilizație. Dacă zilele întregi n-ea fost imposibil să alungăm din minte imaginea acelei dungi de culoare cafenie, continuă, hidoasă, lăfăită în toate părțile, o geană de speranță răsare din amintirea mulțimii de studenți italieni și străini, de oameni de știință și de cultură, de profesori, de muncitori din toate categoriile, apelați în noroi, în condiții nespuse de aspre, preocupăți să salveze salvabilul, în vederea unei viitoare renașteri.

Florența, noiembrie 1966

SIMONA DRĂGHICI

RETROSPECTIV

Probabil că în psihologie poartă o denumire specială, eu însă nu știu cum s-o definesc: cînd mă aflam la Paris, abia așteptam să ajung la Londra, ca numai după cîteva zile de sedere în capitala britanică să încep să caut cu predilecție acele colțuri care-mi aminteau cel mai mult de Paris. Nu era un lucru foarte ușor, și în plus necesita multă imaginație (Anglia, în felul ei, rămîne o Australie a Europei). Și astfel am ajuns să îndrăgesc cheiul Chelsea ce-mi amintea într-o oarecare măsură de Calea Reginei, Albert I și Avenue New York, de lângă Piața Concordei cu Palatul Chailot. Poate, într-un fel, este și ceea ce l-a determinat pe mulți dintre artiștii plastici și literarii englezi din ultimul pîrîm al veacului trecut să se stabilească în această parte a orașului. Case înalte cu cinci-șase etajuri, cu șiruri, uneori duble, de copaci, cu petice de iarbă la întretaieri de străzi și cu liniștea pe care o poți recupera din zgometul automobilelor și camioanelor ce aleargă în ambele sensuri cu 60 de kilometri pe oră. La Londra, Tamisa este de două ori mai largă decît Sena, apropiindu-se în dimensiuni de Neva (o simplă impresie personală, poate topometric inexactă). Stegulețele colorate și becurile electrice agățate atît de-a lungul debarcaderului de dincolo de rîu cît și în copaci care însoțeau malul au avut asupra mea efectul scontat. Am pus capăt școicii de asociații Paris-Chelsea-Sena-Tamisa și, trecînd podul Chelsea, m-am aflat în echivalentul londonez al unui parc de cultură și odihnă — Battersea Park. De fapt aveam chiar o gîndire precisă: să vizitez expoziția de sculptură în aer liber, anunțată pe toate gardurile și în toate stațiile de metrou printr-un afiș ce reproducea una din sculpturile lui Henry Moore. Tentația era irezistibilă: să vezi Henry Moore în cadru natural. Marea majoritate consta din modele ce ilustrau cu acuratețe inegală diferite ipoteze din domeniul fizicii și biochimiei contemporane. Dintre puținele specimene ale sculpturii concrete îți solicita atenția mai ales una. Inițială *Crucea Sfîntului Gheorghe* — decorație militară engleză — de George Fullard. Cu toată bunăvoința, contactul cu acest gen de artă, oricît de ingenios se dovedește uneori, îmi repugnă, aducîndu-mi pe ecranul minții mereu una și aceeași imagine: ansamblul funerar al lui Iulius Cezar de la Bellu. De fapt, zăbovind în fața sculpturii din parcul Battersea îți dai seama că la urmă seama că te afli totuși în fața unei opere de artă în care forma exprimă pe deplin vătămarea eroismului belicos și ororarea fațetă de război, în general. Dar lumea trece din din umeri pe lîngă această cruce înaltă și un om, din bucăți de tencuială, luată dintr-un morman de moloz și susținută de un butoi pe roți vopsite în roșu, ca acelea ale tulumelor de altă dată. . . Regăsești de asemenea și cîteva nume ce figurează în expoziția permanentă de la Tate Gallery: Barbara Hepworth, decana de vîrstă a abstracțiștilor britanici,

reprezentată prin trei sculpturi: *Formă marină*, *Formă de stîncă* și *Formă ovală*, un foarte interesant paraboloid — toate din bronz patinat; Eduardo Paolozzi, în realitate englez sâc, ale cărei sculpturi mono sau policrome pornesc de la principiul machetei atomului — atracția expoziției universale de la Bruxelles, și *Pour la bonne bouche* — Henry Moore, reprezentat cu două nuduri culcate, din două și respectiv trei bucăți și sculptura de pe așch care aducea parțial cu ciuperca atomică expusă la Dalles cu prilejul expoziției de la București, dar care se continua prin arcuirea unei coame și spinării de zimbru; se intitula *Piesă în trei direcții*. Nudurile — același subiect de aceeași mînă — erau totuși fiecare altceva. Ceea ce mi place la Moore este că te face să-l descoperi, detaliu cu detaliu, revelația fiind cu atât mai mare cu cît necesită efort. Descifrezi în masivitatea caldă a bronzului său contururile nobile ale trupului omenes, generalizate unei coapse, rotunjimea unui umăr, sveltețea gîtului. Și cum pe nesimțite se lînsase de-a binelea, înaintea de a părăsi expoziția mi-am mai răsit odată privirea înăuntrul. Intenționez înghesie aproape totul, chiar și sculpturile vopsite dinadins în alb; doar nudurile lui Henry Moore așează în mijloc păreau să fi crescut, luîndu-se la întrecere cu brazil și chiparoșii din apropiere, exprimînd permanența în eferem.

Din suzele Lordului Snow și ale romancierului Angus Wilson, am aflat că Moore-omul este tot atît de demn de admirație ca și Moore-artistul. Regret că n-am avut norocul să-l întîlnesc; lipsea din țară și nu se întorcea decît în septembrie. După suzele celorlalți se va bucura știindu-se: *Repradus* în revista *Secolul 20*.

A petrece o seară cu Lord Snow și soția sa, romandiera Pamela Hansford-Johnson, este o satisfacție de zile mari. De cînd s-a retras de pe «coridoarele puterii», C. P. Snow se simte întinerit cu poftă neșușă de scris. Intenționează să mai adauge două volume ciclului *Străini și frați*, pe care, mental elaborate, nu mai are decît să le aștearnă pe hîrtie. Subiectul? Secret. Dar poți să bănuiești că vor fi tot despre viața de la «vîrî». Ceea ce-l pasionează înăuntru este alcătuirea unei suite de portrete ale unor oameni de seamă, din toate domeniile vieții, pe care i-a cunoscut la un moment dat sau altul; de la Einstein la Frost și Nehru. Nimic din aroganța și suficiența pe care o întîlnești atît de des la literați; Snow te cîștigă prin modestia și umilitatea omului de știință, a fizicianului cercetător de altădată, care nu pregetă să-și recunoască ignoranța, nu drept scuză, ci avînd conștiința complexității vieții, a infinitului. Îl admiră pe Einstein din toată fibra ființei sale, nu atît pentru descoperirile în domeniul fizicii, cît pentru preocuparea permanentă de a nu izola știința de viață, de a o folosi în sensul vieții. Și în această direcție de cea mai mare importanță i se pare dialogul lui Einstein cu Plank. Vîrînd să mai salveze din bezna neștiinței, Lady Snow, cu mult regret în voce remarcă: *Lor, fizicienilor, le vine ușor să-l înțeleagă pe Plank și pe Einstein. Noi ceilalți trebuie să folosim mijloacele care ne stau la îndemînă! Dinamismul Impresionant al romancierilor, ca și un pronunțat simț de răspundere față de societate (împărțită de amîndoi soții, ceea ce îl detașează într-o anumită măsură de mulți dintre colegii lor de scris) a făcut-o să adere, cum de altfel am amintit și altă dată, la cruciada împotriva tendințelor pornografice în literatura contemporană engleză. Amîndoi acordă literaturii un rol preponderent în societate. «Poate chiar prea mare» — după cum remarcă ulterior și Angus Wilson.*

O autoritate britanică în problema Proust, Pamela Hansford-Johnson nu i se pare de loc nefiresc să-l admire în același timp pe Robert Frost, regele preierilor — cum i-a numit Erușenkov. Întrebînd-o ce părere are despre opera lui Dylan Thomas, a cărui mare prieten fusese în tinerețe, mă surprins, deși în sinea mea am trebuit pînă la urmă să-i dau dreptate, răspunsul scurt și fără echivoc că, în ciuda admirației pe care a nutrit-o atît pentru om cît și pentru poet, astăzi îl socotește depă-

șit. În schimb amîndoi îl admiră pe Trollope, ce pare să capteze în prezent atenția publicului, după o vogă Jane Austen. Dintre contemporani, mi-au recomandat debutul de romancieră al tinerii scritoare Margaret Drabble, *Piatra de moară*. Întrebîndu-i dacă ar dori să viziteze România, Lord Snow mi-a răspuns: «De mult timp chiar. Știu că-mi traduceți romanul «The Masters»... Vezi, americanii ne-au invitat să le în conferințe, ne-au publicat cărțile, ne-au dat o mulțime de bani. Unul din băieții doștri studiază ingineria la Harvard. În America am putea trăi mult mai bine și mai ușor, dar viața acolo este atît de simplificată încît nu-ți rezervă nimic. Îneditul lipsește cu desăvîrșire. Am fost în Uniunea Sovietică, este o țară imensă și te cîștigă, și într-un fel te subjugă. Este o țară care mă atrage tocmai prin faptul că o înțeleg atît de puțin. Sîntem curioși să vă vedem și pe voi la voi acasă. Românii pe care i-am cunoscut m-au impresionat cu toții în mod plăcut.» Ne-am despărțit după miezul nopții cu speranța să ne vedem într-un viitor apropiat în România.

«Încearcă s-o vezi pe Olivia Manning» — sugestia Lady-ei Snow m-a hotărît să-i scriu cerîndu-i o întrevvedere. Și astfel, într-o vineri după-amiază, la ora șase, o mașină de scris a încetat să bătă de îndată ce am apăsat butonul soneriei de la numărul 36 al liniștei străzi Abbey Gardens, din Maida Vale, la nord de Regent's Park (ce adăpostește faimoasa grădină zoologică). Cîteva clipe mi-am tîrziu, o femeie înaltă, svelată dar cu mișcări molome, îmbrăcată într-o rochie simplă cenușie de jersey, cu părul alb, cu o umbră de boabeală în jurul ochilor mari, limpezi, buni și ușor triști, îmi deschise ușa și mă pofti sus, în odaia de lucru, plină de cărți și hîrtii, luminoasă și primitoare. Pe dată rolurile se schimbă: îmi ceru să-i vorbesc despre București, așa cum arată acum; îl cunoscu acum 28 de ani cînd a locuit pe undeva, pe lîngă Cîna, un an. De altfel opera sa majoră, care i-a adus consacrară printre romancierii englezi contemporani, «Trilogia balcanică», își situează acțiunea primelor două volume, *The Great Fortune* și *The Spoilt City* în Bucureștiul ante-belic. Remarcînd faptul că prin aceasta a contribuie la familiarizarea englezilor cu Bucureștiul, Olivia Manning îmi răspunde oarecum stînjinită: *Relativ. Mi se întîmplă să întîlnesc cunoscuți care mă felicită pentru roman, gîsind fascinant orașul pe care-l dăscu. ...Budapesta, nu-i așa? Își vine să-ți rizi să-ți plîngi. Dar să sperăm că în viitor lecțiile de geografie vor fi mai consistente. Soțul meu, care este regizor la B. B. C., a realizat o emisiune de teatru la microfon de mare succes cu «O scrisoare pierdută»... «V-am citit povestirea publicată în Encounter și mi-a plăcut»... Modestă, Olivia Manning se simte stînjinită «Este doar un divertisment»... «Cînd v-ați apucat de scris?» «Din liceu, spre cîntinarea părinților mei. Am început prin a scrie povestiri. Apoi, din Sud, am venit la Londra, unde m-am angajat secretară și în timpul liber scriam. Mai tîrziu m-am măritat, și imediat după căsătorie am plecat în România cu soțul meu care pe atunci lucra acolo la Consiliul Britanic. Am stat un an. Dar ne-au gonit legionarii. Ascunsesem la noi un tînd prieten evreu român, dar au mîrosit; și ne-au întors toată casa pe dos. După aceea, ne-am strămutat în Grecia, de unde ne-am gonit nebții. Ne-am dus în Egipt, dar a trebuit să plecăm și de acolo. Pînă la urmă ne-am stabilit la Ierusalim, soțul meu lucînd la postul B.B.C. de acolo. Am locuit la cîmînul YMCA și deși eram femeie, m-au tolerat și pe mine: era stare de război. Am revăzut Anglia abia în 1945, tîrziu toamna, după armistiștiu. Experiența acelor ani am turnat-o în mai multe romane și nuvele. Ulterior, am scris și un roman despre viața londoneză «Porumbelii lui Venus». Nu de mult mi s-a cerut să scriu o carte cu caracter sociologic despre anii premergători primului război mondial. Nu mă incîntă deloc, pentru că îmi cere luni*

Intregi de documentare în domeniul economiei, istoriei, etc. Din nefericire, am acceptat un avans: dacă refuz s-o scriu, trebuie să rambursuez banii, care s-au și terminat. Dureșor dar asta este: nu putem trăi numai din ceea ce ne aduc operele noastre originale. În ultimul timp însă am descoperit o sursă interesantă de venituri: Universitatea Syracuse (New York) achiziționează în termeni foarte avantajoși manuscrise ale scriitorilor contemporani. Dar la un moment dat se epuizează și stocul de manuscrise. . . . Da, simbolismul a avut o înflorire puternică asupra creației literare în Anglia, dar lumea o început să absoarbă detectând simboluri peste tot. Eu sunt adeptul narațiunilor realiste: scriu atunci când simt că am ceva de spus. Nu crez matrițe pe care apoi le umplu. În cazul meu, acțiunea și personajele capătă formă, se concretizează și se dezvoltă pe măsură ce scriu. O imagine, o idee declanșează fluxul de asociații. Fiește că revin, rescriu totul, ajustez, restring. Important este să fi onest, să dai cititorului ce poți mai bine. N-am o predilecție specială pentru roman ca gen. Depinde ce vreau să spun. Subiectul îți cere formula care i se potrivește cel mai bine ». Vorbind despre scriitorii preferați îi pomenește de Ivy Compton-Burnett, ca să afli că face parte din cercul de admiratori ai marelui romancier octogenar. Entuziasmul și venerația cu care mi-a vorbit de Ivy Compton-Burnett dovedea o completă uitare de sine — nu mi se mai dăduse prilejul să aud o romancieră cu renume să admire fără rezerve o altă scriitoare încă în viață. Și ca să-mi facă plăcere îmi promise, la despărțire, să-mi înlesnească o întrevvedere. Zece zile mai târziu, întorcându-mă din Cornwall, am găsit o scrisoare prin care Olivia Manning mă anunța că Ivy Compton-Burnett mă invita simbata la ceai în apartamentul pe care-l ocupă în Kensington. De asemenea, mă sfătuia să fiu foarte punctuală, lucru extrem de greu de realizat în imensitatea Londrei, unde trebuie să aștepti jumătate de oră până îți vine autobuzul de care ai nevoie. După o exasperantă explorare a tuturor clădirilor din squarul unde locuia, am izbutit să-i dau de urmă. În holul blocului, un tablou cu numele locatarilor și, destul de ingenios, în dreptul fiecărui nume cite o plăcuță ce te informa dacă locatarul respectiv se afla sau nu acasă. În dreptul numelui Ivy Compton-Burnett scria « In ». Emoționată ca o școlăriță, m-am trezit cu lftul cu un etaj mai sus. În fine, când am sunat era patru și trei minute. Eram așteptată și am fost lăricit cînd, puținele flori aude drept ofrandă, au produs reală plăcere. Cele trei minute de înțirziu au trecut neobservate. Cu părul alb, pieptănat stil fin du siècle, abia zăruindu-se între brațele berberiei și o privire șăgalnică și teribil de părănzătoare, cu o voce subită dar limpede și foarte sigură, Ivy Compton-Burnett a făcut onorurile casei. Citisem cîndva că obișnuia să-și scrie cărțile la lumina lămpii, cum făcuse alădată la noi Alecsandri. A renunțat. Și este extrem de furioasă pe sine pentru că de cînd cu accidentul suferit în urmă cu nouă luni, a trebuit să întreruap romanul pe care-l începuse. « De trei luni am reînceput, dar merge foarte greu. Niciodată n-am scris altă de înțet. Și piciorul se vîndează atît de greu! N-am ieșit din cam de șapte luni. Îmi pierd răbdarea. Îmi place să călătoresc, mai ales vara, în Anglia. Înainte de a muri pierdea mea cea mai bună, Margaret Jourdain, acum 15 ani, mergeam mult împreună în străinătate. În America n-am fost niciodată și-mi pare rău, trebuie să fie foarte interesant. Acum e prea târziu. Un profesor american care m-a vizitat, mi-a spus că romanele mele sînt citite mai ales la Boston și în Noua Anglie. Dacă e adevărat, nu știu și n-am cum să știu dacă nu mă duc acolo. Ce știu este că nu prea se vind. Nici în Anglia, de altfel ». « Ironia dumneavoastră este totuși foarte puțin englezească. Ca spirit, dacă-mi permițezi să spun așa, vă apropiați mai mult de tradiția franceză și se pare că francezii au ajuns să vă descopere, ce e drept destul de târziu ». « Da, dar nici în Franța cărțile mele nu se vind prea bine. Nu că mă interesează încosărire, nu faci avere din scris, dar vezi, atîta indiferență de-a lungul atîtor ani . . . ». « Oricum

prin romanele dumneavoastră ați contribuit la dărmarea unei lumi . . . ». Tăcere. . . Privirile romancierilor scapără malțioș. Observația pare s-o înține. « Cum socotim afirmația unor critici despre caracterul muzical accentuat al ultimilor dumneavoastră romane ce se dezvoltă concomitent cu reducerea dimensiunilor și a vocabularului folosit? ». « Este adevărat că ultimele mele romane sînt mai scurte și frazele mai concise, dar lucrul acesta s-a produs de la sine. Cît despre muzică, trebuie să spună și criticii, ceva că din asta trăiesc. . . . Am fost o familie numeroasă și după moartea mamei a trebuit să am grijă de ceilalți. . . . Am început să scriu în timpul primului război mondial. Nu mi-a fost ușor să studiez clasice de la Holloway nu mi-au fost de folos. Se zice că te ajută să gîndești logic, dar mai bine înveți o limbă vie care să te ajute să cunoști mai bine viața și pe oameni. Nu, nu m-am gîndit niciodată să scriu pentru teatru, deși dramatizările lui Julian Mitchell par să fie reușite. Acum vară să joace O familie și o moștenire. Ce părere am despre dramatizări? Nu mă interesează. Odăți scris, cărțile mele nu mă mai interesează. Cum altfel aș putea scrie altăde. . . . Îmi place teatrul și cinematograful, dar de cînd am fost imobilizată în casă n-am mai putut vedea nimic. Cîteș, mă interesează americanii, au vitalitate, dar îmi plac și romanele Elisabeth Bowen. Beckett . . . hm . . . da, dar lasă prea mult în seama cititorului . . . Nu mi-am impus niciodată să folosesc dialogul. Așa am apucat să scriu de la început, ce-i drept cu timpul mi-am simplificat stilul. Dar niciodată nu mi-a trecut prin cap să scriu altfel ». Discuția a fost de fapt un dublu interviu, pentru că nici Ivy Compton-Burnett nu s-a lăsat mai prejos cu întrebările. Mai înții în salon, apoi în sufragerie, unde ne aștepta masa pregătită pentru ceil cu tot dichisul englezesc, apoi din nou în salon. Apartamentul mare, cu odăi largi și înalte, oarecum prea mare pentru o persoană și de aceea, poate, parea lipsit de înținate; totuși, nu am aflat interiorul victorian la care oricine s-ar fi așteptat. Pereții erau albi, lîpseau tapetele, și mobilele nu erau de mahon cu plus roșu sau înscrustate cu sîdef, ci piese foarte frumoase colecționate cu gust și grijă, din epoca elisabetană ce se armonizau cu altele Chippendale. Nici porțelanurile nu îndeplineau o funcție strict utilitară. Victorie! La plecare, remută și necrutătoare reprezentanță a literelor engleze mă poci să trec pe la ora de cîte ori voi avea drum prin Londra, favoare pe care, după cum susțin cunoscuții ei, nu o acordă multora.

Am revenit în cartier peste cîteva zile; desul de aproape de locuințaș pară că mîndreptam pe alba biserică Sfîncul Ștefan, unde fusese episcop pînă în ultima zi a vieții sale T. S. Eliot. De data aceasta aveam să întîlnesc un poet, care în cîtereșe fusese unul din admiratorii cei mai fervenți ai Virginiei Woolf și ulterior directorul casei de editură a soților Woolf — Hogarth Press.

L-am întrebare pe John Lehmann despre faimoasa editură, și mi-a răspuns că a fost asimilată de o alta mai mare, deși pe multe volume mai apare titlatura vechii firme. Înal, zvelt, cu părul alb, foarte îngrijit și ordonat, nu bănuî că ai de-a face cu un poet deșit din priviri: ochii impresionant de albaștri împrumută figuri expresivitate mării. Biroul, căpșeu cu volume în legături scumpe, cu scaune și fotolii de mătăsă și Louis XIV, tablouri epoca Roger Fry, perne, draperii, lampadare, tot felul de bric-à-bracuri, mi-a amintit de un număr special din 1933 al revistei franceze l'Illustration, închinat decorațiunilor interioare. Totuși exista și ceva 1966 acolo: un aparat de televiziune cu ecran de 80 de centimetri. John Lehmann este un om foarte ocupat, care trăiește cu ceasul, călătorește foarte mult în străinătate și ca mai toți scriitorii mei în vîrstă, își scrie memoriile. L-am cerut părerea privitoare la evoluția genurilor literare, atrăgîndu-i atenția asupra tendinței poeziei de a deveni prozică și invers, gîndindu-mă la Joyce, Virginia Woolf și poeții versului liber. « Da, dar chiar înainte de război, poeții s-au revoltat împotriva prozatorilor cerindu-le

să se retragă de pe teritoriul poeziei. Astăzi se poate observa limpede distincția dintre specii. Războiul a dăruit mult literaturii engleze făcând o breșă ce nu se poate umple. Nici astăzi situația nu este prea îmbucurătoare; ultimul volum al lui Louis MacNiece este mai mult decît o plăcere. Totuși, ei fac parte din vechedă gardă. Empson, care, *Gravies* s-a retras în Majorca. Dintre tineri, firește, Philip Larkin, Thomas. Un poet plin de vitalitate este Gunn, dar a plecat în America; totmai pentru că simțea că atmosfera de acolo i se potrivește temperamental. Apoi, mai e și Elisabeth Jennings. Poezia nu este prea gustată la noi, de aceea poezii trebuie să mai facă și altele». Și astfel am aflat că acum va porni să scrie o biografie a fraților Sitwell (inclusiv Edith). «Cum vă explicați interesul din ultimii ani pentru poezia lui Lawrence, este doar o „simplă modă”? «Nu, Lawrence a fost descoperit pe deplin abia acum și pentru totdeauna și poeziile sale, ca «Șarpele», de pildă, vor fi citite, deoarece abordă probleme mereu actuale».

«Nici studiul sistematic al literaturii engleze în universități nu este prea favorabil dezvoltării creației literare» — încercă să explice impasul prin care trece literatura engleză Sir Maurice Bowra, astăzi președintele Colegiului Wadham (unul dintre cele mai mari) din Oxford. «Pe urmă nu trebuie să trecem cu vederea sușurile și colaborările din cadrul civilizațiilor și al culturii în general. Nu este o situație specifică Angliei. Singura țară după război care a produs literatură demnă de toată atenția este Italia». «Vă pronunțați în favoarea studiului comparat al literaturii»? «Intru totul, dar prin aceasta nu înțeleg studierea influenței scriitorului X din Franța asupra scriitorului Y din Anglia, să zicem. Nu există scriitori să nu fie influențabil și influențat, dar aceasta nu este obiectul literaturii comparate; literatura comparată trebuie să studieze teme sau diferite genuri literare care s-au ivit într-un moment sau altul în istorie. Și modificările pe care le suferă în cadrul diverselor culturi naționale. Pînă acum s-a realizat foarte puțin în acest domeniu. Harry Levin pretinde a se ocupa de literatura comparată, dar din scrierile sale reiese limpede că nu sînt despre ce vorbește. Cînd am fost în URSS am întîlnit într-adevăr o autoritate în materie, pe savantul Jirmunski, ce se ocupă de pomeele epice medievale din lumea întreagă». «Ce părere aveți despre critica literară»? «Nu există. Eu personal nu mă scotolesc deloc ceea ce numiți critic literar, eu sînt istoric al literaturii, asta da». «Era oare politicos să-l contraziceți? Doar pămîl pustiu de T. S. Eliot!» «Ceea ce s-a scris și se scrie în Anglia sub această denumire nu sînt decît eseuri moralizatoare ceși iau motivele din opera unui scriitor sau altul. În America nu sînt decît liste și statistici lingvistice, stilistice, etc. În Franța... În secolul trecut n-a făcut decît să ateste existența unor scriitori în detrimentul altor scriitori. Istoria literară este cu totul altceva, și eu sînt istoric».

Am aflat un alt paulizan vehement al literaturii comparate la Cambridge, în persoana binecunoscutului critic George Steiner, directorul de studii al Colegiului Churchill, cea mai nouă și mai îndepărtată instituție de acest gen din ciadela universitară. «Eu o predau ilegal. Sînt, Oxford și Cambridge sînt cele din urmă în a admite inovații». Steiner, de statură mijlocie, negricios, cu o față rotundă, îndesat, vorbește la perfecție mai multe limbi străine, este plin de energie, chiar autoritar, dar totodată foarte sensibil și sociabil. Apreciez imediat o mare receptivitate pentru realitățile lumii contemporane atît pe tărîmul artelor și al literaturii, cît și pe cel al gândirii și sociologiei. Pe Steiner literatura îl interesează în contextul culturii contemporane, ceea ce explică printre altele interesul său pentru antropologie, de pildă, și mai ales pentru ipotezele lui Levy-Strauss. «Acest interes se datorează faptul că m-am apucat de literatură scriind-o... Am îndoilele mele în privința literaturii. Oare este atât de importantă? Matthew Arnold era convins că literatura face pe oameni mai buni. Dar vezi, gardienii lagărelor de exterminare îl citeau și ei pe Goethe sau pe Chamisso, dar

aceasta nu i-a împiedicat să se poarte așa cum s-au purtat. Este ulterior cît de comfortmentat poate fi gîndirea și cît de puțin sînt oamenii dispuși să lege între ele diferite experiențe ale vieții. Uite, noi stăm aici. În fotolii confortabile, înconjurati de cărți și purtăm o discuție inteligentă despre Hamlet, și în odaia alăturată un om se luptă cu moartea... Nu știu, mă sînt din ce în ce mai înclinat să cred că astăzi literatura se situează tot mai mult pe planul dui. Despre literatura viitorului? Un gen ce va rezulta din toprăci, tuturer celorlalte dar care ne va aminti într-o oarecare măsură de eseul. Proza va alterna cu versul în cadrul aceluiași lucrări. Mcartea lui Virgil de Herman Broch îmi pare a fi un germe al literaturii pe care ne-o rezervă viitorul. Este o carte mare. Nu va exista niciîntîrî și nici personaje bine conturate. Critică? Critica este și ea creatoare, iar structuralismul nu-i poate servi decît drept instrument. Dacă astăzi critica poate exista fără Freud? În orice caz Freud poate exista fără critică. Nu-i putem contesta lui Freud meritul de a ne fi deschis cîteva uși spre ființa umană; dar pazi în azei greșală negîndul complet ca și atunci cînd îl absolveți».

Romancierul Angus Wilson are adresa cea mai lungă pe care am văzut-o vreodată: Felsham Woodside, Bradfield St. George, Bury St. Edmunds, Suffolk. Șirul acesta de nume propriu cu iz medieval mă fascinaseră și întăriseră dorința de a-l vizita pe scriitor acolo la el, în Suffolk, în tînușul de băștină al lui Constable. Și n-am fost cîtuși de puțin dezamăgît. Cădrul natural în care trăiește Angus Wilson este de-a dreptul incîntător. Pasionat horticultor, Angus Wilson își cultivă singur grădina din jurul casei, simple, tîrăneste, vechi de două secole. Faptul că polenul îi provoacă un nesuferit guturai alergic, nu-l împiedică să iubească și să îngrijească florile cu aceeași ferveare. Angus Wilson-omul, de statură mijlocie, mai mult scund, cu o frunte înaltă, încadrată de o coamă leonină complet albă, este jovial, deschis, nonconformist, extrem de volubil. Deși viteza cu care vorbește se apropie de cea a unui comentator sportiv, nu pierzi nimic din cele ce dorește să-ți împărtășească. De profesie istoric (a studiat istoria la Oxford) a devenit după terminarea studiilor bibliotecar la British Museum. De scris s-a apucat relativ tîrziu, la 35 de ani. Munca la British Museum nu-l interesează din cale-afară. În timpul războiului fusese detașat pe lîngă Ministerul de externe, ca apoi să se reîntoarcă la bibliotecă pentru a înlocui volumele distruse în timpul bombardamentelor. Mai tîrziu deveni locitorul directorului sălii de lectură, funcție ce i-a înlesnit o anumită legătură cu publicul. Succesul primelor sale două volume de nuvele l-a determinat să părăsească definitiv cariera de bibliotecar și să se dedice în întregime scrisului. Pînă acum a publicat trei volume masive de nuvele (pe care unii critici le consideră sursele romanțelor), o carte de confesiuni de scriitor care, îmi spune, a scris îndeaproape în anumite cercuri, ultraglate în pudorea britanică ce nu l-a lăsat să scrie în public, și cinci romane la care speră să mai adauge unul pînă la sfîrșitul toamnei; piese pentru teatru și televiziune. Tema majoră și totodată comună tuturor operelor sale este raportul dintre individ și societate sub toate aspectele, ceea ce, de fapt, și imprimă stilului său un caracter ne-realist în care experimentalul nu are decît un loc secundar. Plin de elan, Angus Wilson îmi povestește de Festivalul Britten, care se desfășura tocmai atunci în apropiere, sub egida unui comitet condus de compozitori și din care făcea parte el însuși ca membru fondator; de soții Priestley pe care-i găzduie cu o seară înainte, în drum spre festival; despre mișcarea de teatru de amatori pe care o inițiaseră în regiune; despre activitatea sa de profesor la tîrîna universitate din Norwich, unde i se ceruse să predea «Arta scrisului» — după moda universităților americane — dar unde, în loc, predă literatura universală (semestrul anterior îl dedicase artei lui Dickens și Dostoievski). Îl paseazăze mai ales seminările cu discuțiile aprinse ce se stîrnesc de fiecare dată și din care învață tot acît de mult cît și studenții. De altfel, admite, este mijlocul cel mai direct și eficient de a afla

gîndurile și convingerile generației prezente, condiție indispensabilă pentru orice scriitor care vrea să se situeze în realitate. «Vezi, marile întrebări sînt mereu aceluși dar fiecare epocă, fiecare generație, le pune din unghiul său de vedere, care diferă. Ce cred despre teatrul englez de astăzi? Scîlpări în întuneric, ici-colo întîlniri frînute de mare frumusețe dramatică ca, de pildă, monodul lui Aston, povestind despre timpul petrecut în spitalul de boli nervoase, din piesa lui Pinter îngrîșitorul, apoi mai este și Osborne, care în felul său este un geniu; atît de înegru, uneori atît de năiv, cînd cînd în cînd să atingă sublimul. De fapt, astăzi există patru genii în Anglia: Britten, Henry Moore, Francis Bacon, pictorul, și John Osborne. . . »

«O afirmație foarte interesantă», remarcă Kenneth Tynan, în baroa sa de la Teatrul Național, de îndată ce l-am repetat-o. «Nu pot să mă pronunț în privința lui Britten, pentru că nu mă pricep la muzică, dar în ceea ce îl privește pe celălalt, se poate să aibă dreptate. Tin foarte mult la Osborne și într-adevăr găsești în piesele sale o tensiune ce lipsește altora. Prin caracterul său, Teatrul Național trebuie să promoveze cu predilecție creația originală, dar este lucrul cel mai greu. În calitate de director artistic al teatrului primesc și citesc zeci și zeci de manuscrise, dar cele mai multe sînt sub orice nivel. Pinter? Ultima sa piesă m-a dezamăgit profund, cînd am văzut-o am avut senzația că am fost trist. Arden este o figură. Nu se poate desprinde de actualitatea cea mai stringentă, ceea ce-l împiedică să creeze cu adevărat. Să-ți explic cum procedează: la un moment dat îi vine ideea că publicul are nevoie în acea clipă de o piesă care să explice, de pildă, importanța matrimonialului. Așa că se duce acasă și se apucă de lucru, ca și cum ar executa o prescripție medicală. . . Pentru stagiunea din toamnă am comandat două piese; în genul așa-zis «documentar», dar iartă-mă că nu-ți pot dezvălui nici subiectul lor și nici numele autorilor pentru că ne temem de autorități și probabil cînd ne vom produce o să avem neplăceri. Ceea ce-ți pot spune este că atac probleme de strictă actualitate. Evident că teatrul pierde din popularitate în favoarea televiziunii, dar lucrul acesta nu înseamnă că va dispărea cu totul; marile capodopere ale dramaturgiei universale vor continua să-și afle expresie concretă pe scena teatrului, și mai este încă ceva: ceea ce de altfel vrem să realizăm cu ajutorul pieselor documentare despre care vorbim. Vrem să redăm teatrului caracterul popular din alte secole, de tribuna de la care să se discute ceea ce preocupă lumea în acea clipă, cu improvizatii, cu intervenții și contribuții spontane din partea spectatorilor. Chiar dacă asemenea piese nu vor fi deosebite de cele care începuseră să apară în secolul al XVIII-lea, și nu trebuie să ne descurajăm dacă la început succesul nu va fi mai mare, Montarea minimă va face ca și pierderile de casă să fie mici, acoperindu-se într-un fel din încasările spectacolelor clasice. Criza ne îngrijorează, ar putea afecta indemnizațiile pe care le primim de la Consiliul Artelei. Dacă totuși nu vom avea de suferit de pe urma ei, în 1969 ne vom putea muta definitiv de aici». (Adică dintr-un șir de bărci de lemn acoperite cu carton gudronat într-o curte mare, peste câteva case de clădirea Teatrului «Old Vic».) Dar asta, momentan n-are nici o importanță. Supărător este faptul că lucrările noului Teatr Național (pe același mal al Tamisei, alături de Institutul Național de Film și Royal Festival Hall, în fața actuală arîndă asemenea unei piramide asiro-caldeenă din beton armat) au sîtat deoarece Consiliul de conducere al teatrului s-a scindat în două în momentul în care s-a pus în discuție forma viitoare scene. Nu ne putem hotărî să alegem între scena proiectată în parter și cea cu rampă, mîstărită de la teatru secolului al XVIII-lea. Spre surprinderea mea, Kenneth Tynan se pronunță în favoarea scenei cu rampă. «Dacă sît să observ, vezi că cei doi directori de teatru care inițial au avut la îndemînă o scenă proiectată în parter, au scurtat-o încetul cu încetul pînă au ajuns la forma celei obșnuite. În plus, îți reduce din numărul de locuri și-ți sacrifică aproape tot parterul limitîndu-i vizibilitatea. Ce ne propunem pentru stagiunea viitoare? Pe lîngă o serie de relatări, un Shakespeare jucat în exclusivitate

de bărbăți: Mult zgomot pentru nimic — ideea ne-a dat-o Ian Kott — și într-o ambianță modernă. Prevăd că o să ne aprindem pale în cap și-o să se spună despre noi că încurajăm homosexualismul. Va fi un spectacol experimental și-l întrevăd foarte interesant. De asemenea, vom aborda mai mult importanța rușilor, exterior de puțin cunoscuți în Anglia; astfel, vom prezenta «Furtuna» de Ostrovski. Nici nărci nu vor lipsi. Pentru moment, alegerea noastră s-a oprit asupra «Dansului morții» de Strindberg».

De fapt, stagiunea nu se încheie niciodată, Teatrul Național continuîndu-și activitatea și în lunile de caniculă. Am avut norocul să văd un spectacol de început de stagiune încă din august: spumos, plin de vervă și galant, de o ținută impecabilă, cu decor clasic și costume de epocă, din repertoriul licențiat al secolului al XVII-lea englez. Dragoste pentru dragoste de Congreve, în care neobositul și extrem de versatilul Sir Laurence Olivier — «patronul» cu plin de spume cu afecțiune Tynan — interpreta rolul lui Tattle, «a half-witted Beau, vain of his Amours, yet valuing himself for Secrecy» (cu alte cuvînte, «un imbecil amoroș, plin de fose în ceea ce privește amorurile sale, și care cu toate acestea prețuindu-se foarte pentru discreția sa»).

De fapt, era încercarea de aflat și părerea «concurenței» care în ultimă instanță era reprezentată de Martin Esslin, directorul dramatic al B.B.C.-ului (inclusiv televiziunii). De fapt, Tynan și Esslin sînt prieteni și se admiră reciproc, deși nu odată păreriile lor sînt contrarii. Ca să ajungi la Esslin trebuie să sui pînă la etajul cinci al clădirii B.B.C.-ului din Portland Place, să pășești cu cea mai mare grijă de-a lungul coridoarelor captușite cu vată și plătă și să sfidezi privirile încruntate ale difterilor operatori de sunet. Dar odată în biroul lui Esslin nimic nu te mai oprește să te miști în voie și să vorbești cît vrei de tare.

Porînd de la definiția absurdului și la diferențele dintre absurd și grotesc pe care mi-o dăduse iarna trecută, la Budapesta, criticul maghiar György Lukács, Esslin susține că absurdul este expresia grotescului din momentul în care sistemul de valori pe care se bazează grotescul a dispărut. Spre deosebire de Lukács și de Tynan, Esslin nu consideră absurdul doar o modă, un capriciu, ce nu face decît să dezamaze omul și să-l ducă la disperarea nepuținței, ci manifestarea cea mai adevărată a protestului împotriva unei existențe pe care goana după profit a golit-o de orice sens.

Cu o săptămînă înainte, B.B.C.-ul prezentase prima piesă scrisă special pentru televiziune de Samuel Beckett «Eh Joe?». (Timp de douăzeci de minute, actorul Jack MacGowran, în rolul unui bătrîn decrepit, cu părul vilvoi, îmbrăcat într-o cămașă-sutană dintr-un material aspru și întunecat, cu picioarele goale, se pregătește să se culce într-o odăie cu pereți albi și în care nu se află decît un pat de fier. Dar înainte de a se sui în pat vrea să se asigure că nimeni nu se ascunde în spatele draperiilor grele din același material ca și cămașa sa, draperiile ce acoperă ușa și fereastra. Ii trebuie mult timp pînă să se încredințeze. Apoi, suit în pat, îl năpădesc amintirile, care nu-i dau pace. Vocea femeii iubite (Sian Phillips) deapănă aproape în șoaptă, trecutul pe care el îl reîntreieze mimînd.) Lucrul acesta ne-a dus firește la discutarea raportului teatru-televiziune. Esslin proorocete teatrului rolul de studiu experimental pentru radio și televiziune, și care totodată va ridica mereu nivelul producțiilor mediilor de masă. «Nu trebuie să depreciez teatrul, contribuie la educarea artistică a masselor. Să ne gîndim numai la filmele de tip western de-acum 30 de ani, în care cei buni erau îmbrăcați în alb și cei răi în negru, și care se soldau cu victoria celor buni după o încăierare generală, și pe de altă parte, la corespondenții lor de astăzi, care nici pe departe nu mai poate fi învinuit de infantilism și dulcegărie. În plus, dramaturgi au satisfacția de a vedea numărul publicului lor crescînd la o cifră fantastică. În cite case n-a pătursit piesa lui Beckett, de pildă, și cîți n-au trăit alături de bătrînul Joe, poemul liric al amintirilor sale!»

T O M A P A V E L

LEON BLOY

exegeț al locurilor comune

Voce tunind în deșert, auzită numai de câțiva atenți (și dintre aceștia unii cu lungi și dureroase perioade de distracție), profetul Bloy a avut, ca și mai târziu lui văr spiritual, Péguy, o adevărată vocație a obscurității. Apreciat la dreptă lui valoare de arbitru contemporan avizat, Bloy n-a cunoscut totuși niciodată în timpul vieții succesul. Numinduse singur — poate cu dreptate — «cel mai mare scriitor contemporan» Bloy (1846—1917) a fost silit să îndure mizeria și persecuția, sporite de o sensibilitate excesivă și de un orgoliu furtunos. Și, lucru ciudat, după moartea autorului, destulul opereii a continuat să fie ingrat. Un spirit superior ca Barbey d'Aurevilly îl intuise și-l sprijinise pe Bloy tânăr, unui filozof de talia lui Jacques Maritain i-a fost dat să-l aibă ghid spiritual pe Bloy bătrîn. Dar în afara unui cerc restrîns de admiratori, ecoul lui Bloy a rămas enigmatic, stîns. Nici grupul de la *Cahiers du Rhône* (A. Béguin, A. Rousseaux, G. Cattani, P. Emmanuel etc.), care în anii grei ai Rezistenței au încercat să facă din numele lui Léon Bloy un simbol al perenității franceze, n-au izbutit să-l dea, în conștiința literară actuală, relieful pe care l-au dobîndit numele lui Claudel sau Bernanos. Un simptom: pînă azi nu există o ediție completă Bloy. (O astfel de ediție e în curs de publicare din 1964 la *Mercur de France*).

Motivele acestei nerecunoașteri? În primul rînd violența lui Bloy, neîmbîlșita lui vervă polemică, temperamentul lui amar și perseverent. Bloy e un scriitor apocaliptic: avînd conștiința catastrofei iminente, el nu diminuează nici o clipă vijelia amenințărilor și blestemelor. Există la Bloy o monotonie a sublimului, o continuă încordare profetică, ce poate descuraja. Apoi, cu siguranță, l-a depărtat pe Bloy de public rigiditatea concepțiilor. Neiertător, Bloy nu e un autor cu care se poate «trata». Convingerile lui sînt nezdruincate și cel mai tăios dispreț lovește pe cei care nu le împărtășesc. Pentru că Bloy, pelerin al Absolutului — cum se numește singur în titlul unui volum al pătimașului său jurnal — scrie avînd tot timpul conștiința acestui Absolut. O declară el însuși, exagerînd poate: «Eu scriu numai pentru Dumnezeu».

E limpede că cineva care simte astfel și a cărui unitate de măsură este totalitatea, va avea în cel mai înalt grad conștiința importanței cuvintelor pe care le spune. Toată viața Bloy s-a mirat că spusele lui nu sînt privite de societate cu respectul și smerenia cuvenite în fața unor revelații majore și semnificative pentru atmosfera culturală pe care ar fi dorit-o Bloy în jurul opereii sale, faptul că trei admiratori fervenți citeau în trei puncte ale Europei, seară de seară, sincronizați, cîte un capitol, același pentru toți trei, al unei cărți de Bloy.

Și o la fel de firească sensibilitate specială a lui Bloy față de vorba goală, față de urta impusă a cuvîntului-clieșu. Locul Comun, în folosirea lui pustie, îi

Cîndva, frații Goncourt vorbeau despre critici ca despre o partidă "a non-producătorilor de idei, a non-imaginativilor". Nu o dată, critica ultimului secol a desmîșit în chip strălucit această prea aspră calificare. E nevoie să facem mai larg, mai sistematic cunoscute asemenea izbînzii; de unde, rubrica pe care o inițiem acum.

Pagini de eseistică, despre literatură și artă, dar și despre științe; despre domenii de convergență, presupunînd cercetări interdisciplinare și fertile întrepătrunderi de metode; pagini despre aspecte imediate ale activității umane, mergînd pînă la sport. Toate, în dorința de a depăși habitudinile rutiniere și inertiile unui tehnicism fără orizont în exercițiul criticii.

Ceea ce vrem să exemplificăm multiplu este luciditatea care nu înseamnă un joc steril sau un alibi, inteligența care știe să nu devină frivolă. Curiozitate plină de imaginație, dar și fervoare — iată virtuți pe care eseistica trebuie să le mobilizeze, dacă vrea să-și merite numele. Pasiunea eseului; pasiunea ideilor.

sună lui Bloy jignitor de fals, întocmai ca o negație a Cuvîntului însemnat, ca o răsturnare rușinoasă a Gîndului, ca o țară a nimănui și a tuturor la hotarul plic-titor al Neantului. Prima serie din *Exegeza Locurilor Comune*, a fost scrisă la sfîrșitul anului 1901, dar Bloy medita asupra stereotipilor limbajului încă din tinerețe. Numeroase aluzii și ieșiri polemice, încă din articolele literare și pamfletele adunate în volumele *Propos d'un entrepreneur de démolitions* și *Le Pal*, anunță această pre-ocupare, vizibilă cîteodată și în eseurile istorice, dar mai ales în primele volume din jurnal.

Maturizarea concepției lui Bloy asupra istoriei a dus și ea la sporirea dușmăniei împotriva locurilor comune. Revoltat de imbecilitatea istoriei pozitiviste, de înglodarea Viziunii în praful invincibil al scrupulului documentar — în realitate simplă baricadă în blocajele de memorie — Bloy se ridică violent în *Le Désespéré*, ca mai târziu Péguy în *L'Argent*, auto și în *Cite*, în favoarea unei istorii comprehensive, în care ansamblul să primeze asupra detaliilor și marile linii de forță să nu fie izolate de neștiința apăsătoare a detaliilor. De la această opoziție — cu care putem fi de acord — Bloy face un pas suplimentar și își asumă, cu eroismul lui frenetic, toate riscurile unei viziuni simbolice a istoriei. De la îndreptățita observare a unui sens în istorie, a unei direcții a desfășurării, Bloy trece însă la descifrarea aventuroasă a unui simbolism universal, la presupunerea simultaneității integrale a timpurilor, deci la abolirea independenței istoriei. Aceasta rămîne simplă desfășurare de simboluri, interpretabilă după formula frapantă: « Viziibilul este urma pașilor invi-zibilului ».

O minte care judecă astfel, obișnuindu-se să găsească în lucruri un sens secret (și interpretările date de Bloy lui Napoleon, Mariei Antoaneta, lui Neudorf sau Ioanei d'Arc, deși hazarde și bizuite mai mult pe entuziasm decît pe infamanta documentare, sînt fascinante), va fi exasperată de obtuzitatea burgheză în fața cîvin-telor, deuciderea sensului și de îngroparea lui în *Locurile Comune*. Și din observarea acestei serii de crime, Bloy va încerca, în *Exegeza Locurilor Comune*, colecție de scurte comentarii ale expresiilor și zicalor curente, scrisă cu o vervă crudă și cu o bucurie nimicitoare, să reconstituie fiziologia criminalului: fața abhorată a Burghezului.

Burghezul, așa cum îl vede Bloy, este persoana mediocră, căldicelul, cel care, cu o meschinărie perseverentă și obositoare, reduce — în sine și în semenii săi — ființa omenească pînă la cea mai de jos limită a umanului, pînă la dispariția aproape completă a viului. Burghezul lui Bloy este omul, rostogolit aproape pînă la pragul neomului, care urîște sensul, adîncimea lucrurilor, frumusețea și misterul lumii. Burghezul, ca un ridicul Dumnezeu-tatăl, porcede la facerea din nou a cerului și pămîntului, dar a unui fals cer și pămînt, uscat, urîțit, găunos, invers. Ființă simu-latoare, Burghezul își vestejește anturajul, înlocuiește realul cu aparențe exacte și caraghioase, și în operația de de-semnificare a lumii, el se sprijină mai ales pe golirea de sens a vorbelor. Falsa înțelepciune înfatuată cu care *Locurile Comune* ține din gura Burghezului îl îngrozește pe Bloy: în gîndirea de trei parale el descoperă moartea. Cel care proferă mereu: *Nimic nu-i absolut, Mai binele e dușmanul binelui, Nu poți trăi fără bani, Aferențe sînt afaceri, Toate părerile sînt respectabile, Mă spîl pe mîini ca Pilat, Nu sînt un sfîrșit* — și mai ales, tulburătorul loc comun — *Nu sînt eu mai prost decît alții*, ascunde, sub bonomia trecătoare a vorbei în vînt, toată agresivitatea golului. Bloy simte acest lucru cu o sensibilitate mereu la pîndă, atît de atentă încît, dincolo de pamfletul nimicitor împotriva burgheziei în forma ei istorică — mai exact burghezia franceză în perioada celui de-al doilea imperiu — se conturează din *Exegeza* o imagine mai generală, un fel de burghez-etern, un tip uman care întrunește toate păcatele abdicării de la viață și grație, tip existent în diferite momente

și medii, dar a cărui realizare perfectă și definitivă o oferă — credea Bloy — — burghezia secolului al XIX-lea. (El nu bănuia resursele de burghezie pe care veacul nostru urma să le dea la iveau...). Dar studiind cadavrele cîvințelor, Bloy, pe lîngă amprenta ucișului, reușește să vadă și trecuta viață a adevăraților care s-au prăbușit în *Locurile Comune*. Pentru că, socotește Bloy, și pe bună dreptate, în aceste adevăruri, pe care burghezul le debeată fără să le bănuiască tragedia însemnată, e închisă o enigmatică energie. Și Bloy savurează spăma burghezului care « dintr-o dată și-ar da seama că (spune) lucruri absolute excesive; că o cutare vorbă pe care a aruncat-o, în urma altor sute de milioane de aceiași, este într-adevăr furată Atot-Puterniciei creatoare și că, dacă un ceas anume ar veni, această vorbă ar putea face foarte bine să răsără o lume. »

Aici se depărtază Léon Bloy de satira locului comun întreprinsă de « avan-garda » artistică. Literatura de avangardă (dacă prin acest termen nu me mulțumim să înțelegem numai un sinonim al nouității în timp), « extremă stînga » a manie-rismului, se revoltă împotriva limbajului și numai prin intermediul limbajului împotriva împietririi umane și sociale. Fronda, formă naturală de exprimare a avangardei, nu are caracterul întîmplător al celei romantice, ci este o frondă con-scență, de nesatisfăcut. Dar avangarda nu încearcă neapărat construirea unui nou limbaj, re-formularea artistică a realității: Rolul ei, sporadic și limitat este să indice o îmbătrînire. Fatașilele medievale nu erau semnele unui nou *Welterschauung*, ci o răscoală mică împotriva unui existent. La fel poezia absurdă a Evului mediu timpuriu, caligramele preclase franceze sau poeziile lui Edgar Lear. La Bloy, revolta împotriva Locului Comun nu crește din simpla *abraznicie*, devenită prin gingașia grămsei, artă — ca în cazul lui Jarry. Pentru Bloy lupta cu moartea cîvin-țelor însemnă, în primul rînd, lupta pentru supraviețuire, pentru posibilitatea afirmării unui ideal coerent. De aceea, în ansamblu operei lui Bloy, *Exegeza Locurilor Comune*, dacă este cea mai spumoasă și plăcută lectură, cedează totuși altor cărți primatul vehemenței și importanței. Dar mai există o deosebire între lite-ratura avangardei și *Exegeza* lui Bloy. Se leagă de atitudinea de avangardă o morală specifică, demnă de atenție, pentru care principala grijă este lărgirea continuă a disponibilității umane, mai ales spre ironie și spre mîndrie. Aspectul tragic al acestei morale inacceptabile îl scrie cu sînge Rimbaud în *Une saison en enfer*, cel ironic a fost schițat de viața lui Jarry. O morală pasionată a imoralului, a curiozității față de limitele condiției omenești, a ilogismului văzut ca mijloc de purificare. O morală aventuroasă și uscată, condamnată la izolare. Din opera lui Bloy se de-gajă însă, dimpotrivă, o morală fertilă a înțelegerii locului omului în univers, o morală a locului dintre totalitate și ierarhie, de multe ori înrudită cu morală smer-rii propovăduită de Dostoevski. Pentru Bloy — dacă problema s-ar fi pus — torturile lui Rimbaud sau gumele lui Jarry ar fi intrat tot în tristul domeniu al abso-luției harului.

Dintre scriitorii socotiți ca « avangardiști », Eugen Ionescu se înrudește spiri-tual cu Bloy într-o manieră extrem de frapantă. Lectura *Exegezei* e plină de pasaje prevestitoare ale cloverniilor lui Ionescu (de pildă *Mai bine e dușmanul binelui sau Cine dovedește prea mult*). Dar într-adevăr grăitoare este prezenta la Ionescu a unor preocupări spirituale care depășesc mică revoltă contra limbajului. Și componenta « bloyană » a teatrului lui Ionescu nu se pare din ce în ce mai puternic conturată pe măsura evoluției dramaturgului. (În *Regele morne*, de pildă, există pagini zguduitoare, care amintesc de minunatele *Méditations d'un solitaire* în 1916 ale lui Bloy). Teatrul lui Ionescu se transformă văzînd cu ochii dintr-o bufonerie scilicet-tore într-un *auto sacramental* al condiției omenești. Relațiile acestei transformări cu gîndirea lui Bloy ar merita să fie studiate în amănunt.

LEON BLOY

din

«Exegeza Locurilor Comune»

1

NIMIC NU E ABSOLUT

Majoritatea celor din generația mea au auzit aceste cuvinte toată copilăria. De fiecare dată când, amețiti de dezgust, căutam o porțică pe unde să fugim vomitând, ne ieșea în față Burghelul, înarmat cu acest trôzneș.

Atunci trebuia neapărat să ne încastrăm în Relativul profitabil, în Genuiul Înțelept. Aproape toți, ce-i drept, s-au adaptat, din fericire, devenind, la rîndul lor, Olimpieri.

Și totuși, știu eu oare, acești băutori de neotat infect, că nimic nu e mai îndrăzneț decât să contramandez înrevocabilul, gest care implică obligația de a fi tu însuși ceva com ca Făcătorul unui nou pămînt și al unor noi ceruri?

Evident, dacă îți dai cuvîntul de onoare că «nimic nu e absolut», aritmetica, dintr-o dată, devine exorabilă și nesiguranta planează asupra celor mai necontestate axiome din geometria plană. Imediat, devine o problemă să știi ce e mai bine: să-ți sugrumi sau să nu-ți sugrumi părintele, să ai douăzeci și cinci de bani sau șaptezeci și patru de milioane, să primești citeva picioare în spate sau să întemeiezi o dinastie.

În sfîrșit, toate identitățile sucombă: Nu e «absolut» faptul că un ceasornicar, născut pentru mîndria familiei lui în 1859, are azi numai patruzeci și trei de ani și că nu el este bunicul deconului mincișorilor de la noi, adus pe lume în vremea lui Napoleon — tot așa cum ar fi nesăbuit să susții că o ploșniță nu e decât o ploșniță și n-are drept să teardă blazon.

În aceste condiții, să recunoaștem, datorita de a crede lumea se impune.

2

MAI BINELE DUȘMANUL BINELUI

Aici, mărturisesc, titlul mă apasă și simt ispite groaznice să mă dau jos de la cântăd. Exegeza! Înseamnă, vai! explicație și iată că un monstru de Loc Comun îmi ieșe înainte pe drumul spre Teba. Nicicînd, fără îndoială, enigmă mai grea nu i s-a propus vreunui Oedip.

Care va să zică . . .

Dacă Mai Binele e dușmanul Binelui, înseamnă neapărat că Binele este dușmanul Mai Binelui, pentru că abstracțiile filozofice nu cunosc nici iertarea, nici smerenia. Un om poate să răspundă cu dragoste urii, o idee niciodată, și cu cît ideea e mai bună, cu atît e mai recalcitrantă.

Se afirmă deci, implicit, că Binele are oroare de Mai Bine și că o ură neîmpăcată îi desparte. Un «core pe care» veșnic. Dar atunci cine e Binele, cine e Mai Binele și cum s-a născut conflictul? Ce vrea acest maniheism gramatical de la noi?

E bine, de pildă, să fii un prost, și mai bine să fii un geniu? Cînd se spune că Dumnezeu l-a făcut pe toate cît Mai Bine, trebuie să înțeleg că n-a făcut nimic Bine? În ce peșteră metafizică și-au declarat război acest comparativ și acest pozitiv? Poți să înnebunești.

Îmi iau capul în mîini și mă alint singur cît pot: — Hai! Încă o dată, dragățul meu, cămoară-mă, lepăsu-l meu! puțină liniste, poate o să găsim firul. Am spus sau am auzit spunându-se că Mai Binele este dușmanul Binelui, nu-i așa? Or, cine e dușmanul Binelui, dacă nu Răul? Deci Mai Binele și Răul sînt identici. Mi se pare că încep să se facă lumină . . .

Da, dar dacă Mai Binele este într-adevăr Răul, vom fi siliți să recunoaștem că Binele, la rîndul lui, este înconștient și Răul, pentru că toată lumea recunoaște că este el însuși mai bun decât Răul care este Mai Binele și că, în consecință, este mai bun decât Mai Binele care ar urma să fie Mai Răul . . . ! ???

Ștă! Alinaida mă părăsește și aud mugete de Minotaur.

3

SĂRĂCIA NU E VICIU

Anti-frază. Nu dorii să-mi explicăți, o, prea amabil proprietar, cam ce ar putea fi viciu sau crimă, dacă nu sărăcia?

Cred că am spus-o destul în altă parte, sărăcia e unicul viciu, singurul păcat, puta exclusivă, multi-strania prevaricație și de neierat. Cam așa socotiți, nu?, dezmațaiți de seama care judecați lumea?

Să se proclame deci, adată pentru totdeauna! sărăcia e atît de jănosă, înct e ultima culme a cinismului, supremul strigăt al unei conștiințe care nu vrea să-l mărturisască, și nu există pedeapsă care s-o ispășească.

Datoria omului e să fie bogat, în așa măsură încît prezența unui singur sărac strîbe la cer, ca urficeuna Sodomei, și-l despoarte pe Dumnezeu însuși, silindu-l să se trînze și să se plimbe scandalos pe pămînt, îmbrăcînt numai în zdrențele Profetilor sale.

Sărăcia e o necredință, un blafsem groaznic, a cărui oroare de neexprimat face să se dea înopoi — dintr-o dată — constelațiile și dicționarul.

Ah! ce rău înțelegă și Evanghelia! Cînd citești că «mai ușor fi este cămălei să treacă prin urechea acului decât bogatului să intre în Împărăția cerurilor», trebuie să fii orb ca să nu vezi că această frază nu o exclude de fapt decât pe cămăla, pentru că toți bogătașii, fără excepție, șed cu siguranță pe scaune de aur. În Rai, și că, în consecință, Je e absolut imposibil să intre într-un loc unde sînt bine instalați dintotdeauna. E treaba cămălelor să treacă prin fața ușii și să se descurce cum pot. N-are rost să te mai gîndești la ele.

Acest Loc Comun dovedește, mai mult ca oricare altul, sublima pudoare a Burghelului. E un vâl pe care îl aruncă simplu, cu surful divin al serviciilor din sala de desciecții peste cea mai hidoasă bubă a omenirii.

DATORĂM RESPECT CELOR MORȚI

E zadarnic să-i respecti pe cei vii, afară de cazul că sînt cei puternici. În acest caz experiența ne învață mai degrabă să le lîngăm tălpile, chiar dacă sînt pline de rahat. Dar morții trebuie întotdeauna respectați!

Cu excepția artiștilor și poezilor, pentru care moartea nu poate fi o scuză, cei mai înfrîntori criminali au dreptul la atenții și chiar la o anumită venerație, după ce încetează de a trăi. De ce? Poate pentru că au devenit «prea fericiți»? Răspuns superficial. Să privim puțin mai în adîncime.

Am spus, începînd această Exegeză, că Burghezul rostește fără încetare și fără să-și dea de loc seama, cuvinte absolut excesive, în stare să zguduie lumea. Și, Dumnezeu l-a mîrțor, totuși n-are această intenție. Dar așa este, și am purces la această lucrare cu nădejdea că am s-o dovedesc.

De ce deci, încă o dată, afirm Burghezul cu atîta încredere că datorăm respect celor morți, dacă nu, poate, pentru că, nedesebînd prea bine viața, de moarte, așa cum am spus-o mai sus, o presimțire tainică îl învață să revindică acest respect pentru el însuși și pentru semenii săi care, cu toate aerele de viață pe care și le dau, sînt adevărații morți și morți între morți?

N-AM NEVOIE DE NIMENI

Deci, eu sînt Dumnezeu. E remarcabil că aceasta este concluzia necesară a aproape tuturor spuselor burgheze. Am dat-o de mai multe ori. Locurile Comune intră astfel unul în altul, ca tuburile unui telescop sau ca vagoanele unui tren rapid tamponat de un tren de marfă. Pentru spectator e distractiv, dar, pînă la urmă, plictisitor.

Repetarea e primejdia aproape inevitabilă a unei cărți de acest gen. Nădăjduiesc, cu toate astea, că mi se va da putere să ajung pînă la capăt. Neavînd omorîrea să fiu burghez, nu mă costă nimic să mărturisesc că am nevoie de toată lumea, începînd cu Burghezul care îmi servește de subiect, și care, aparținînd totuși unduioasei noastre epoci, îl răspunde printr-o oarecare diversitate pe observatorul atent.

MARILE DURERI SÎNT MUTE

În consecință, tăcerea domnului Ignibus, pămîntier celebru care tocmai și-a înmormîntat soția într-un cimitir la periferie, după ce a arădat-o cu răzătură de sombrero, exprimă o durere mult mai mare decît Plîngerile lui Ieremia, care n-au mai puțin de o sută cincizeci de versete, înalte ca munții biblici de pe vîrfurile cărora rage cîntă un leu.

Nici urmă de îndoială, Burghezului care se pricepe la durere, stăm chezași, nimeni mai bine ca el neștiind s-o impună altora, nu-i plac marile plînsute care-l sperie, și nu-i cad bine nici lătrăturile Hecubei. El e un om simplu.

I se poate întîmpla și lui, ca și primului venit, să fie un imbecil sau un ticălos. Așa e firea omului, firavă. Dar durerea lui nu poate fi decît mare și mută. Din asta nu poți ieși. Încercați să vă închipuiți un fabricant de tuburi de cauciuc, un constructor de arcuri pentru somierele elastice, un inspector de drumuri de clasa întâi, sau un arhitect controlor, scoțînd strigăte înfrîntoare sau cheltînd lirismul unui Sofocle, ca să deplîngă dispariția cuiva din familie!

A-ȚI OMORÎ VREMEA

În retorica Burghezului, să-ți omori vremea, mai e nevoie s-o spun?, înseamnă pur și simplu să te distrezi. Cînd Burghezul se plictisește, vremea trăiește sau învie. Înțelepciunea sa nu, așa este. Cînd Burghezul se distrează, întrîm în veșnicie. Distracțiile Burghezului sînt ca moartea.

A VINDE PIELEA URSULUI

Da, știu, nu trebuie s-o vinzi. E un sfat. Vinde orice piele, dacă găsești cumpărător, se înțelege; dar n-o vinde pe a ursului, și, mai ales, nu pe cea a Ursei mari. Se pare că această operație comercială e primejdiaasă. E, de altfel, singura dată cînd Burghezul te sfătuiește să nu vinzi. Excepție remarcabilă.

Și totuși rădăline ceva neclar. Dacă pielea nu e de vânzare, fmi închipuiți că e și mi poți veni de dat degeaba, acțiunea de a da fiind tot altă se poate de contrar genului burghez. Va trebui deci s-o păstrezi, ceea ce pune probleme. E adevărat însă că acest Loc Comun stînjește și condițional. Autoritățile asigură că or fi permis oricui să vîndă pielea ursului pe care l-a ucis el însuși, ceea ce este o glumă proastă. Burghezul vrea să rădă.

A FI DE BUNĂ CREDINȚĂ

Sînt de bună credință. Mi-am ucis tatăl cu bună credință. Am crezut că-i fac un serviciu. O cred și acum. De mult timp i se urîse cu viața, și toți vecinii vă pot spune că era un bătrîn imposibil.

Puneți-vă în locul meu, domnilor jurați, ce puteam să fac? Aveam alt mijloc să-i dovedesc afecțiunea mea? Aparținînd altor vremi, nu-i plăcea că o duc în cheful, nu înțelegea că nu poți să îi dai lemn și că trebuie să-ți trăiești troul. Nu puteai să te înțelegi cu el.

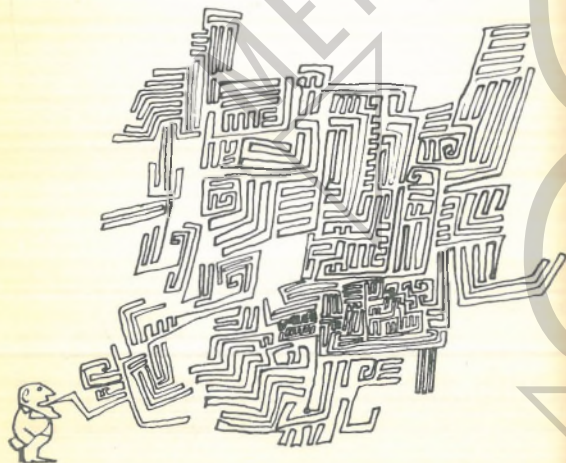
Și pe urmă, aveam nevoie de bani. Oricum am lua-o, și pentru el și pentru mine, era mai bine s-o terminăm. Vai, dar n-a suferit, se poate? L-am dat gata dintr-o lovitură, cu toată omnia, că doar nu-mi placea nici mie să-i fac pe alții să suferă. Dacă teji or fi ca mine pe lume, ne-am plictisit mai puțin și caprele or fi mai bine păzite.

CINE VREA SĂ DOVEDEASCĂ PREA MULT, NU DOVEDEȘTE NIMIC

Atenție. Vreau să dovedesc, cu mijloace oneste, o teoremă de geometrie, nu fapt istoric, o aserțiune din teologia morală, în fine, orice vrei. În ce moment, în ce punct anume trebuie să se oprească o demonstrație?

Plind acum am crezut că ceva se dovedește sau nu se dovedește. Aflu deodată că se poate dovedi prea mult. Asta îmi răstoarnă toate ideile. Poți să măninci prea mult, să bei prea mult, e de înțeles. Poți să fii prea prost sau prea porc, s-a mai văzut. Se pare chiar că poți să fii prea cinstiit, ceea ce e rareori cazul Burghezului, om echilibrat și cu temperament așezat. Dar să dovedești prea mult și tocmai prin asta să nu dovedești nimic, e o minune care mă depășește.

Să ne întoarcem cu spatele la tablă și să ne trecem capul printre picioare, ca să vedem problema de-a doua-oare. Acum am să încerc să nu demonstrez destul, să mă opresc exact la un milimetru mai încoace de locul unde demonstrația ar fi completă. Victorie! Nedovedind prea mult, am dovedit în fine ceva. Dar vai, în aceeași clipă, această dovadă mă condamnă. Prin simplul fapt că există, ea există în întregime. Deci milimetrul e depășit. În ciuda precauțiilor, am demonstrat prea mult și, în consecință, n-am demonstrat nimic. E cu neputință să scapi de acest cerc unde vor pieri matematicile, filozofiile și toate științele.

NU SÎNT EU MAI PROST CA ALȚII

Posed deci o inteligență cel puțin egală cu a oricui. Această consecință nu pare riguros obligatorie, dar logica burghezului, ca și anumite reguli gramaticale, e determinată numai de uzaj. Dacă bătrînul negustor de umbrele spune tînrului telegrafist: « Nu sînt eu mai prost ca alții și dovedea că te știu de cînd te-ai născut », cu siguranță că librarul și fabricantul de galoși nu vor pierde ocazia să aprobe zgomotos.

Puterea unui om care poate să afirme, în consecință, că nu e mai prost ca alții, este incalculabilă. E atît mister în acest blestemat de Loc Comun înclt ești aproape ispitit să crezi că a avut și el partea lui la crearea lumii.

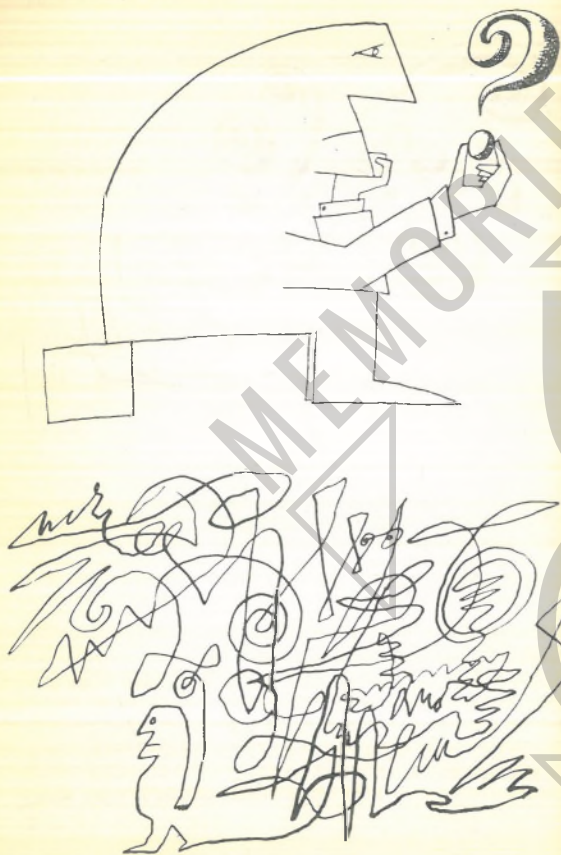
Arăți medicului, dentistului, antreprenorului de pompe funebre, tapiterului, notarului, o frază splendidă de Barbey d'Aurevilly, de Villiers de l'Isle-Adam, o idee ingenioasă a lui Ernest Hello, o strașă vie de Paul Verlaine. Ce o să răspundă aceștia? Simplu: « Nu înțelegem. Totuși nu sîntem noi mai proști ca alții ». Și în aceeași clipă — nici înțeleg și n-ar putea spune de ce — Verlaine, Hello, Villiers, Barbey și, dacă vrei, chiar Napoleon și toți oamenii mari, vor fi văzuți sub tălpile lor. . .

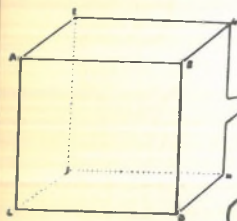
Superioritatea universală a omului care nu e mai prost ca alții e lucrul cel mai zdrobitor pe care îl cunoaște.

În românește de TOMA PAVEL

Desene de STEINBERG

(La pp. 150, 151, 152, 153, 154)

ADRIAN MARINO

ERASMUS critic al «armelor»

Cine parcurge azi pe Erasmus, cu un ochi modern, dincolo de preocupări strict filologice, este uimit de actualitatea ideilor sale pacifiste, sistematizate într-o acută critică a «armelor» semnificativă pentru umanismul european. Evident, gândirea lui Erasmus se așează în prelungirea unei vechi tradiții europene, înclinată cînd spre *sapientia*, cînd spre *fortitudo*, respectiv spre *litere* și *arme*,¹ polemică tipică Evului Mediu, încă ezitant în proclamarea clericului sau cavalerului ca tip ideal de umanitate.²

Renășterea și umanismul se vor orienta tot mai mult spre elogiul artelor, literelor și profesiunilor pacifice, liberale, cu argumente cărora Erasmus le va da formulări din cele mai clasice. Umanistul supune întreaga «filozofie» a războiului și «armelor» unei critici atît de strînsă și de convingătoare, încît, cu tot limbajul specific epocii, nu poți să nu observi că nu puține din tezele de bază ale pacifismului contemporan sînt, în esență, puse și susținute de Erasmus cu o remarcabilă vigoare polemică și dialectică. Falsele mituri «cavaleștești», absorbirea lor într-o pacifică *militia Dei*, dezarmarea brațului agresiv al bisericii, combaterea războaielor religioase, critica pedagogiei militariste, respingerea gloriei militare și exaltarea gloriei civile a păcii, denunțarea plină de oroare a cruzimii războaielor, ravagiile de ordin economic produse de devastări, nici un aspect belicist nedrept nu scapă spiritului critic erasmic, a cărui viziune pacifistă este mai actuală ca oricînd.

Totuși, un anume efort documentar trebuie în prealabil făcut, pentru a nu simplifica și denatura gândirea lui Erasmus, de așezat în adevărată sa perspectivă istorică. Nu se poate uita că de la nașterea vestitului umanist olandez au trecut nu mai puțin de cinci secole, în care timp limbajul ideologic a evoluat enorm. Însă marele principii sociale au, într-un fel, actualitatea lor eternă, și Erasmus știe să meargă întotdeauna la esențe. De unde și claritatea concepției sale, ușor de urmărit pe texte.

¹ Ernst Robert Curtius, *La littérature européenne et le moyen âge latin*, tr. de l'allemand par Jean Brejoux, Paris, Presses Universitaires de France, 1956, pp. 219—221.

² Documentarea de bază la: Charles Oulmont, *Les débats du clerc et du chevalier dans la littérature médiévale du moyen âge*, Paris, Champion, 1911; Edmond Faral: *Les débats du clerc et du chevalier dans la littérature des XIIe et XIIIe siècles*, in *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du moyen âge*, Paris, Champion, 1913, pp. 191—303; R. Menéndez Pidal: «Elena y María» (*Disputa del clérigo y el caballero*) «Poesia leonesa inédita del siglo XIII», *Revista de Filología Española*, I (1914) pp. 52—96.

Car este baza doctrinei teologice medievale în materie de militarism și militan-
tism creștin? Teza supremăției bisericilor asupra statului, a lui *sacerdotium* superior
lui *regnum*, conferă papei dreptul de *utrumque gladium*, conform acestui principiu, sint
puse sub directa autoritate papală, teza violent controversată și contestată de
regalitate pe toată durata Evului Mediu. Regalitatea este totuși constrinsă s-o
accepte, în sensul subordonării puterii centrale, cavaleștești, militare, fațo,
comandamentelor supreme ale bisericilor, care nu o dată abuzează, ordonând
cruciade, expediții, represalii, bine cunoscute în istorie.

O primă insurecție a lui Erasmus are ca obiect tocmai această dogmă. El respinge
alianța încheiată între biserică și cavalerism, preconizând înlocuirea sa printr-o
colaborare ideală, în care ipoteză « armele » primesc un sens pur simbolic. Creștinul
practicant rămâne tot un *miles*, un « soldat creștin », numai că viața sa va
constitui o luptă « împotriva vicilor, în apărarea virtuților. Din feudal foros,
adesea bandit, cavalerul devine un erou al binelui, un atlet al lui Crist. Acțiunea
sa va fi tot o « luptă », însă pacifică, interioară, în planul conștiinței și al faptei
morale. Erasmus, ca om al bisericilor, recunoaște că « există două feluri de spade și
două feluri de împărășii. Preții au și ei spada și împărășia lor »². Dar adevărul
sens al gândirii sale îl relevă mai ales opera *Enchiridion Militis Christiani* (« Manualul
soldatului creștin », 1502) în care ideea de *miles* capătă accepția unui pur eroism
moral. Și teoria sa se bucură nu numai de succes teologic, în plină perioadă de
reformă, ci și literar.

Grație acestei umanizări a « armelor » a putut să se contureze și în Renaștere
vechea figură a cavalerului medieval, apărător al sfintului Graal și al virtuților în
primejdie. El nu mai este războinicul singeros și violent, ci o figură pură și dăfănă,
aproape legendară, cu spada pusă dezinteresat și loial în serviciul marilor idealuri
etice. El jură să stăpânească vicilele, așa cum citim și în *The Faerie Queene* (1596)
de Edmund Spenser, care aduce în scenă « cavaleri răătăitori » (« Knight Errant »),
într-un regat de basm. În nici cea mai vagă umbră de agresivitate războinică nu le
pătează conștiința. « Armele » pentru acești imaginali cavaleri sint numai instrume-
nte de înfăptuire și de apărare generoasă a binelui.

Sensul acțiunii lui Don Quijote nu va fi altul. Eroul lui Cervantes reprezintă,
în felul său, un tip exemplar de « soldat creștin », exponent al credinței active,
așa cum și-l imaginează umanismul.³ Don Quijote îmbrățișează « greaua profesie-
une a cavaleriei răătăitoare » (« la durissima profesión de la caballeria andante »)
și semnul distinctiv al acestui « ordin » este că « armele » primesc o destinație
eminamente morală, dreptă, consacrată celor mai înalte virtuți. « Armele —
declară Don Quijote — au fost inventate și făcute pentru cei pe care lumea îi numește
cavaleri răătăitori » (p. I, cap. XIII). Deci, nici pentru curerie, nici pentru crimă.
Ceva mai mult. Acești eroi pacifici execută practic, cu mari eforturi și primejdii,
ceea ce călugării recomandă: « Noi, soldați și cavaleri, aducem la îndeplinire ceea
ce ei cer în rugăciunile lor »⁴. Prin urmare, subordonare completă. Este o atitu-
dine în care străbate o netă deconsiderare a profesiei militare, cînd ea nu-și
propune finalități ideale. Aerul de parodie al vieții cavaleștești, ca stil pur, grațuit,

de existență, în sensul romanelor cavaleștești fictive, merge la Cervantes în același
sens de deprecire a unei profesii și implicit a unei categorii sociale consacrată
« armelor », care au pierdut orice conținut prin degenerare.

Scîmblată de aceste orientări, critica « armelor » în Renaștere și umanism poate
să-și dezvolte întreaga ascuțime, nu înainte de a înfătușa un ultim și puternic obstacol
ideologic. Biserica legitimează războiul. Îl instigă. Îl poartă chiar, nu numai față
de « necredincioși » dar și împotriva creștinilor. Renașterea cunoaște figuri para-
doxale de papi războinici, ca Iuliu al II-lea care umblă călare, incins cu sabia, gata
să-și excomuniche sau să-și pteie adversarii. Teologia epocii păstrează doctrina medie-
vală a supremăției puterii spirituale asupra celei temporale, precum și aceea a
înfrunțirii lor în persoana suveranului pontif. În calitate de șef de stat, papa ar fi
întrețărît să poarte războie, să verse sînge creștin, conform unei cazuisii sofis-
tice și absurde, contestate încă din Evul Mediu. Unul din numeroasele dialoguri
dintre clerici și soldați, scrise în această perioadă, tratează tocmai această problemă,
soldatul trimițînd pe papă la « armele » sale spirituale⁵. Toți partizanii lui
imperium în frunte cu Dante, în *De monarchia* (III, IX, 16), resping teoria celor
două spade în aceeași mină papală, idee combătută și în *Purgatoria* (XVI, 36—37),
reluată insistent și în Renaștere de Lorenzo Valla, Guicciardini și Ariosto (Satira
II, v. 222). Acesta din urmă denunță pe papa « minjit cu sînge de creștin », comen-
tatorii eișind să atribuie aluzia lui Iuliu al II-lea, sau lui Alexandru al VI-lea Borgia,
într-act de bine li se potrivește la amîndoi.

În ce privește pe Erasmus, care întreprinde cea mai violentă campanie împotriva
papilor războinici din întregul umanism, lucrurile sînt limpezi. El atacă direct pe
Iuliu al II-lea în satira *Iulius exclusus*. Îi consacra un întreg paragraf în *Querela pacis*
(XLVIII), operă în care este criticată nu numai condamnabila activitate a ecleziasticilor
războinici, papi, cardinali și preoți (XXXIX), dar înseși temerurile participării
creștinilor la lupta armată :

« Ce ai tu comun cu crucea, soldat scelerat, tu a cărui fire și fapte te fac una
cu dragonii, tigrii și lupii? (XLII) »

Unul din sensurile esențiale ale gândirii lui Erasmus, trecut cu vederea de cerce-
tători ca Huizinga, Renaudet și alții, este prin urmare tocmai pacifismul său radical,
refuzul constant al ideii războiului. El nu-i găsește aproape nici o îndreptărire și
teza pro-privis căreia creștinismul justifică războiul îl umple de oroare :

« Războaiele întreprinse din porunca lui Dumnezeu mîrdăresc și înjosec pe
oameni », (LX) »

De aceea, ca adept al reformei, Erasmus va supune unei critici strîșne întreaga
teorie a alianței dintre religie și « arme », dintre *sacerdotium* și puterea seculară.
Analiza este întreprinsă în deosebi în *Dulce bellum inexpertis* (1515), opuscul în care
se reconstituie întreaga istorie a acestei false dogme. Aflăm aici prin ce accidente
și abuzuri episcopii au dobîndit puterea seculară, întrucît compromisul realizat
reprezintă o denaturare flagrantă a creștinismului primitiv, la ce rezultate funeste
se poate ajunge printr-o exegeză sofistică. Jaful este îndreptățit, distrugerile sînt
binecuvîntate, uciderea de oameni laudată.⁶ Sînt pagini de o mare tensiune, deose-
bit de actuale, care ar trebui citite în întregime.

Deloc teologice, aceste texte ale lui Erasmus trăiesc și azi prin semnificația lor
ideologică și politică. Ele exprimă revolta unei conștiințe umaniste, eliberată de

¹ Otto von Gierke, *Les théories politiques du moyen âge*, Paris, Recueil Sirey, 1914, pp. 112—
116; Georges de Lagarde, *La naissance de l'esprit laïque au déclin du moyen âge*, Louvain-Paris, 3e
ed. 1956, vol. I, pp. 31—46, 189—206.

² Erasmus, *Briefve, verduutscht und hgb. von Walter Köhler*, Leipzig, 1938, p. 323

³ Nina Façon, *Erasmus et Cervantes in Concepția omului activ*, Buc, 1945, pp. 35—82.

⁴ Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*, ediții y notes de Francesco Rodriguez Marin, Madrid,
Ediciones de « La Lectura », 1922, vol. I, pp. 270—276.

⁵ Georges de Lagarde, *op. cit.* vol. I, pp. 204—206

⁶ Elise Constantinescu-Bagdât, *La « Querela Pacis » d'Erasmus* (1517), Paris, 1924, p. 158

⁷ *Idem*, *op. cit.* p. 147

⁸ *Dulce bellum inexpertis*... Dissertatio Desiderii Erasmi Rotterdami, Brunsvigae 1672,
pp. 37—38, 48—49

prestigiu clerical și dogmatic, care privește calamitatea războiului din punct de vedere strict uman, colectiv și laic. Dintr-o astfel de perspectivă devine absurd să pretinzi că ești creștin atunci când ucizi și distrugi. De altfel, victimei îi este indiferent prețelul sub care este masacrată. Adevărul creștinism, după Erasmus, trebuie să fie pacific, să educe umanitatea în spiritul împăcării, dezvăluind-o să atace. Umanistul admite o *fortitudo*, dar numai în sens pur spiritual. El a scris, într-adevăr, *Manualul soldatului creștin*. Iată:

«Prin armată trebuie să se înțeleagă totalitatea virtuților sub egida cărora oamenii combat vicile».¹

Stăruie desigur, în această concepție multe reminiscențe biblice și medievale. Ceva din psihologia ordinelor călugărești supraviețuiește încă în predilecția pentru imaginea «armelor». Totuși, laicizarea conceptului are evidență, și, ceea ce este cel mai important, «armele» sînt scoase definitiv de sub comandamentul direct al bisericii. Ea poate formula doar imperative pentru conștiință. A mai înarma brațul secular, în folosul intereselor sale politice, devine inadmisibil și critica lui Erasmus reprezintă o adevărată piatră de hotăr în separarea celor două planuri.

Decăderea idealului medieval apare și mai limpede în noile orientări pedagogice ale epocii, care evoluează spre tipul *Il Cortegiano* (L. I, XVII-XVIII), depășit de altfel de Erasmus. Căci în timp ce B. Castiglione admite minuirea «sportivă» a armelor, umanistul nostru se arată cu mult mai radical. El mătură dintr-un dispreț total pentru «barbarii» înarmați, pentru «goți»², id este pentru cavalerul feudal incult cu desăvîrșire străin de «artele liberale», și cu atât mai mult de *ars pacis*. Mare apologet al acestei idei, principiu de bază în gîndirea lui Erasmus, el ar dori să educe în spiritul său întreaga umanitate. Dar cum societatea își păstrează intactă structura politică ierarhizată, Erasmus socotește că este mai eficace să se adreseze, în primul rînd, conducătorului, monarhului. Acesta, convertit la ideea păcii, își va exercita de sine în jos influența binefăcătoare. Cu aceste intenții el scrie *Institutio principis christiani* (1516), tratat de pedagogie pacifistă pentru regi, întemeiat pe întreaga tradiție a creștinismului primitiv, denaturat de biserică și papalitate.

Ceea ce visa Erasmus, un principiu educat după principii pur creștine, adică pacifiste, era — desigur — o utopie, însă semnificativă. Scopul esențial al politicii monarhului creștin trebuie să fie pacea. Obligația sa supremă rămîne în permanență aceea a evitării războaiului³, mit care circula cu insistență în întreaga operă a umanistului. În *Dulce bellum inexpertis* se arată că educația este mai «crudă la creștini, decît la «păgini» anticî. Căci spre deosebire de aceștia, creștinii sînt invitați să jefuiască, să ucidă prizonierii, ceea ce reprezintă o crimă. Nu este nici o «nobiletas» a avea astfel de deprinderi.⁴ *Querela pacis* reia predică pacificărilor spiritelor și în special a principilor (XLIX), cărora li se recomandă în mod imperativ evitarea războaiului (LXIV). Critica monarhului creștin războinic ia de fapt proporțiile unei adevărate diatribe (XXV), continuată și în *Scarabeus aquilam querit*⁵. Intențiile de moralizare, de critică a concepției educative princiare, de tip feudal, sînt exprimate de Erasmus în termeni atît de categorici, încît gîndirea sa ne ajută să luăm pulsul întregii atitudini umaniste față de «arme». Și pe latură pedagogică ea se caracterizează printr-o disconsiderare totală.

Detestată de spiritele pacifice și studioase ale umanismului, gloria armelor va fi negată mai ales în aceste sfere, în primul rînd tot de Erasmus, adversar ireduc-

tibil al lui *Miles gloriosus*. Ceea ce el recomandă principilor, în *Panegyricus Ad Philippum Burgundionum Principem* (1504), în *Institutio principis christiani* (1516), este gloria păcii, nu a războiului. Adevărata gloria constă nu în provocarea, ci în evitarea războaiului⁶. Chiar atunci cînd principele cucerește o cetate, triumful nu este al lui, ci al țării sale. De altfel, este cu mult mai glorios să construiești cetăți, decît să le dărimi, să impui sacrificii grele supușilor, doar pentru satisfacția de vanitate și amor propriu. Uneori, gloria nu este decît un pretext pentru pofta de jaf și cucerire. Ea vine din demonul stăpînirii, a dorinței de comandă, a voinței de putere. La acest capitol Erasmus pare a face, cu anticipație, un adevărat proces în *ovo* al «nietzscheanismului».⁷

Aceste critici aparțin fondului de idei al umanismului european și a le înțîlni mereu în secolul al XVI-lea nu constituie o surpriză. Le regăsim, de pildă, în Anglia, exprimate de Thomas Morus în *Utopia* (II), unde locuitorii acestei insule «socotesc că nimic nu merită mai puțin glorie, decît gloria dobîndită în război»⁸, repetate chiar în imediata noastră apropiere. Istoria culturii române reține indirect numele umanistului Joannes Sommerus, adus de Iacob Deacid Despotul să conducă în scurtă sa domnie (1561—1563) *Schola latina* de la Cotnar. Ca unul care a cunoscut direct războiul în Moldova și în alte regiuni, scrisul său are prestigiu mărturie directă. El vestește, asemenea lui Erasmus, «dorința criminală aștită de crudul Marte». Gloria principelui nu constă în cuceriri și războaie, ci în sprîjînul acordat artei și științei. Și măcar de ar fi egal împărțită! Dar gloria nu revine decît regilor, în timp ce soldatul de rînd trăiește miserabil și moare în anonim.

Dacă aceasta este impresia produsă gîndirilor și oamenilor politici care s-au amestecat printre războinicii de profesie, ne putem închipui ce oroare pot să inspire militarilor umanistului nefrecat cu lumea, izolat, retrăcit și mediativ! Ea este teribilă, și Erasmus va vorbi de soldăimea timpului său ca de un adevărat flagel. Tonul este dat de un pasaj din *Encomium moriae* vitei sau în laudem stultitiae (1511) și tot ce urmează nu constituie decît variațiuni pe aceeași temă. Războiul este o «nebbie» și cei ce-l fac sînt: «paraziți, proxeneti, hoți, criminali, țărani, excoți, plini de datorii și în genere ceea ce se numește drojdia neamului omenească»⁹. Purcătorii de arme sînt definiți și în *Dulce bellum inexpertis*: «ciliari», «ucigași», «scelerați», «incestuoși», veniți în tabără exclusiv din dorință de cîștig și jaf¹⁰. Erasmus ne pune în față imaginea unei sub-umanități sinistre, sîngerose, bestiale și istoria nu înfrumusețează severitățile, întrucît umanistul nu descrie în definitiv decît ceea ce aude și vede cu ochii. Împreună cu Machiavelli, Erasmus denunță cu aceeași indignare, poate și mai patetic, ravagiile soldatului mercenar, adevărat bandit profesional, așa cum citim și în *Querela pacis* (LXIII)¹¹.

Obiectivitate excepțională! Erasmus se pune și din punctul de vedere al făptașului în cauză. Poate că, de la orizontul său, omul «armelor», în ciuda vieții

¹ Idem, op. cit., pp. 64, 94.

² *Dulce bellum inexpertis*, ... pp. 42, 55, 77.

³ *Mores Utopici*, ed. Rawson Lumby, Cambridge, University Press, 1879, p. 131.

⁴ I. Fîru: *Din istoria umanismului în România*, în *Din istoria filozofiei în România*, Buc. Ed. Acad. RSR, 1960, vol. III, p. 59.

⁵ *L'Éloge de la folie*, traduit du latin d'Érasme, par M. Guendeville, nouv. ed., 1751, p. 46.

⁶ *Dulce bellum inexpertis*, ... pp. 41, 64.

⁷ Elise Constantinescu-Bagdat, op. cit., pp. 66, 168.

⁸ Elise Constantinescu-Bagdat, op. cit., p. 141—146, 150—151.

⁹ J. Huizinga, *Erasmus, deutsch von Werner Kaegi*, Basel, 1941, p. 126.

¹⁰ Elise Constantinescu-Bagdat, op. cit., pp. 80—82.

¹¹ *Dulce bellum inexpertis*, ... p. 41.

¹² Elise Constantinescu-Bagdat, op. cit., pp. 75, 77, 102, 110, 149.

agitare pe care o duce, are totuși unele satisfacții, unele îndreptățiri subiective. Dar ce constată acesta cu toată bunăvoința? Viața de tabără se dovedește cumplit de grea, adevărată « robie ». Soldatul este supus unei discipline sălbatice¹. La sfârșitul vieții (dacă izbutește să-și salveze pielea), el încheie cel mai trist bilanț posibil: se vede sărac, infirm, plin de cicatrice, bolnav. Aceasta este morala unui dialog, în stil Lucian (*Dialogurile morților*, X), *Militis et Carthusiani*, unde « clericul » își confruntă din nou ideile cu « cavalerul »². Toată această cumplită priveliște devine în timp, însoțită de recriminări identice, bunul întregului umanism, până la I. A. Comenius. În *Labirintul și paradisul sufletului*, cap. XX (1623), « frumusețea » vieții de bivouac se bucură de o descriere sarcastică, rece, de cea mai pură esență erasmică³.

A condamna în bloc eroul și eroismul și a scrie negru pe alb ca Erasmus că Alexandru cel Mare, unul din personajele favorite ale romanelor medievale, este « nebun »⁴, înseamnă că tipul cavaleresc se devalorizează complet și că epoca nu mai vede în cuceritor decât reversul negru al medaliei. Nu este o simplă idiosincrazie a lui Erasmus, ci poziția unui întreg curent. În Anglia, Thomas Morus mărturisește convingeri identice. Pentru el, nu există aproape nici o deosebire între tâlhar și soldatul de profesie. Trântori, paraziți, tulburători, inutili, toți sînt o adevărată « ciumă »⁵.

Nu trebuie pierdut din vedere că în bună parte oroarea lui Erasmus de război se inspiră și din considerații, în ultimă analiză, de ordin economic. În *Querela pacis*, el constată că « meseriile pier, comerțul încezește » (LXVI), că « se risipesc cele agonizante cu trudă » (II), că orașele sînt distruse (XXXVIII)⁶. Distrugerii, imense cheltuieli și sacrificii inutile, ne întîmpină și în *Dulce bellum inexpertis*⁷. Indignarea sa nu este însă aceea a unui ascet religios, ci a unui spirit cu conștiința comunitară, practică, interesată în conservarea bunurilor terestre. Definiție proprie Renașterii, al cărui orizont nu este transcendent, ci imanent, realist, social. Criticii « armelor » se pun nu din punctul de vedere al eroului, ci al cetății și Annibale Romei — între alții — arată că de pe urma celor 50 de bătălii ale lui Cezar a profitat numai dictatorul personal, nu și imperiul roman. Efectul? « El a făcut să moară multe sute de mii de oameni, a distrus un număr foarte mare de cetăți și castele ». Ce aduce războiul altceva decît distrugerii, masacrarea oamenilor nevinovați și prizonieri?⁸

Pacifismul Renașterii atinge pe această latură și cultura noastră veche. Cronicarul N. Costin prelucrează, printr-un intermediar latin, sub titlul *Ceasornicul domnilor*, opera spaniolului Guevara, *Libro del emperador Marco Aurelio con reloj de principe* (1529), manual de educație pentru principii. O particularitate a lucrării ne interesează îndeaproape, căci pedagogia politică propusă este de esență pur pacifistă.

¹ *Dulce bellum inexpertis* ... p. 28.

² *Desiderii Erasmi Roterdami, Colloquia familiaria*, ... Lipsiae, 1713, pp. 291—300.

³ Jean Amos Comenius, *Pages choisies*, Introduction de Jean Piaget, Unesco, 1957, pp. 60—62.

⁴ *Dulce bellum inexpertis* ... p. 39.

⁵ *More's Utopia*, pp. 30—32.

⁶ Elise Constantinescu-Bagdat, op. cit. pp. 138, 155, 169.

⁷ *Dulce bellum inexpertis* ... p. 46.

⁸ Annibale Romei: « Della preclenza dell'arme o delle lettere », In *Discorsi*, In Ferrara, 1586, pp. 209—210.

Guevara deplînge părăsirea spiritului pașnic al veacului de aur și formulează critici împotriva războiului, în texte care în românește sună: *Cartea lui Marco Aurelie împăratul către Cornili prietenul său, în care spune de ostenelele războiului și de deșertare triumfului și Voroava prea înțeleptului Garamanților (Brahmanilor) către marele Alexandru*. Peste tot spiritul lui Erasmus este evident. Alexandru cel Mare în « nebulina » lui a făcut să « înoate pămîntul în sîngele celor nevinovați ». Gloria sa militară este « faimă cu blestem ». Războaiele purtate în Asia au dus la ruina Romei.

« În Asia ai noștri bani se cheltuiesc; în Asia ai noștri copii pier; în Asia ai noștri părinți au pierit; pentru Asia ne pun dări; în Asia se duce zaharea noastră; în Asia furii se hrănesc; toți învrăbitorii din Asia ne vin; toți cei buni pier în Asia »¹.

Revenirea permanentă asupra noțiunii de « ban », de « cheltuială », de distrugere economică, trădează în toată această apologie a păcii și o mentalitate de factură oarecum « burgheză », care la Erasmus transpiră dintr-un amănunt precis. Umanistul ar dori să convingă pe războinici să părăsească impulsunile feudale anarhice și să raționeze negustorește. Ce profit și ce pierderi aduce războiul? Este el o « afacere » cuminte, rentabilă? În nici un caz! Dacă facem o socoteală rece, exactă, vedem că beneficiile pînă la urmă se dovedesc nule, inexistente. În *Dulce bellum inexpertis* își face drum aceeași idee că pacea oferă mult mai multe certitudini decît războiul, că n-are sens să riști atît de mult pentru un cîștig atît de mic și de nesigur².

Și mai practic este văzută problema în *Querela pacis*. Aici sînt puse în mod deschis în balanță avantajele și dezavantajele războiului (LXIII). Socoteala trebuie făcută în termeni contabilicești, comerciali (XLVIII)³. Nu este exagerat a vedea în aceste considerații atît de lucide triumful concepțiilor burgheze, din faza acumulării primitive capitaliste, stînjinită în mod grav de războaie și de imensele cheltuieli pe care acestea le implică. A pleda pentru pace, cum s-ar spune cu creionul în mînă, este o atitudine cu totul străină de cultul feudal al « armelor ».

Intervenția criteriului moral, punerea sub acuză a războiului nu numai din rațiuni economice, materiale, ci și etice, umanitare, reprezintă la fel o perspectivă ideologică total schimbată. Și în acest plan, războiul constituie o crimă, ceea ce Erasmus afirmă nu odată, în termeni categorici, denunțînd esența sa antiumană bestială. Inventînd armele, omul nu se așază deasupra naturii, ci mult sub ea. La animale nu se observă cruzimea, frenezia sîngeroasă, barbară a măcelului în masă practicat de oameni. Umanistul nu folosește expresia de « genocid », dar că a gîndit-o este în afară de orice îndoială.⁴ « Războiul este prin natura sa un lucru atît de crud, încît s-ar potrivi mai bine fiarelor decît oamenilor »⁵.

Iar acest act de nebulie cite ravagii nu produce în suflete! Moravurile se pervertesc, anarhia morală și socială înfloarește, omul devine fioros, pervers, cinic, egoist,

¹ N. Cartoian, *Ceasornicul domnilor de N. Costin și originalul spaniol al lui Guevara*, Buc. 1941, p. 26, 33, 35, 38.

² *Dulce bellum inexpertis* ... p. 52.

³ Elise Constantinescu-Bagdat, op. cit. pp. 109—110, 160, 167—170.

⁴ Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, Leipzig, 1902, pp. 298, 313.

⁵ *L'Eloge de la folie*, p. 179.

perfid, laș, lipsit total de scrupule. Pe scurt, războiul este o curată «nebulie», așa cum citim și în *Laus Stultitiae*¹. Nebunia este cauza războaielor; mînia, ura, ambiția, prostia o urmează îndeaproape (*Querela pacis*, XLVI)². Nebunie, corupție, ciură, pescuire sinistră în apă tulbure, citim și în dialogul *Charon*³. Repulsia morală anti-războinică a lui Erasmus este, fără îndoială, cea mai profundă și mai violentă din întreaga istorie a umanismului.

În sfîrșit, în această critică atît de profundă făcută «armelor», «literele» vin să-și aducă și ele clasicele lor obiecții. Între arme muzele tac. Lira este sfărîmată și soldatul, cum se exprimă ironic Joachim du Bellay, într-un sonet (*Les regrets*, XI), n-are nevoie de un astfel de «ham». Acest poet al Pleiadei pare de fapt obsedat de oroarea războiului, condamnat în mai multe sonete (XCV, CXVI, etc.)⁴. Armele risipesc bibliotecile, ard cărțile, fac țandări statuile. Umanismul și Renașterea veneau după Evul Mediu, epocă de mari distrugerii de valori literare, filozofice și artistice și dacă Petrarca poate fi definit ca «primul om modern», un argument este și acela că el pare să fie cel dintîi «intelectual» european care deplînge și protestează împotriva arderii cărților în noaptea barbariei medievale.⁵ În repetatele sale apeluri de pace pe care le adresează Genovei și Veneției, aflate în război, el nu uită să citeze, printre toate celelalte argumente pacifiste, și faptul «cît de puțin se armonizează zgomotul armelor și liniștea muzelor».⁶ «Goții au distrus toată literatura bună». În spiritul acestui scriitor, cu predilecție pentru noțiuni figurate, nu mai încapă nici o îndoială: artileria este invenția «diavolului» în timp ce tiparul se dovedește o invenție «divină» (*Pantagruel*, 1. II, ch. VIII). Cărțile, «literele», reprezintă un domeniu de interes colectiv, în timp ce «armele» satisfac doar egoismul individual.⁷

Ce crede umanismul prin Erasmus, despre raportul dintre «litere» și «arme» se poate așadar deduce ușor. Rezumînd o întreagă experiență istorică, el confirmă încăodată principiul că științele, literele și artele pot să prospere doar în timp de pace. Numai în acest climat «înflorește pasiunea pentru artele liberale, tinerimea se cultivă». «Literele» nu cunosc un inamic mai ireductibil decît invenția armelor de atac,⁸ deplînsă și de Sommerus în elegii care evocă scene și teze anti-războinice familiare și la Erasmus:

«Cel ce a inventat armele criminale ale războiului

«Abia de mai pot crede că s-a născut din sînge de muritor».

De unde și violența sa imprecăție, infuză în întreaga concepție pacifistă erasmică:

«Pleacă departe nemilosule Marte, mie să-mi vină Apolo!»⁹

¹ *L'Eloge de la folie*, pp. 44—45.

² Elise Constantinescu-Bagdat, op. cit. p. 159.

³ *Coloquia familiaria*, pp. 768—772.

⁴ Joachim du Bellay, *Oeuvres poétiques*, ed. critique publiée par Henri Chamard, Paris, Droz, 1934, vol. II, pp. 61, 125—127, 145.

⁵ Pierre de Nolhac, *Pétrarque et l'humanisme*, Paris, Champion, 1907, vol. I, pp. 77—80. vol. II, pp. 259—268.

⁶ *Scritti inediti*, di Francesco Petrarca, publicati ed illustrati da Attilio Hortis, Trieste, 1874, p. 92.

⁷ Annibale Romei, op. cit. p. 214.

⁸ *Dulce bellum inexpertis*, . . . pp. 18, 24.

⁹ I. Firu, op. cit. pp. 59—60.

VICTOR KERNBACH

ȘOTA RUSTAVELI

Opt secole impresionează și ca durată în sine, iar în cazul de față — un poet și opera sa, două noțiuni pe jumătate legendare, reprezintă firește mult mai mult decît o energie transformată în timp. Poezii antichității rezistă vremii de cîte două și mai multe milenii, și în acest raport opt secole nu mai sînt mare lucru. Iată însă că Șota Rustaveli, cunoscut din cîteva repere biografice în parte virtuale și dintr-un poem de aproape șapte mii de versuri necunoscute azi decît din cîmpii tîrzii, este un poet care viețuiește de opt sute de ani într-o albie de miracole, izbutind să nu dispară la toate pragurile potrivnice care i-au ieșit în cale.

La sfîrșitul lunii septembrie m-am bucurat să pot revedea a treia oară niște locuri cu care amintirea poetului se contopise. Era poate și o confruntare, căci le priveam ca autor al traducerii românești. Poemul lui Rustaveli! Viteazul în piele de tigru (în georgiană, cu un singur cuvînt de aproape intraductibilă metaforă concentrată: *Vephist-qaosani*) este un fermecător roman cavaleresc preromantic, pulsînd însă de senzațiile pitorești ale unei lumi sufletești reale, în care Taniel își desfășoară existența în căutarea și regăsirea fetei-soare, Nestan-Daredjan, răpită de un trib de vrăjitori. Prietenii viteazului în piele de tigru (nu e simbol, căci Taniel își înfășoară cu adevărat o asemenea piele de la umăr la sold, și odinioară în pădurile caucaziene se mai rătăceau încă tigri) sînt firi similare, deosebindu-se cît cerea codul cavaleresc. Primul din ei, tînărul general arab Aftandil (fiindcă Taniel este indian) are și el de cucerit o iubită, pe Tinatin, însă drumul lui spre ea duce prin condiția dezrobirii Nestanei-Daredjan. Celălalt prieten este prietenul amîndorura, și ține poate locul corului grecesc: el se numește Naradin-Pridon și e prințul orașului maritim Gulașaro, aparținînd exclusiv geografiei rustaveliene. Mesajul poetului, dăruit ideii de prietenie absolută și dragoste absolută, dăruit idealului fraternizării între popoare, deci ideii de pace, este de fapt mai complex. Nu voi încărcă această însemnare cu amănuntele pe care le-am comentat mai larg în prefețele celor două ediții ale traducerii poemului. Dar stînd la sesiunile comemorative de o caldă solemnitate cu saluturi în zeci de limbi, călătorind cu oaspeții octocentenarului, privind

iarăși austerul Caucaz hotarnic cu marea, sau viile și livezile solare la sfârșit de septembrie subtropical, ascultind adâncile ecouri ale unor cîntece populare care par mereu insolite, nu am putut să nu-mi aduc aminte de singularitatea perpetuării prin timp a operei acestui poet. Mesajul avea o arhitectură poetică memorabilă, însă o țintă contrară duhului rînced al evului mediu bigot cu care se războise poetul. Prinți și călugări geloși de pierderea terenului de sub picioare au reușit să adune manuscrisele autentice și să le distrugă în foc sau apă. Textul ar fi pierit de tot dacă nu s-ar fi petrecut două fenomene populare care să-l salveze: secol după secol, oameni modești, ființe anonime și îndărătnice, au învățat cartea pe de rost și au transmis-o fiilor și copiștilor; secol după secol s-a împămîntenit în Georgia tradiția de a dăruia ca zestre fetelor la măritiş acest poem. Prima carte tipărită a Viteazului în piele de tigră a apărut în 1712 (regele Vahtang VI o prefăta, ca editor și textolog, folosind tipografia trimisă din țara Românească de Constantin Brâncoveanu), și pînă atunci nimic n-a izbutit să dizolve memoria fidelă a poporului.

Șota Rustaveli pornise la lucrarea sa dificilă fără să cheme în ajutor muzele: muza lui declarată era foarte frumoasa regină Tamar, care mai tîrziu și-a abătut asupra-i dizgrația, depărtîndu-l de țară; dar chemarea esențială a poetului era o nouă noutate a vremii.

Meșteșug și grai și simțiri scrierea aceasta-mi cere.

Harul meu și judecata deie-mi sprijin și putere. . .

Cînd am intrat în sălile expoziției comemorative, printre infolii și ediții liliputane, aflate aproape în semiobscuritate, în ondularea permanentă a unor vechi melodii, sau cînd am privit revistele, tablourile, statuile rememorînd poetul, mi s-a părut mai clară semnificația dirzeniei cu care compatrioții i-au păstrat opera opt veacuri.

Există în sud o minăstire abandonată, pe care oamenii vechi au săpat-o în stîncă, bineînțeles cu dalta. Se numește Vardzia. Era un oraș cu cîteva etaje, străzi și piețe, o catedrală, probabil săli de bibliotecă și de studiu. Cred că e o echivalență. Există în apropiere de Tbilisi o altă catedrală în linii severe, clădită prin secolul IX peste un altar păgîn. Soarele hrănește în Georgia vița de la Ținandali (vin alb) și vița de la Hvancikarâ (vin negru). Oaspeții sărbătorii aniversare au înțeles și pe această cale spiritul solar al viteazului în piele de tigră, căci Tariel este totuși un simbol al duratei. După opt secole, poemul lui Șota Rustaveli s-a putut reciti cu aceeași satisfacție estetică, la care se adaugă tot parfumul unui lung și intens trecut.

R. Ș E R B A N

DAȘDORJIN NAȚAGDORJ

Anul acesta, în luna noiembrie, se împlinesc 60 de ani de la nașterea marelui scriitor mongol Dașdorjin Națagdorj.

D. Națagdorj, scriitorul care și-a închinat întreaga putere de creație dezvoltării literaturii mongole moderne, s-a născut în anul 1906, în familia unui nobil sărac, om inteligent și de mare cultură. De la o vîrstă fragedă, viitorul scriitor a citit în limba mongolă opere ale clasicilor literaturii chineze, și a învățat singur cîteva limbi străine. Nu întîmplător, primul pas al lui Națagdorj pe tărîmul literar a fost piesa *Ușandor*, scrisă pe un subiect din literatura indiană.

D. Națagdorj s-a născut și a crescut într-o perioadă plină de contradicții și zguduiri sociale. Concepția sa despre lume și conștiința sa politică s-au format în cursul revoluției. Revoluția populară a triumfat în Mongolia cînd D. Națagdorj împlinea 15 ani. Din acest moment, viața sa va fi consacrată cauzei revoluției. În 1921 îl

găsim lucrînd ca scriitor în Ministerul de Război, iar din 1923 este secretar și apoi membru al Sovietului militar, activînd alături de legendarul erou al Mongoliei, Magsarjav. În 1925 îndeplinește mai întîi funcția de secretar al guvernului în fruntea căruia se afla ca prim ministru Terendorj, unul din cei mai bine pregătiți oameni ai Mongoliei moderne, apoi devine întîiul președinte al Biroului Pionierilor mongoli. Este trimis să-și desăvîrșească studiile în Uniunea Sovietică la Leningrad; între anii 1926—1929 studiază în Germania, absolvind facultatea de ziaristică din Leipzig. Este perioada în care scriitorul crează cunoscuta poezie *El merge să învețe în ținuturi depărtate*, precum și jurnalul în versuri *De la Ulan Bator la Berlin*.

Călătorind peste munți și ape, făcînd cunoștință cu atîtea țări străine, luînd contact cu oamenii sovietici, văzînd demonstrații ale muncitorilor din lumea burgheză, D. Națagdorj se întoarce în patrie încredințat de victoria lumii socialiste. Încă de acum 35 de ani, într-o poezie adresată planetei Marte, tînărul scriitor, încercînd să pătrundă în tainele universului, anticipează astfel vremurile de astăzi cînd nemai-văzutul progres al științei și tehnicii le-a deschis oamenilor drumul spre planete noi.

D. Națagdorj nu numai că și-a exprimat solidaritatea cu popoarele lumii, dar a căutat să trezească în poporul său interesul față de cultura seculară a omenirii. El a fost primul tălmăcitor al lui Pușkin în limba mongolă, și a făcut traduceri admirabile din Maupassant și Edgar Poe. În șapte ani de activitate creatoare — scriitorul s-a stins la vîrsta de 31 de ani — a reușit să lase în urma sa o operă voluminoasă — nenumărate volume de versuri, povestiri și lucrări dramatice, dintre care multe au fost traduse peste hotare.

Dragostea fierbinte pentru patrie, credința neclintită în viitorul luminos al Mongoliei străbate întreaga creație a lui D. Națagdorj. El a luptat cu înflăcărare pentru eliberarea țării sale nu numai de sub jugul înrobitorilor străini și lăuntrici, dar și împotriva unor dușmani la fel de primejdioși — înapoierea economică și mentalitatea feudală. Scriind poezii cu caracter agitatoric despre medicină, el demască șarlatanismul și propagă însușirea cunoștințelor științifice. Scriitorul vehiculează în permanență în scrierile sale ideea că progresul și construirea unei societăți noi nu sînt cu puțință fără dezvoltarea științei și luminarea minților prin învățătură. Întreaga lui operă are ca scop deșteptarea conștiinței naționale a unui popor care a suferit jugul colonial timp de veacuri și educarea lui în spiritul patriotismului și al internaționalismului proletar.

Un loc special în creația scriitorului îl ocupă analiza sufletului feminin, lauda închinată femeii simple, muncitoare, care știe să lupte și să învingă. D. Națagdorj înfierează tot ce merită disprețuit, preamărește tot ce e frumos și demn. El descoperă sentimente omenești ascunse, caută să exprime esențialul, în scrierile sale, trăiesc în toată frumusețea lor peisajele patriei, particularitățile vieții poporului, aspirațiile lui, trăsăturile unice ale caracterului național.

Mai ales în piesele sale de teatru, D. Națagdorj a știut să arate cu o excepțională forță de pătrundere contradicțiile unei societăți în adîncă prefacere. El a oglindit destrămarea lumii feudale, descompunerea claselor privilegiate și a înfățișat cu deosebită pregnanță echitatea, umanismul și frumusețea sufletească a oamenilor simpli. Drama sa, *Printre cei trei ploi triști*, scrisă în 1933 și ocupînd un loc proeminent în literatura mongolă, a întrunit, numai pe scena Teatrului de Stat din Ulan Bator, peste două mii de spectacole. Eroii săi sînt caractere vii, oamenii frămîntați, care iubesc și suferă, caractere tipice acționînd în cele mai reale condiții. Totodată, scriitorul se face remarcant printr-o limbă expresivă, bogată și printr-o autentică măiestrie literară.

Creația scriitorului mongol, dispărut în plină putere creatoare, constituie un exemplu de literatură militantă, în slujba poporului și a propășirii sale.

MANUELA GHEORGHIU

Convorbire
cu François
TRUFFAUT

Artă de a nu pierde Nordul

La 34 de ani, François Truffaut este alături de Godard și Resnais, unul dintre cele trei mari nume pe care Noul Val francez le-a impus cinematografului mondial. Les 400 coups, Tirrez sur le pianiste, Jules et Jim și La peau douce au demonstrat, fiecare pe rînd, puternica personalitate și sensibilitatea cu totul specială a acestui regizor. Iată deci că nerăbdarea cu care era așteptat la Festivalul de la Veneția ultimul său film era pe deplin îndreptățită. Fahrenheit 451, ecranizare în culori (cu Julie Christie și Oscar Werner în rolurile principale) a romanului cu același nume al lui Ray Bradbury, este povestea unei societăți în care lectura cărților este considerată criminală, deci interzisă și pedepsită prin lege. În această societate rolul pompierilor nu este de a stinge incendiile, ci de a descoperi și arde cărțile ascunse...

La pomul lăudat... Filmul a fost primit cu răceală la Veneția. Cei care se așteptau să vadă un film «de autor», cum fuseseră realizările lui anterioare, au considerat că Truffaut s-a comercializat. Amatorii de filme comerciale, însă, au găsit F. 451 plicticos. Iată deci că Truffaut, încercînd să mulțumească ambele tabere de spectatori, s-a găsit dintr-odată prins în focurile amîndurora.

În zilele care au urmat proiecției filmului, n-am reușit să-l găsim nicăieri pe Truffaut. Nu era nici la conferințele de presă, nici în sălile de proiecție, nici pe coridoarele Palatului Festivalului nici măcar la barul hotelului Excelsior, tradiționalul loc de întîlnire al festivaliștilor. Într-o după amiază însă, cînd renunțasem să-l mai caut, l-am zărit așezat singur la o măsuță, pe o terasă pe malul mării, sorbindu-și încet ceașca de cafea. Am ezitat să mă apropii de el. Era înconjurat de o singurătate pe care nu

Îndrăzneam să i-o turbur, și ca să fiu sinceră... mi-era teamă de un refuz. Când i-am solicitat interviul, am avut pentru o clipă senzația că se închide în el ca pentru a se apăra. Imediat însă mi-a zîmbit și după ce și-a consultat agenda, mi-a fixat o întâlnire.

A doua zi dimineață, la ora 10, băteam în ușa apartamentului 33 de la Hotelul Excelsior. În biroul mic, jaluzelele erau lăsate pe jumătate. În timp ce schimbam frazele de rigoare și gazda îmi oferea un ciorchine de strugure, constatam cât de falsă era imaginea pe care mi-o făcusem despre Truffaut. În fața mea se afla un om liniștit, puțin trist, puțin timid, care pare mult mai tânăr decât este în realitate...

I. Ce anume v-a determinat să faceți acest film?

R. Într-o seară, la puțină vreme după ce terminasem Jules et Jim, Raoul Lévy mi-a povestit cartea lui Bradbury. Subiectul și ideea mi s-au părut atât de pasionante, încât m-am apucat imediat să citesc romanul, și așa am descoperit că pentru mine ca regizor, Fahrenheit 451 oferea două mari avantaje: calitățile de inventivitate vizuală și mai ales faptul că la Bradbury anticipația se evidențiază în primul rînd pe plan sociologic și tehnic. Această ultimă caracteristică îmi dădea posibilitatea să aduc pe ecran o lume aproape identică cu a noastră, astfel încît realitatea filmică să poată însemna o referire aproape directă la realitatea de tristă amintire a anilor fascismului.

I. Acest film ar fi trebuit să fie realizat în 1963. De ce l-ați amînat aproape trei ani?

R. Motivul e foarte simplu. În Franța n-am reușit să găsesc nici un producător care să mă finanțeze. Și atunci am fost obligat să mă adresez unor case americane, care însă mi-au programat filmarea de-abia în 1966. Așa că între timp am avut răgazul să realizez La peau douce. Poate că a fost chiar mai bine că s-a întîmplat astfel, pentru că lucrînd pentru firma Universal, am avut ocazia să filmez pe platourile celui mai nou centru cinematografic din Europa, Pinewood, aflat în împrejurimile Londrei.

I. În ce măsură scenariul filmului respectă linia de desfășurare narativă a romanului?

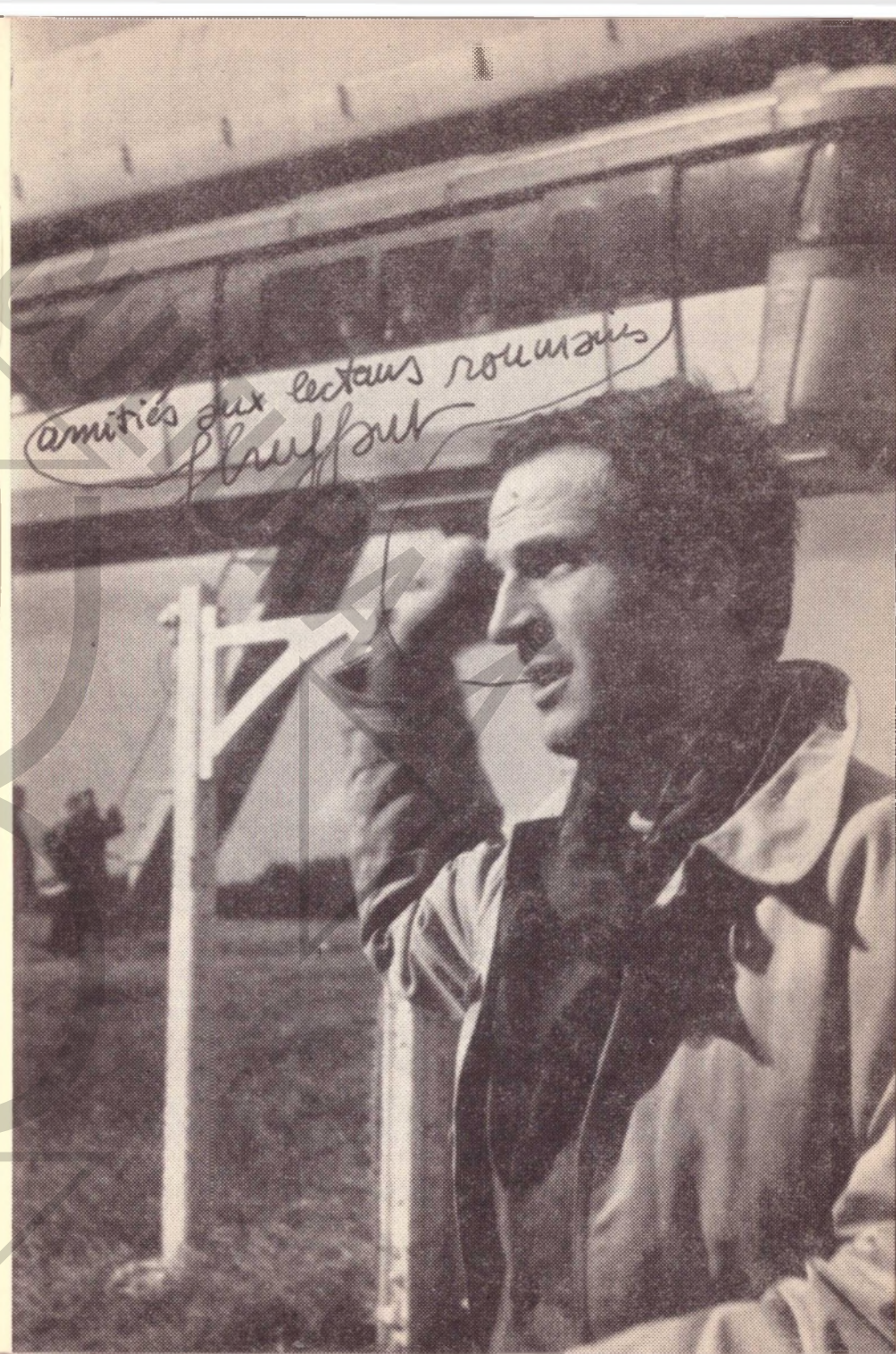
R. 60% din acțiune aparține lui Bradbury, iar restul de 40% reprezintă dezvoltarea unor lucruri existente la autor doar în stadiul de indicație sau de vagă schiță, astfel încît se poate spune că întreg filmul este făcut în spiritul cărții. Singura deosebire ar fi aceea că în film nu există nici o singură frază prin care să se ia apărarea cărților. Avînd în vedere însă caracterul vizual al filmului, am considerat că imaginile unor cărți arzînd erau suficient de revoltătoare în sine, pentru a mai avea nevoie de vreun comentariu.

I. Filmul dumneavoastră este cumva un avertisment la adresa pericolului mașinismului, al unei civilizații tehnocrate?

R. Aș spune că titlul filmului (ca și al cărții) are o dublă semnificație. F. 451 este temperatura la care cărțile iau foc și se transformă în cenușă. În același timp însă, ca termen științific, el poate reprezenta angoasa unei părți a omenirii în fața cuceririlor tot mai extraordinare ale științei, cuceriri care ar putea duce însă într-o bună zi la distrugerea umanismului.

I. F. 451 este primul dumneavoastră film în culori. Ce ne puteți spune despre această nouă experiență?

R. Culoarea nu m-a interesat decât în măsura în care mă ajuta ca filmul să nu fie prea trist, prea deprimant. Considerînd însă latura estetică a problemei, cred că filmul nu trebuie să imite pictura. Sînt împotriva armoniilor coloristice vădit căutate.

Nu m-am preocupat nici o clipă să încerc să asortez o pălărie cu o perdea, s-au o rochie cu un perete, cum face de pildă Vadim. Poate de asta îmi plac așa de mult filmele americane, cu culorile lor crude, cu simplitatea și nonșalanța cu care acestea sînt folosite. Aș fi preferat, de altfel, să pot utiliza în filmul meu tipul lor de peliculă color și nu tehnic-colorul.

În camera de alături, telefonul începe să țîrîie strident. Îndreptîndu-se spre ușă, Truffaut se scuză: «Legătura cu Parisul. O aștept de la 7.» Ordinea din micul salon în care mă aflu e atît de perfectă, încît acesta pare nelocuit. Pe o măsută joasă, însă, un vraf de tăieturi din ziare — dintre care unele motolite de o mîină nervoasă — îmi arată că acesta e locul unde Truffaut se războiește cu articolele apărute în presă despre filmul său. Prin ușa larg deschisă, răzbat frînturi de frază, la început comice — blestemele la adresa telefonistelor italiene — și apoi descurajate — cuvintele ce confirmă interlocutorului parizian neașteptatul eșec înregistrat aici de F. 451. Tristețea pe care i-am auzit-o în glas o are și în ochi în clipa în care se reasează în fotoliul din fața mea, deși zîmbetul larg arborat vrea s-o ascundă. Încerc să glumesc:

I. Și acum clasică întrebare pe care sînt sigură că v-o pune fiecare jurnalist. Ce se întîmplă cu Noul Val? Mai trăiește sau nu?

R. Noul Val nu poate muri. Acum 10 ani, în Franța, deoarece filmul era extrem de costisitor, existau numai două generații de regizori, cei de 65 și cei de 35 de ani. Noul Val a însemnat apariția unei generații tinere, care găsind secretul de a face film cu foarte puțini bani și în timp record, a izbutit să se impună, dînd în scurt timp un nou impuls filmului francez. Acum, toate trei generațiile lucrează împreună. De altminteri, fenomenul Noului Val nu este specific numai Franței, el s-a generalizat aproape peste tot, în Italia Anglia, Spania sau Brazilia.

I. Noul Val a adus cu sine o serie de inovații formale, foarte viu discutate. Cum considerați tendința de a aplica noile idei de construcție a romanului la structura filmului?

R. Alain Resnais este singurul care reușește să facă filme bune pe idei de acest gen, atît de periculoase. Reușitele lui se datorează faptului că, reflectînd îndelung asupra cinematografului, el a înțeles să nu uite nici o clipă că această artă are regulile ei precise, de neviolat. Dacă nu te gîndești foarte bine înainte de a întreprinde asemenea experiențe, dacă nu știi dinainte cu precizie cum anume vei adapta legile unei arte la o alta, rezultatul nu poate fi decît un hibrid, așa cum s-a întîmplat în cele mai multe cazuri.

I. Judecînd după statistici și mai ales după nivelul scăzut al Festivalurilor din acest an, s-ar părea că filmul traversează o criză. Sînteți de acord?

R. E greu de spus. (Truffaut își aprinde o țigară.) Uneori stau și mă întreb dacă nu cumva filmul îi interesează mai mult pe creatori decît pe spectatori, fenomen valabil de altfel și în literatură. În orice caz, cred că pentru a recîștiga interesul spectatorilor, trebuie depuse toate eforturile în direcția găsirii unei modalități de conciliere a filmului comercial cu cel de experiment artistic.

I. Deci, filmul, deși mezina artelor, are cea mai urgentă nevoie de revigorare? Cui revine această sarcină?

R. Pînă nu de mult cei ce voiau să facă film erau destul de puțini. Astăzi însă, copiii visează la această meserie încă din liceu. După mine, Claude Lelouche¹ trebuie

¹ Cîștigătorul premiului Palme d'or la ultima ediție a Festivalului de la Cannes.

considerat simbolul acestei noi generații care nu va avea nici un fel de timiditate față de aspectul tehnic al filmului. Acești tineri familiarizați de la 14 ani cu filmul pe 8 și 16 mm., vor mînu cu dezinvolură aparatul de 35 mm., descoperind probabil mai repede și mai ușor decît am făcut-o noi, alte linii de dezvoltare estetică a filmului. Numai că principalul lor obstacol îl va constitui selecția valorică, care va fi din ce în ce mai dură și mai necrutătoare.

I. Care vi se pare a fi în momentul de față școala care conduce mișcarea filmică mondială?

R. Nu cred în termenul de «școală». E de ajuns ca cinci filme dintr-o țară să apară simultan pe piața internațională pentru ca imediat să se vorbească de o nouă «școală». La urma urmei, «școlile» sînt o invenție a criticilor (sînt după cum vezi autocritic)¹, care profită de apariția fiecărei noi «școli» pentru a duce polemici de

¹ Truffaut a deținut cîțiva ani rubrica de film la revista Arts.

cîte 5—6 luni în jurul lor. Dar în timp ce ei dezbat cu înverșunare trăsăturile noii «școli» Bergman, Antonioni, Orson Welles continuă să facă filme, să ducă deci «școlile» lor pe alte și alte noi căi.

I. Totuși ce părere aveți despre avîntul (pentru că nu vă place noțiunea de «școală») filmului cehoslovac? Vi se pare un fenomen efemer sau de durată?

R. E foarte greu să mă pronunț, întrucît nu am văzut decît filmele lui Milos Forman. Despre acesta am însă ferma convingere că va ajunge foarte departe. Are o metodă de creație și de lucru extrem de interesantă și originală.

I. Pentru că ați pomenit de Forman, cum găsiți filmele polonezului Roman Polanski devenit celebru la fel de brusc ca și Forman?

R. Deși îmi place mult, mă îndoiesc că va ajunge tot așa de departe ca Forman, pentru că nu mi se pare la fel de puternic. Amîndoi sînt extrem de ambițioși, par că vor să cucerească Europa și lumea. (Ambiția lor mi-amîntește într-un fel de cea a lui Lubitch, care plecat din Austria în jurul anilor '20, a ajuns în scurt timp director al Paramount-ului.) Polanski însă mi se pare prea sigur de el, nu cred că are suficientă distanțare față de ceea ce face.

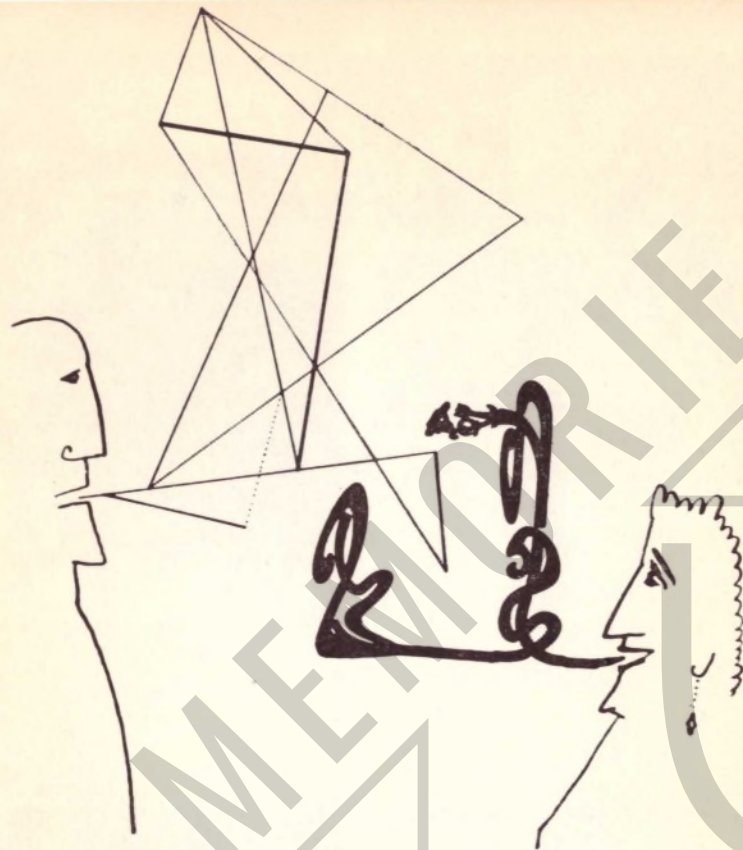
I. Care este problema intelectuală, de ordin personal, care vă frămîntă cel mai mult în clipa de față?

R. Știu eu, e greu de spus... Totuși, ca să fiu foarte sincer, cred că cel mai grav e faptul că nu mai am același entuziasm ca înainte. Acum, ca să mă apuc de un film trebuie să caut un stimulent, ceva care să mă incite. După Jules et Jim, ar fi trebuit să mă opresc. Cred că în cariera unui regizor, absolut necesare sînt doar trei filme. În primul dai totul din tine, deci și toată naivitatea, în cel de al doilea încerci să corijezi naivitățile din primul și atunci recurgi la un subiect mai neobișnuit, pentru ca în sfîrșit, în cel de al treilea să obții o sinteză a primelor două. Filmele pe care le faci ulterior, evident că nu pot fi considerate simple repetări și totuși ele înglobează într-un fel, tot ce ai făcut în celelalte. Are dreptate Ingmar Bergman să afirme că turnează fiecare film al său ca și cum ar fi ultimul.

I. Totuși mi se pare că F. 451 nu va fi ultimul dumneavoastră film. După cîte știu sînteți pe cale de a pregăti un film cu Jeanne Moreau.

R. Adineori vorbeam tocmai de stimulul care mi-e necesar pentru a mă înhăma la un nou film. De astă dată, stimulul este Jeanne Moreau. Sînt fericit să pot oferi acestei mari actrițe un rol foarte bun, pe măsura sa, așa cum îi trebuie ei în acest moment, după o serie de filme mai mult sau mai puțin ratate. Dacă n-ar fi ea, pentru mine singur nu cred că aș mai avea curajul să pornesc iar la drum. Dacă există mulți romancieri care scriu pentru sertar, mă îndoiesc să existe cinești care să vrea să facă filme pentru ei, pe care să nu le arate publicului, pentru că filmul e o aventură mult prea grea, care te costă mult prea mult, sufletește vorbind. E ca un marș prin inima junglei, în care trebuie să ocolești capcanele și să înfrunți dificultățile, trebuind să știi în același timp să nu pierzi Nordul. E foarte greu. Și momentele în care-ți dai cel mai bine seama de toate acestea sînt Festivalurile. Totul, toată munca de luni, uneori de ani de zile (cum e cazul cu F. 451) se rezolvă în două ore. Disproporția e atît de mare încît devine nedreaptă. Uneori ajungi chiar să te întrebi la ce bun toată truda asta. Sau atunci, filmul trebuie făcut cu mai multă detașare, fără să pui în el absolut întreaga ta ființă.

Desen de STEINBERG

cadran mondial

Cunoscutul dirijor de orchestră Herbert von Karajan are un program foarte încărcat în actuala stagiune muzicală. Așa rezultă din «portretul cinematografic total» realizat de cineastul francez François Reichenbach. Karajan se scoală în fiecare zi la cinci dimineața, studiind diverse partituri până la orele zece, când încep repetițiile cu *Boris Godunov* de Mussorgski. În timpul schimbărilor de decor se ocupă

de punerea în scenă a operei *Walkiria* de Richard Wagner. Se reîntoarce acasă la ora două, pentru ca la patru să reia repetițiile cu o operă de Mozart, până la ora șapte. De la această oră asistă la reprezentarea operei *Boris Godunov*, iar imediat, după terminare, ia avionul pentru Saint-Moritz, unde, în aceeași seară, înregistrează discuri și dă un concert. În «timpul liber» citește corespondență, primește ziariștii și se gândește la punerea în scenă a operei *Trubadurul*. Cu acest ritm zilnic de lucru, anul 1967 va fi «anul Karajan». El va dirija operele *Walkiria* și *Boris Godunov*, la Salzburg, și *Trubadurul* la Scala din Milano. De asemenea pregătește un turneu în Japonia,

Canada și Statele Unite (unde va dirija, pentru prima dată, la *Metropolitan Opera*) și va turna probabil un film sub regia lui Clouzot, după *Le Sacre du printemps*, de Stravinski.

Televiziunea pariziană a inaugurat o nouă emisiune intitulată *Biblioteca dumneavoastră de buzunar*, care nu va avea caracter de critică literară. Personalități bine cunoscute vor putea să vorbească în cadrul acestei emisiuni despre «cărțile vieții lor». Au luat cuvântul până acum în cadrul acestei emisiuni, Jean Renoir, Simone Signoret, Jacques Prévert și alții.

Poetul și eseistul vest-german Hans Magnus Enzensberger — care s-a afirmat printr-o critică uneori virulentă la adresa unor aspecte ale societății în care trăiește — figurează din nou în vitrinele librăriilor franceze. După volumul de eseuri apărute sub titlul *Culture ou mise en condition*, recent i s-a tălmăcit și un volum de *Poesii* care a fost bine primit de critica franceză.

Un profesor australian, Keith Goesch, a avut ideea să reunească recent într-un volum, mai multe prefețe ale lui François Mauriac, adnotându-le și clasându-le într-o ordine din care profilul spiritual al scriitorului se conturează clar de-a lungul mai multor decenii. Profesorul australian a plasat mai întâi prefețele privind primul și cel de-al doilea război mondial, apoi cele despre Eliberare, pentru ca să încheie cu un capitol consacrat exclusiv literaturii.

«One, two, three, four»... numără rapid Woody Herman, ridicând spre ai săi «boys» un index poruncitor, și deodată alăturile orchestrei izbucnesc într-un fulger sonor, precum trîmbițele leri-honului.

Peste noi, spectatorii, a pus stăpînire ritmul, teribila fascinație, a ritmului de jazz — frenetic și reflexiv, primordial și rafinat, dezlănțuit și lucid, îndrăcit și

pur. Și ce năstrușnice asociații de idei îți stîrnește! Ascultîndu-l, intuiești mai clar, de pildă, relația între un poem și o ecuație algebrică, între număr și sentiment, între fantast și lucid, între legănarea de marea a oceanelor și mișcarea astrelor, între gestul cotidian și o trăire transcendentă. Am ascultat odată o bucată de jazz, pe care o rețin ca pe un mic poem filosofic. Era interpretată de «Modern Jazz Quartet» și în ea era vorba de un prieten dispărut. Instrumentele confesau tristețea despărțirii, nedumerirea ei și vulturile muzicale transparente urcau timpul și spațiul, topindu-se, lent, ca lîngă pragul invizibil al morții.

Woody Herman este altfel. El nu vrea să creeze nostalgie (cum și mărturisește, dealtminteri), ci entuziasm. Un entuziasm juvenil, realizat printr-o savantă (și aparent spontană) arhitectură a sunetelor, urcînd, ca o piramidă, într-un crescendo atîngînd paroxsimul. Un entuziasm, așa spune, clădit pe virtuți geometrice.

Heralzi moderni, trompetiști în sacouri gri ridică alăturile lor lucioase și sunetele năvălesc în sală, asemeni unei herghelii de cai superbi, sălbateci. Un gest laconic al dirijorului și, potolite brusc, trompetele își pleacă grumazul aurit, lăsînd saxofoanele să geamă înăbușit, să mîngîie nostalgic aerul; tobele foșnesc, frunziș uscat, răpăie ca ploaia de primăvară, zuruie ca grindina sau bat, bat înnebunite; lîngă vocea joasă, gravă a contrabasului țîșnește strălucitor, trăs-nit, clarinetul, despîcînd — vesel — aerul sus, tot mai sus, pînă în tavan.

Aproape că te înspăimîntă precizia diabolică a ritmului.

Nu știu dacă acești «boys» cu înfățișare de sportivi - matematicieni, sînt mai aproape de îngeri sau de diavoli. Știu însă că ritualul lor, de inițiată ai ritmului, este prezidat de Woody Herman, care, sub înfățișarea lui urbană și jovială, este un drac și jumătate.

TEA PREDA

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

LES LECTEURS DE L'ÉTRANGER DE LA REVUE *Secolul 20*
PEUVENT S'ABONNER SOIT AUX CENTRES SUIVANTS :

ALBANIE	— Ndermerja Shtetnore e Botimove, Tirana
R. D. ALLEMANDE	— Deutscher Buch Exp. und Import, Leninstrasse 16, Leipzig 701
R. F. ALLEMANDE	— Kubou & Sagner — P.O.B. 68, München 34 W. E. Saabach — P.O.B. 1510, Köln 6
ANGLETERRE	— Collets' Holdings Ltd — Danington Industrial Estate — Wellingborough, Northants
AUTRICHE	— Globus Buchvertrieb — Salzgries 16, Vienne
BELGIQUE	— Du monde entier 5, Place St. Jean, Bruxelles
R. P. BULGARIE	— Raznoisnos — 1, rue Tzar Assen, Sofia
R. P. CHINOISE	— Waiwen Shudian — POB 88, Péking
R. P. D. CORÉE	— Culphanmul, Phenian
CUBA	— Cubartimpex, Calle Ermita 48, San Pedro, Habana
ESPAGNE	— Libreria Herder, Calle de Balmos, 26, Barcelona
FINLANDE	— Akateminen Kirjakuppa, P.O.B. 128, Helsinki
FRANCE	— Messageries de la Presse Parisienne, 111, Rue Réaumur, Paris 2-e
R. P. HONGROISE	— Kultura, P.O.B. 149, Budapest 62
ITALIE	— So, Co. Lib. Ri. Export — Import, Piazza Margana 33, Roma
ISRAEL	— Hailepac Ltd., 11, Arlosoroff Street, Haifa
JAPON	— Nauka Ltd. — 2 Kanda Zimbocha 2 Chome Kiyoda-ku, Tokyo
R. P. MONGOLE	— Mongolgosknigotorg, Ulan Bator
NORVÈGE	— Norsk Bogimport, P.O.B. 3267, Oslo
R. P. POLOGNE	— Ruch, ul. Wilcza 46, Warszawa
PAYS-BAS	— Meulenhoff, Beulingstraat 2, Amsterdam
PORTUGAL	— Libreria Bucholz, Avenida Liberdade, Lisbonne
SUÈDE	— D. C. Fritze, Fredgatan 2, Stockholm 16
SUISSE	— Pinkus & Cie, Froschaugasse 7, Zürich
R. S. TCHÉCOSLOVAQUE	— Artia, Ve. Smerkach 30, Praha
U.R.S.S.	— Medjinarodnaia Knjiga, Moskova, G. 200
U.S.A.	— Fam Book Service, 69 Fifth Avenue Suite 8 F, New York 10003 N.Y.
	— Continental Publications, Ill, South Marmatee Ave. St. Louis Missouri 63105
R.D. VIETNAM	— So Xunt Nhap Knap Sach Bao Hai Ba Trung 32, Hanoi
R.S.F. YOUGOSLAVIE	— Jugoslavenka Knjiga, Torazije 27, Beograd

Soit directement à

L'UNION DES ÉCRIVAINS DE LA REPUBLIQUE SOCIALISTE
DE ROUMANIE

Șoseaua Kiseleff 10, ✧ (tel. 18.33.99) București

ABONAȚI-VĂ PENTRU
ANUL 1967 LA REVISTA

Secolul 20

ABONAMENTELE
SE PRIMESC LA OFICIILE
ȘI AGENȚIILE P.T.T.R.
FACTORII POȘTALI ȘI
DIFUZORII DE PRESĂ

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VIC-
TORIEI, 115. TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Lei 10

43 804